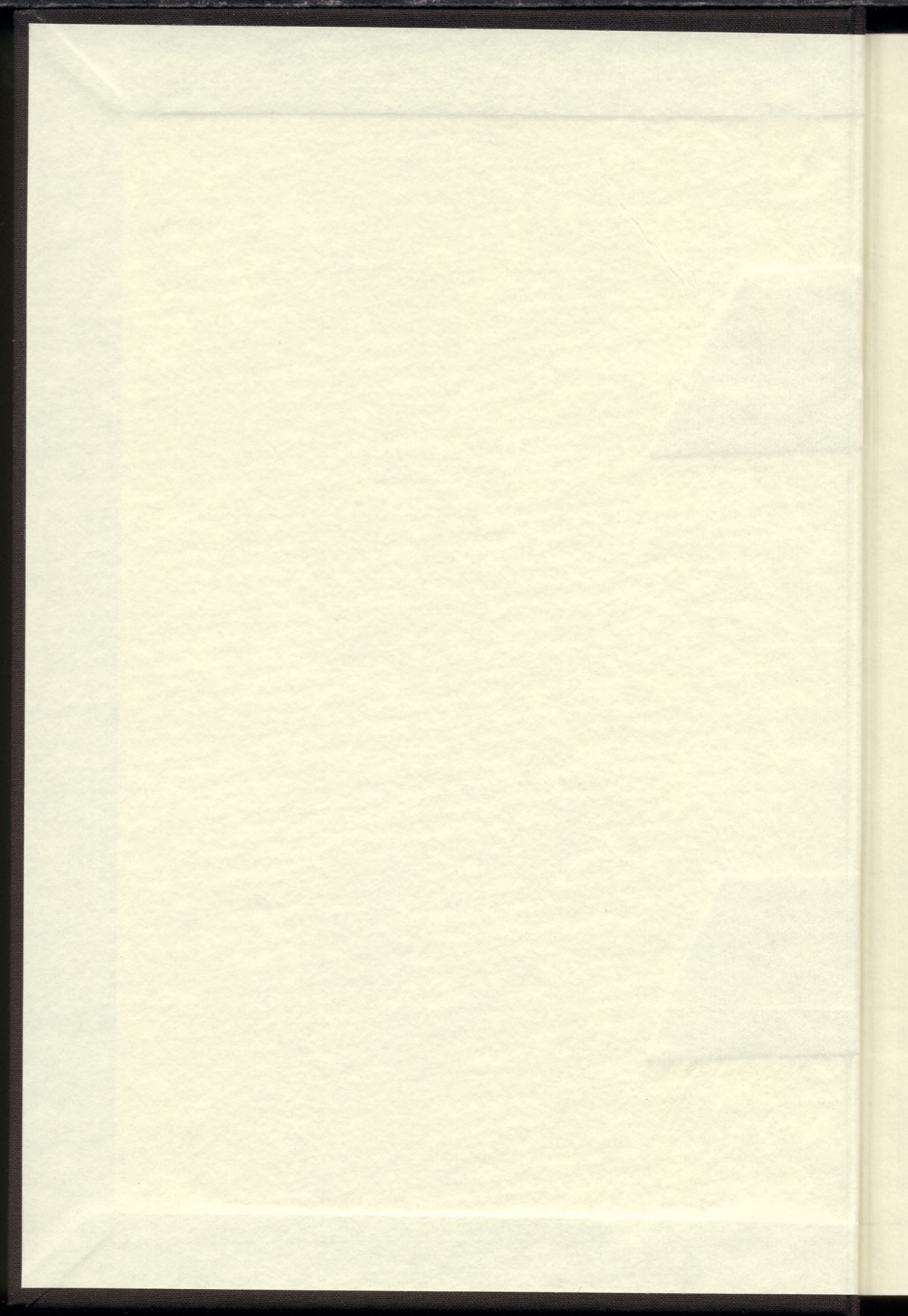
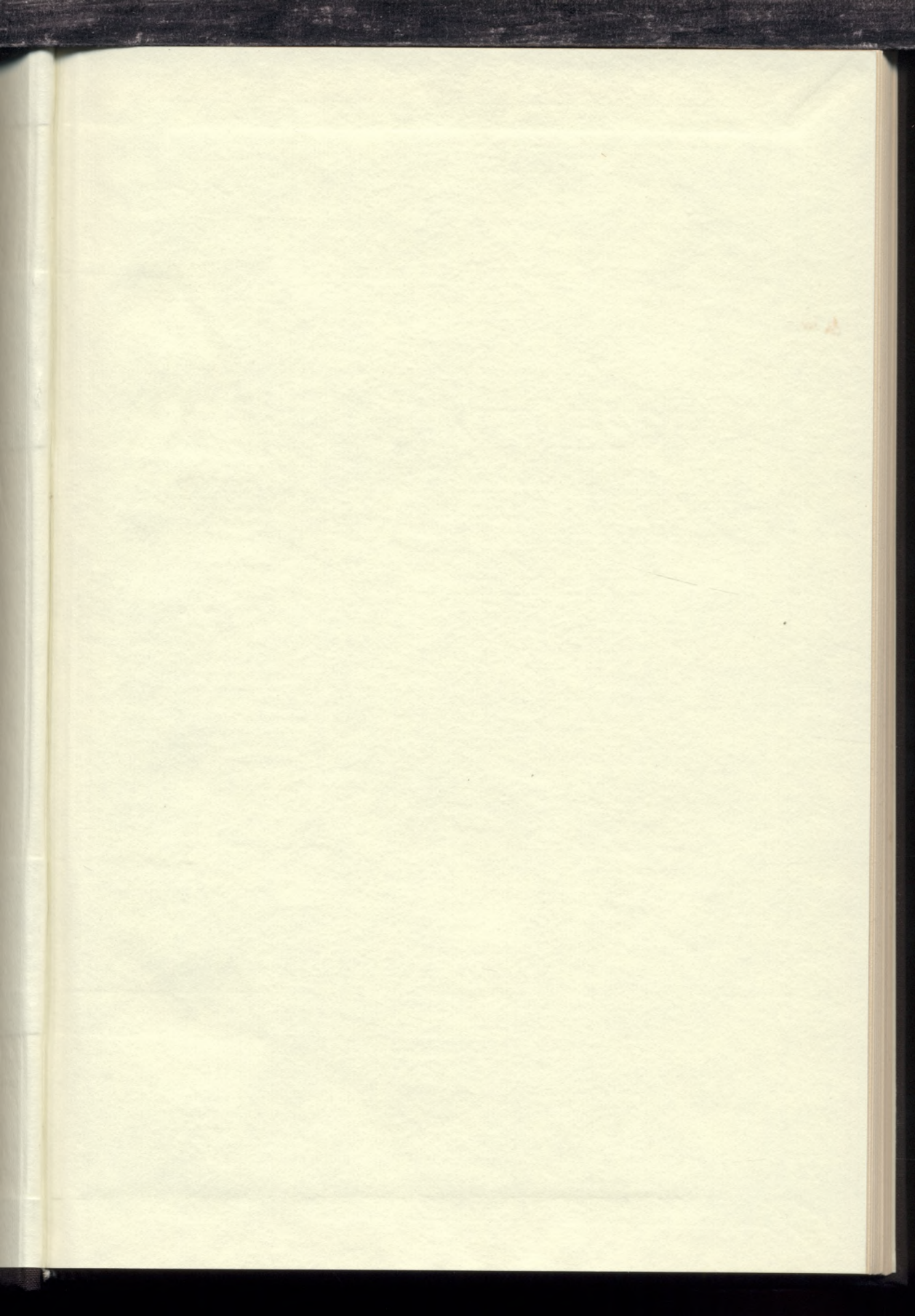

OSZK

211.470

10

A család
Házasság
Család
Nemzettség
Szármarzás
Családfa

Nemesség
Magyar-
külföldi
nemesség
Nemeslevelek
Indigenatus
Czimer
Czimerjog
Ősi próba
Levéltárak
Lovagrendek

Méltóságok
Udvarképesség
Cs. és kir. kama-
rási méltóság
Csallagkeresz-
tes-, palota-és
udvarbíró
Nemes hűggy-
alapítványok
Érdemrendek

"PATRIA" IRODALMI
VÁLLALAT ÉS NYOM-
DAI R-T., BUDAPEST

A

NEMESSÉG

UTMUTATÓ AZ ÖSSZES NEMESI
ÜGYEKBEN * * * GENEALÓGIAI
ÉS HERALDIKAI KÉZIKÖNYV

IRTA KEMPELEN BÉLA

BUDAPEST

Benkő Gyula könyvkereskedése

1907

ÁRA 5 KOR.

A NEMESSÉG

ÚTMUTATÓ AZ ÖSSZES NEMESSÉGI ÜGYEKBEN

*

GENEALOGIAI ÉS HERALDIKAI KÉZIKÖNYV

IRTA

KEMPELEN BÉLA

BUDAPEST

Benkő Gyula könyvkereskedése

1907

~~765~~
~~9045~~

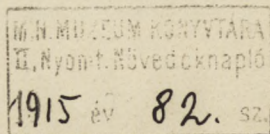

Szerző lakása: Budapest, VI., Podmaniczky-u. 12.

~~085-88~~

211470

"Pátria" irodalmi vállalat és nyomdai részvénytársaság nyomása Budapest.

TARTALOM.

Előszó	V.
--------------	----

I. rész. A család.

I. fejezet. A fajfentartás. — A horda. — Az anyai leszármazás. — A házasság	1
II. fejezet. A család. — Nemzetség. — Ősök. — Rokonok. — Sógorság. — Családjog	10
III. fejezet. A genealógia fogalma és köre. — Származás. — Családfa. — Családtörténet	14

II. rész. A nemesség.

I. fejezet. A nemesség általában és történeti fejlődése az egyes államokban	19
II. fejezet. A magyar nemesség története és a magyar nemesi rend	33
III. fejezet. A magyar adományrendszer és a címereslevelek	41
IV. fejezet. A rangdíjak, nemesi előnév és a nemesi vizsgálatok	46
V. fejezet. A magyar indigenatus. — Arisztokrácia. — Külföldi nemesség Magyarországon	53

III. rész. A címér.

I. fejezet. A címér fogalma. — Címérjog. — Ősi címerek. — Címertárs	60
II. fejezet. A címerek eredete és korszakai	61
III. fejezet. A címér részei	62

IV. rész. Alapítványképeség.

I. fejezet. Az alapítványképeség fogalma és jelentősége. — Ősi próba. — Nemességi és címér-approbációk	67
II. fejezet. Levéltárak. — Hiteleshelyek	71

V. rész. Lovagrendek.

I. fejezet. A lovagintézmény és a lovagrendek általános története	76
II. fejezet. A német-lovagrend	77

	Oldal
III. fejezet. A máltai lovagrend	84
IV. fejezet. A porosz johannita-rend	91

VI. rész. Az udvarképesség és méltóságok

I. fejezet. Az udvarképesség fogalma	95
II. fejezet. A cs. és kir. kamarási méltóság	99
III. fejezet. A cs. és kir. csillag keresztes-rend. — Udvarhölgyek. — Palotahölgyek	108
IV. fejezet. A cs. és kir. asztalnoki méltóság	109
V. fejezet. Aransarkantyús vitézek	111

VII. rész. Nemes-hölgyalapítványok.

I. fejezet. A nemes-hölgyalapítványok célja	112
II. fejezet. A Terézia, savoyai hercegnőről nevezett nemes-hölgy- alapítványi intézet Wienben	113
III. fejezet. A Mária Terézia királynőről nevezett cs. és kir. nemes- hölgyalapítványi intézet a Prága melletti Hradsinon	114
IV. fejezet. A cs. és kir. nemes-hölgyalapítványi intézet Innsbruckban	1 9
V. fejezet. A mariaschuli szabadvilági nemes-hölgyalapítványi intézet Brünnben	121
VI. fejezet. A nemes-hölgyalapítványi intézet Grácban	122

VIII. rész. Érdemrendek. (Rendjelek.)

I. fejezet. Az érdemrendek eredete, rendszere és adományozása	124
II. fejezet. A m. kir. Szent István rend	126
III. fejezet. Osztrák érdemrendek	127
IV. fejezet. Külföldi érdemrendek:	
A) Érdemrendek az egyes európai államokban	133
B) Nemesi érdemrendek:	
I. A bajor Szent-György-lovagrend	138
II. A toszkánai Szent-István-rend	140
III. A pápai és portugali Krisztus-rend	140
IV. A pápai Aranyrózsa	141

ELŐSZÓ.

A nagy francia forradalom szellemében született demokrácia, tagadhatatlan, nemcsak kikezdte a régi társadalmi rendnek a fejlődés modern eredményeibe bizony már sehogy bele nem illett, elavult, ósdi hagyományait, hanem egyúttal nagy átalakulások képét is veti előre a jövőbe. A nemesség, ez a csaknem mindenütt az államalkotó és századokon át békében és harczban államfentartó elem megszűnt kiváltságos osztály lenni a társadalomban s az »egyenlőség, testvériség« és »szabadság« magasztos eszméi öltöttek testet.

A politikai és társadalmi élet helyzete, képe és iránya ugyan egyszerre megváltozott, azt az eredményt azonban, hogy tegnapról-mára kiforgassa a nemességet minden jogaiból, a küzdelem legnagyobb erőfeszítése mellett sem tudta elérni. A demokrácia eszméje csak végig viharzott a lelkeken, de nem érett még meg arra, hogy korlátlan egyeduralmát mindenek felett és mindenkorra biztosíthassa a maga számára.

A nemesség hatalmán és jogain mindazonáltal tátongó rést ütöttek a forradalmi események. Bizonyára szükség is volt rá, mert hiszen a történelem, az élet legjobb mestérének tanítása szerint minden eredménynek megvan a maga összefüggése az előző tényekkel s az erőszakos rombolás mindig csak kevéssel előzi meg a fenyegető veszedelmet, hogy valamely rend különben magától elzúlljon.

A nemességnek e sorsát a forradalmi tűz mámordiadala akasztotta meg. Áldozatául esett, de nem szűnt, nem semmisült meg, aminthogy nem is várhatta senki, hogy a régi rendszernek több mint ezeréves alapfalait földig rombolja le a forradalom heve; hanem csak megingatta, megrázta, megtépte.

Ezzel a sorssal bizonyára nem számolt előre, de — lényegében legalább — nem vált kárára. Kiállotta az élet legnagyobb tűzpróbáját: léte volt a legkétségesebb kimenetelű veszedelemben.

Nem mindenütt történt egészen a saját jószántából, hogy jogai estek áldozatul, de annál inkább elévülhetetlen érdeme a magyar nemességnek, hogy az új kor haladó szelleme irányeszméitől már akkor nem zárkózott el ridegen, mikor még a forradalom szele el sem jutott hozzánk.

A nemesség azonban — sem nálunk, sem másutt — még sem lett merőben történeti multtá. Nemcsak a régi dicsőség az övé, mely örökké hervadhatatlan babérkoszorút és feledhetetlen emléket von története köré, hanem fontos hivatás vár rá ezutánra is. Nem az idegen, hanem első sorban a magyar nemességre célozok, melynek könyvem szánná van.

Új szellem kezdi szárnyait bontogatni Európa valamennyi országa felett. Új képletekkel akarja megcsinálni leendő számadásait és az események elfogulatlan szemlélője nem is zárkozhatik el annak a ténynek megállapítása elől, hogy egy elmaradhatatlan nagy szociális átalakulás tudata mind általánosabban őrlődik ki a közfelfogásból. Van-e jövője, nincs? múltó tünet, álom, vagy valóban a jövő társadalmi életének egyetlen alapja? egész bizonyossággal senki meg nem mondhatja. Annyi tény, hogy az emberek teljes egyenlőségének eszméje sem nem új keletű gondolat, sem pedig megvalósítása eddig még egyetlen egy társadalomban sem volt keresztülvihető. Be fog-e következni majd

ezután? a jövő titka, de tárgyunkhoz nem is tartozik. Azonban az is bizonyos, hogy már az amerikai Egyesült Államokban is, ahol pedig nagyon szeretik hangoztatni a születési teljes egyenlőséget, már szintén nagyon kísért a veszedelem, hogy a születési és rangbeli különbség ember és ember között, valamelyes formában szintén testet öltjön. Az amerikai milliárdos ladyk mindinkább európai főnemesek szívére és általuk talán még inkább címereikre és rangjukra pályáznak s mikor az amerikai már nagyon beleúnt a látzólagos teljes egyenlőségnek már az ő gondolkodása szerint is természetellenes egyhangúságába, New-Orleánsba megy, ahol a régi francia szokások a maguk eredetiségükben mindmáig fentartották magukat és gyönyörködik társadalmi életének ma is XV. Lajos korabeli szervezete különösségeiben.

A jövő legnagyobb problémája azonban nem is a társadalmi teljes egyenlőség eszméjének matematikai pontossággal való megvalósításából, hanem a különböző társadalmi osztályok széttagoltságának egy közgazdasági kölcsönösségben való egyesítéséből áll. Valóban a nagy Anglia nemesége arra is büszke, hogy az ország hatalmas gazdagságának alapját őseik vetették meg és ők fejlesztették nagygyá és tartják az ipart és kereskedelmet ma is kezükben. A régi lovag-intézmény kora letűnt s az államélet fejlődésének modern eredményeibe csak úgy illeszkedhetik be a nemeség, ha régi tradíciói helyett annak a kulturhivatásnak magaslatára áll, mely megilleti. A fegyverforgatás, háborúk és a közhatalom gyakorlása töltötték ki multjának ezeréves történetét; a második ezredévben elfoglalt állása attól a feltételtől függ, hogy miképen fogja fel és tudja majd megvalósítani az élet rendjével megváltozott hivatását.

Ennek a könyvnek megírásánál, mely mindazon tudnivalókat felöleli, melyekre nemesi ügyekben valakinek csak szüksége lehet, két szempont lebegett szemeim előtt: rövi-

den vázolni a nemesség multját, történetének fontosabb eseményeit s kiváltságos köz- és magánjogi helyzetét; a másik: felvilágosítással szolgálni minden előforduló nemesi kérdésben. Az igaz hazafi talán mindkét részében meg fogja találni benne mindazt, mit e két szempontra való tekintettel csak kereshet benne: a nemesség dicső, fényes történeti multjában nem tetszelegni, hanem belőle példát és erőt fog meríteni a haza iránti kötelessége teljesítésére és megbízható útbaigazítást talál majd mindazon kérdésekben, melyek a nemesség régi fényének a változott körülmények daczára is annyira-mennyire megőrzésére vonatkoznak.

E két szempont nemhogy nem ellentétes egymással, de sőt szorosan egymásba kapcsolódik. Annak az intézménynek, mely ezer éven át becsülettel megállta a helyét, kétségtelenül joga van az élethez a második ezerévben is. E joggal szemben azonban a kötelességek állanak s e kötelességek teljesítése vagy elhanyagolása adja meg az intézmény további fennállásának feltételeit.

Könyvem megfelelt magam elé tűzött czéljának, ha mindazokat, kik hozzáfordulnak, útbaigazítással látta el és legalább egy pillanatra gondolkodóba ejtette az olvasót a nemesség multja és jövője felől; szerénytelenség nélkül többre nem vállalkozhattam, ennél kevesebbet adni pedig nem akartam.

A szerző.

I. RÉSZ.

A család.

I. FEJEZET.

A fajfentartás. — A horda. — Az anyai leszármazás.
A házasság.

Az ember már természeténél fogva társas lény: a *fajfentartás* ösztöne veleszületett sajátsága. Ideig-óráig áldozhat ugyan lelkében bármiféle érzelmi világ eszméinek, de a természet világa, melyhez tartozik, csak nem engedi, hogy végképen elszakadjon tőle: kötve tartja. Az emberek a természettel való e szoros kapcsolata részesévé tette és alávetette ugyanazoknak a törvényeknek, melyek alatt a nagy mindenség áll. Bizonyos határig megadta ugyan neki a lehetőséget, hogy embertársaival való együttélése rendjét maga szabályozza, de a fájának fentartására irányuló gondoskodást már csak magának tartotta fenn. A fajfentartási ösztön az emberéknek csak törekvése, eszköze, módja arra, hogy fáját fentartsa, eredményének bizonyossága azonban független elhatározásától.

Az ember magában, egyedül, egészen elszigetelve embertársaitól tehát meg nem élhet, saját fáját sem tarthatná fenn. Kezdetről fogva rá volt utalva a többiekre, a mi bizonyos félreismerhetetlen viszonyba hozta egymással. Család, társadalom, a szónak nem valami magasabb rendű, hanem legelemibb értelmében épen ezért mindig is volt. Az emberi életnek már a lét- és fajfentartás ösztönéből folyó hiányozhatatlan keretei ezek.

A művelődés-történelem megállapításai szerint az embereknek ez az eredeti, legrégibb és a társadalom kialakulása szempontjából legkezdetlegesebb életközössége, az úgynevezett *horda* (klan) a családnak érdekes típusát mutatja. A hordán belül élő férfiaknak nincs külön-külön feleségük; ők a hordába tartozó valamennyi

nőnek a férjei. A tudományos szakirodalom *promiscuitas*-nak nevezi ezt az állapotot, amelynek természetesen kihatása van a gyermek helyzetére is. Ily körülmények között a gyermek sem tartozhatik *egy* valamely családba, mert hiszen a gyermeknek csak az anyja bizonyos, ellenben az apa személyét nem lehet megállapítani, a gyermek tehát — az egész hordáé.

Ez a társadalmi állapot a társadalom fejlődésével aztán további érdekes körülményre, az *anyai leszármazás* rendjére vezetett. Akárhány afrikai néger törzsnél például a törzsfőnököt ma sem a fia, hanem *nénjének* a fia váltja fel méltóságában. Kétséges ugyanis, hogy a törzsfőnök fiában van-e egy csepp vér is a törzsfőnökéből; ellenben az anya mindig tudva van.

A *házasság* későbbi intézmény s a fajfentartásnak már mester-séges kerete, Megvalósítása már csak fejlettebb társadalmi viszonyok mellett történhetett és épen ezért hosszú időt is vett igénybe. Az egynejlőséget s általában a házassodásnak a régi formáknál (nőrablás stb.) ma mindenestre szelidebb módját azoknak nagyon sokféle alakja előzte meg. A csoportházasság, a többnejlőség, többférlőség stb. csak egy-egy állomáshelyet jelölnek meg a történeti fejlődés folyamatában. Ez vezetett az egyenes vagy valamelyik harmadik egyéntől való közös leszármazás tudata és az összetartozásnak az ezen leszármazottakban már a dolog természeténél fogva fokozottabb mértékben megnyilatkozott érzete révén a vérségi kötelék s ezzel a *rokonság* mibenlétének felismerésére is. A *házassági akadályok* megállapítása tehát a népeknek, hogy úgy mondjuk: ethikai érzéküknek már bizonyos előrehaladottabb fejlettségi fokán következett be. Gyakran találkozunk ugyan kinövéseivel is, minő például Kinában az a tilalom, hogy még az egynevűek sem köthetnek házasságot egymással, vagy a milyen Angliának az a törvénye, hogy a férfi feleségének halála után nem veheti el a sógornőjét, de a házasságkötésnek a vérségi kapcsolatra való tekintettel szükséges bizonyos korlátozása, tagadhatatlan, a természet rendjében gyökeredzik.

Az alacsonyabb rendű társadalomban a házassági akadályok megállapítása azonban inkább az ezen társadalmaknak is félreismérhetetlen arisztokratikus jellegéből fejtett ki. A nemesség történetének első szálai visszavezetnek bennünket abba a korba és azokhoz a népekhez, amelyekről legrégebbi tudomásunk van és kétségtelenné tesz az a feltevést, hogy nem képzelhető az emberek között egy olyan társadalmi forma, melyben jogaira és

kötelességeire nézve minden ember teljesen egyenlő, egyenrangú egymással, amelyben tehát az egyeseknek eleinte nagyobb fizikai ereje vagy fokozottabb értelmi fejlettségük, utóbb pedig előkelőbb születésük bizonyos kiváltságos helyzetet ne biztosítának számukra, ami később állandósul, megszilárdul.

A régi germán társadalomban is nemes és nem nemes között olyan áthidalhatatlan űr volt, hogy közöttük még valóságos házasság sem jöhetett létre. Nemes férfi nem nemes leánnyal, vagy megfordítva, egybekelhettek ugyan, de a nő nem volt valóságos neje férjének, hanem csak „Kebswëib“, „Friedel“ s az ilyen házasságból született gyermekek nem örökölték atyjuk nemességét és a családi jogból is ki voltak zárva. Az a szabad férfi pedig, ki másnak szolgálójával kelt egybe, elvesztette szabadságát és ennek szolgájává lett, épen így az a szabad leány is, ki szolgálóhoz ment nőül, szintén szolgálóvá lett és szabadságát csak úgy tarthatta meg, ha választott élettársát önkezüleg megölte. Gyermekeik mindkét esetben természetesen mindig csak nem szabadok voltak.

A hun-scytha népeknél is, kiknél pedig a családi kapocs nem a germán-féle úgynevezett *mundium*-on (családi hatalom) alapult, hanem a nemzetiségi szervezetnek volt a kifolyása, szabad és nem szabadok között szintén nem jöhetett létre házasság és nem szabad egyén szabad egyénnel csak abban az esetben léphetett házasságra, ha előbb szabaddá lett. A régi germán jognak már a maga idejében is túlságosan merev e felfogásán alapjában véve nem változtatott a kereszténység felvétele sem, sőt egynémely tekintetben utat tört magának napjainkig is. Az *egyenrangú házasság* alapeszméje tehát a különböző társadalmi osztályoknak egymással szemben elfoglalt állásának a folyamánya és tulajdonképpen a germán jog azon felfogására vezethető vissza, hogy valóságos házasság csak egyenlő társadalmi osztályú egyének között lehetséges, az egyenrangú születés hiánya tehát házassági akadály.

Ma azonban már nincs Európában állam, melynek törvénykönyvében még ott szerepelne házassági akadályul a felek nem egyenrangú születése. Legtöbbje még minden más természetű magánjogi vonatkozását is kitörölte kodexeiből, bár jogrendszere nem éppen mindenütt és mindenben van összhangban az állampolgárok teljes egyenlőségének proklamálásával. Így például a német birodalomban a nem egyenrangú házasságnak kihatása van az özvegy és a gyermekek örökösödési igényeire is: nem egyenrangú házasság esetén az özvegynek rangszerű özvegyi tartásra nincs

igénye, a gyermekek pedig az ősi, hitbizományi és hűbérjavakban örökösödési joggal nem bírnak. Ismeretlen fogalom ellenben a nem egyenrangú, úgynevezett *balkézre kötött házasság* (morganatikus házasság) az angol és franczia jogban, melyek szerint a különböző osztályok között rangbeli különbség nincs és magánjogi vonatkozásában egyre-másra a *magyar* jogban is, amelyben ősrégi elv az, hogyha nem nemes rangú nő nemes férfihöz megy nőül, nemcsak a házasság tartama alatt részesül mindazon jogokban, melyek férje rangja után őt megilletik, hanem megtartja azokat akkor is, ha esetleg özvegységre jut, továbbá a nemes születésű nő nem veszti el nemesi jogait az által, hogy nem nemes rangú emberhez ment nőül, a gyermekek örökösödésére pedig a szülők rangbeli különbsége befolyással nincs.

A nem egyenrangú házasságnak mindezek dacára jelentékeny közjogi vonatkozása van. Az uralkodó és a bizonyos tekintetben souverainitással felruházott egyes családok *házi törvényei*, a különböző nemesi rendek szervezeti szabályai stb. az illető uralkodóháznak, családnak, nemesi rendnek nemcsak szigorú értelemben vett családi, vagyoni és örökösödési rendjét állapítják meg, hanem fontos államjogi, sőt egynémely tekintetben még magánjogi vonatkozású rendelkezéseket is tartalmaznak. A dolog magyarázatát az e házi törvények keletkezésének körülményeiben találjuk meg. Ezek a «törvények» még abban az időben keletkeztek, mikor a területiális rendszer éppen kialakuló-félben volt, ami természetesen úgy magán-, mint közjogi téren meglehetősen nagy zavart idézett fel. Az egyes territoriumokat a fejedelmi családok úgy tekintették, mintha azok saját tulajdonuk lennének, minélfogva a közönséges magánjog szabályai alatt állának. Az uralkodó családok stb. különleges közjogi helyzete aztán maga után vonta azt is, hogy e házi törvények keretében számos államjogi természetű kérdést szabályozzanak. Például Magyarországon is a király uralkodását, a trónöröklés rendjét, a koronázást ugyan országos törvények vagy legalább is törvényes szokásjog szabályozzák, de már éppen a trónöröklés rendje szempontjából nagyhorderejű azt a kérdést, hogy ki tekintendő ausztriai főherczegnek? már az uralkodó család házi törvényei határozzák meg, stb.

Az ezen házi törvények továbbá a balkézre kötött házasság magán- és közjogi következményeit is megállapítják. E tekintetben első sorban magának az egyenrangú házasságnak fogalmát és kellékeit írják körül; a korlátozás lényege aztán abban áll, hogy

az ezen szabályok ellenére létrejött házasság esetében sem a nő, sem a gyermekek nem szerzik meg férje, illetőleg atyjuk nevét, nem részesülnek rangjában, nem örökölnék a családi vagyontól, hanem csak bizonyos végkielégítésben részesülnek, stb.

A magyar jog, mint erre a körülményre fennebb már utaltunk, sem a házasságkötésre, sem pedig annak köz- és magánjogi vonatkozására nézve a felek rangja tekintetében különös korlátozásokat nem állít fel, de azért mégis létezik, amikor egynémelyik hitbizomány alapító levelében például olyan intézkedés foglalhat helyet, hogy a hitbizományi birtokos özvegyét a hitbizományi birtokhoz való jog csak azon esetben illeti meg, ha férjével egyenrangú, illetőleg a hitbizományban való utódlási jog, mint feltételhez, a szülők egyenrangú házasságához van kötve.

Az egyenrangú házasság továbbá bizonyos méltóságoknak rendszerint elengedhetetlen feltétele. Így a cs. és kir. kamarási méltóság, bizonyos külföldi lovagrendekbe való felvétel, egyik-másik érdemrend stb. bizonyos meghatározott sz. mű. ös. kimutatásához (az úgynevezett öspróba) van kötve. Ahol aztán valamelyik ös nem rangbeli házasságot kötött, az ös próba fonala megszakad, sőt méltóságától meg is fosztható az az egyén, ki utóbb rangján aluli házasságot kötött (máltai lovagrend), stb.

A nem egyenrangú házasságot még *mesalliance*-nak is nevezik. Morganatikus házasság és mesalliance között a különbség csak az, hogy morganatikus házasság alatt rendszerint olyan házasságot értünk, melynél a felek egyike nemesi ranggal sem bír, ellenben mesallianceot akkor is követhetnek el a felek, ha mindketten a nemesi rendhez is tartoznak. Így például morganatikus házasságnak nevezhetjük egy nemes rangú férfinak polgárleánynyal és mesalliance-nak egy szuverén fejedelmi családtagnak nemesi ranggal bíró egyénnel kötött házasságát.

E két megkülönböztetést illetőleg különben még ma is csaknem általános a tévedés. Így például az újabb keletű grófi és bárói családok abban a téves felfogásban vannak, hogy ha egyszerű nemes családba házasodnak be, mesalliance-t követnek el. Pedig a dolog éppen megfordítva van. Mesalliance-t követ el például az az ősrégi nemes férfi, ki új grófkisasszonyt vagy új bárónőt vesz feleségül, mert már fia — anyai ágon — nem rendelkezik az ősi próbákhoz megkívánt szükséges számú ösökkal, hacsak az illető család a rangemelés előtt is nem volt már ősrégi nemes család. Természetesen régi főnemesek és régi köznemesek között kötött házasság

ság nem rangon aluli, mert a főnemesek és köznemesek egy nemesi rendhez tartoznak és ősnemesi kvalifikációjuk mindkettőjüknek megvan.

Szólnunk kell végre az úgynevezett *mediatizált* hercegi és grófi családok, illetőleg ezeknek mediatizált ágairól, mint amelyek az uralkodó családokkal — a házasság szempontjából — egy tekintet alá esnek és a tagjaik között kötött házasságok az uralkodó családok részéről is egyenrangúaknak ismertetnek el.

Mediatizált családoknak a régi német birodalomban eredetileg azokat a családokat nevezték, melyek közvetlenül nem a császár, hanem a birodalom fenhatósága alatt állottak. Az 1806-iki rajnai és az 1815-iki német-szövetség alkalmával elvesztették e kiváltságos állásukat. Az 1825 aug. 18-án kelt legfelsőbb rendelet aztán a szuverén házakkal való egyenrangúságukat elismerte, de, hogy tagjaik a csak az uralkodó házak tagjait megillető „Fenség” cím-től mégis megkülönböztetessenek, részükre a *Durchlaut* címet adományozta, amely különben 1375-től a választó-fejedelmek czíme volt. A *Durchlaut* szó magyar fordítása: *Főmagasságú herceg*.

A mediatizált családokat két csoportba osztjuk: az egyikbe a mediatizált herceg, a másikba a mediatizált grófi családok tartoznak. Vannak ugyanis olyan grófi családok is, melyek a mediatizált hercegi családokkal hasonló okból szintén mediatizáltak. Ezeket a családokat, illetőleg mediatizált ágait az *Erlaucht*, magyarul a *főméltóságú* cím illeti meg.

A mediatizált *hercegi* családok közül a magyar mágánás-rendhez tartoznak.

1. A *Crouy* vagy *Croy*-család, amely magát III. Endre királytól, tehát az Árpádoktól származtatja, aki állítólag Velenczében való tartózkodása alatt 1278-ban nőül vette Cumani Péter velencei szenátor Szibilla nevű leányát s ettől két fia maradt: Félix, akitől a *Crouy-Chaue*l és Márk, akitől a herceg *Croi* vagy *Croy*-család származik.

2. Az *Esterházy*-cs. A család tagjai közül 1687-ben deczember 7-én I. Józsefnek magyar királylyá történt megkoronáztatása alkalmával Pál emeltetett a római szentbirodalmi hercegi rangra, elsőszülöttségi jogon (*primo genitura*) utódaira is átruháztatván a hercegi rang. III. (VI.) Károly király 1712-ben a hercegi jogokat Pál fiága részére örökre megerősítvén, azt pénzverési és nemesíthetési jogokkal bővítette, II. József pedig 1783-ban a hercegséget Miklós-József herceg (1714—1790-ben) összes fi- és nőivadékaira

is kiterjesztette. A hercegi ág feje Sopron vármegye örökös főispánja.

A mediatizált többi *hercegi* családok közül *magyar* indigenátusa van még a következőknek:

1. *Auersperg*-cs.; 1655. évi 118. t.-cz. A hercegi rangot 1653. szept. 18-án kapta elsőszülöttségi örökösödéssel; 1791. december 21-én az összes családtagokra kiterjesztetett.

2. *Khevenhüller-Metsch*-cs.; 1764/5. évi 44. t.-cz. A hercegi rangot 1763. december 30-án kapta elsőszülöttségi örökösödéssel.

3. *Lobkowitz*-cs.; 1659. évi 131. t.-cz. A hercegi rangot 1624. augusztus 17-én kapta.

4. *Metternich-Winneburg*-cs.; 1827. évi 38. t.-cz. A hercegi rang kelte: 1803. június 30-án elsőszülöttségi örökösödéssel.

5. *Thurn-Taxis*-cs.; a hercegi rangot 1695. okt. 4-én kapta, elsőszülöttségi örökösödéssel. Az 1885. ápr. 3. királyi legfelsőbb elhatározással herceg T. Egon hercegi méltósága a magyar korona országaira is kiterjesztetett.

6. *Trauttmansdorff*-cs.; 1625. évi 66. t.-cz. A hercegi rangot 1805. január 12-én kapta, elsőszülöttségi örökösödéssel.

7. *Windisch-Grätz*-cs.; 1655-ik évi 119. t.-cz. A hercegi rangot elsőszülöttségi örökösödéssel 1804. évi május 24-én kapta.

A Magyarországon is indigenált hercegi családok közül *nincsenek mediatizálva* tehát a következő családok:

1. *Batthyány-Strattmann*-cs.; hercegi rangja kelt: 1764. január 3-án. 2. *Czartoryski*-cs.; 1805-ik évi 6. t.-cz. 3. *Kinsky*-cs.; 1741-ik évi 68. t.-cz. Herczegi rangja 1747-ik évi február 3-án kelt, elsőszülöttségi örökösödéssel. 4. *Lamberg*-cs.; 1764/5. évi 47. és 1790/1. évi 73. t.-cz. Herczegi rangja elsőszülöttségi örökösödéssel 1707. évi május 1-én kelt. 5. *Liechtenstein*-cs.; 1608. évi k. u. 27. t.-cz. 6. *Odescalchi*-cs.; 1751-ik évi 40. t.-cz. A hercegi rangot 1689-ik évi augusztus 29-én kapta. 7. *Pálffy*-cs.; a hercegi rangot 1807-ik évi november 1-én kapta, elsőszülöttségi örökösödéssel. 8. *Schwarzenberg*-cs.; 1659-ik évi 131. t.-cz. A hercegi rangot 1746-ik évi december 8-án kapta.

Mediatizálva vannak továbbá még a következő *idegen hercegi családok*: 1. *Arenberg*-cs.; 1556. évi márczius 5-én. 2. *Bentheim*-cs.; 1817-ik évi január 20-án, illetőleg 21-én. 3. *Colloredo-Mannsfeld*-cs.; 1763-ik évi december 29-én (primog.) 4. *Dietrichstein*-cs.; 1631-ik

évi márczius 24-én (primog.) 5. *Fugger*-cs.; 1712-ik évi márczius 23-án és 1803-ik évi augusztus 1-én (primog.) V. ö. a mediatizált grófi családok közt is. 6. *Fürstenberg*-cs.; 1716-ik évi december 10-én (primog.) 7. *Hohenlohe*-cs.; 1744-ik évi május 21-én, illetve 1764-ik évi január 7-én. 8. *Isenburg*-(Ysenburg)-cs.; 1744-ik évi márczius 23-án. 9. *Leiningen*-cs.; 1779-ik évi július 3-án. 10. *Leyen*-cs.; 1806. 11. *Looz- és Corswarem*-cs.; 1734-ik évi december 24-én, 1816-ik évi február 16-án. 12. *Löwenstein-Wertheim*-cs.; bajor 1812-ik évi november 19-én, württembergi 1813-ik évi február 27-én. 13. *Oettingen*-cs.; 1781-ik évi január 2-án. 14. *Rosenberg*-cs.; 1790-ik évi október 9-én (primog.) 15. *Salm*-cs.; 1739-ik évi január 14-én, 1743-ik évi február 21-én, 1790-ik évi október 12-én (primog.), 1804. évi január 7-én (primog.), 1816-ik évi november 22-én. 16. *Sayn- és Wittgenstein*-cs.; 1792-ik évi szeptember 4-én, 1801-ik évi június hó 20-án, 1834-ik évi május 1-én. 17. *Schönburg*-cs.; 1790-ik évi október 9-én. 18. *Schwarzenberg*-cs.; 1670-ik évi július 14-én (primog.) 19. *Solms*-cs.; 1742-ik évi május 22-én, 1792-ik évi július 14-én. 20. *Starhemberg*-cs.; 1765-ik évi november 18-án (primog.) 21. *Stolberg*-cs.; 1742-ik évi február 18-án. 22. *Waldburg*-cs.; 1803-ik évi márczius 21-én (primog.) 23. *Wied*-cs.; 1784-ik évi május 29-én.

A mediatizált grófi családok közül magyar indigenatusa van a következőknek:

1. *Fugger*-cs.; indig. 1535-ik évi június 24-én. Mediatizáltatott: 1829-ik évi július 27-én (primog.) V. ö. a med. idegen hercegi családok közt is. 2. *Harrach*-cs.; ind. 1563., med. 1829-ik évi február 13-án (primog.) 3. *Königsegg-Aulendorf*-cs.; ind. 1751., med. 1829-ik évi február 13-án (primog.) 4. *Kuefstein*-cs.; ind. 1647., med. 1829-ik évi február 13-án (primog.) 5. *Schönborn*-cs.; ind. 1729-ik évi január 20-án, med. 1829-ik évi április 22-én (primog.)

A külföldi grófi családok közül mediatizálva vannak:

1. *Bentinck*-cs.; med. 1845-ik évi június 12-én (primog.) 2. *Castell*-cs.; med. 1829-ik évi április 22-én (primog.) 3. *Erbach*-cs.; med. 1829-ik évi február 13-án (primog.), 1829-ik évi április 22-én (primog.) 4. *Giech*-cs.; 1831-ik évi augusztus 25-én (primog.) 5. *Isenburg*-cs.; med. 1829-ik évi február 13-án (primog.) 6. *Leiningen*-cs.; 1829-ik évi február 13-án (primog.) 7. *Neipperg*-cs.; med. 1829-ik évi február 13-án (primog.) 8. *Ortenburg*-cs.; med. 1829. április 22-én (primog.) 9. *Pappenheim*-cs.; med. 1831-ik évi augusztus

25-én (primog.) 10. *Platen zu Hallermund*-cs.; med. 1829-ik évi február 13-án (primog.) 11. *Pückler-Limpurg*-cs.; 1834-ik évi július 31-én (primog.) 12. *Quadt-Wykradt-Isny*-cs.; med. 1829-ik évi február 13-án (primog.) 13. *Rechberg- és Röthenlöwen*-cs.; med. 1829-ik évi május 3-án (primog.) 14. *Rechteren-Limpurg*-cs.; med. 1823-ik évi február 11-én (primog.) 15. *Schaesberg*-cs.; med. 1829-ik február 13-án (primog.) 16. *Schlitz genannt von Görtz*-cs.; med. 1829-ik évi február 13-án (primog.) 17. *Schönburg*-cs.; med. 1829-ik évi február 13-án. 18. *Solms*-cs.; 1829-ik évi február 13-án (primog.), 1888-ik évi április 16-án (primog.) 18. *Stadion*-cs.; med. 1829-ik évi április 22-én (primog.) 20. *Stolberg*-cs.; med. 1829-ik évi február 13-án (primog.), 1836-ik évi márczius 22-én, 1893-ik évi márczius 22-én 21. *Törring*-cs.; med. 1888-ik évi október 9-én. 22. *Waldbott von Bassenheim*-cs.; med. 1829-ik évi április 22-én (primog.) 23. *Wurmbrand-Stuppach*-cs.; med. 1829-ik évi február 13-án (primog.)

Az európai uralkodó családok a következők:

Anhalt-, (*Anhalt-Dessau*-, *Köthen és Bernburg-ág*) — *Áskániai-ház* (l. *Anhalt*) — *Baden* l. *Zähringen* — *Bajorország* l. *Wittelsbach* — *Belgium* l. *Szász-Coburg-Gotha* — *Bernadotte-ház* (Svéd- és Norvégország) — *Bonaparte-ház* (volt császári ház) — *Bourbon-ház* (B.-Anjouház királyi hercegi vonala és B. Orleans hg., — *Parma*, *Spanyolország*, *Szicília*) — *Brabant-ház* (*Hessen*) — *Braganza-ház* (volt brazilai császári és volt portugál királyi ág) — *Braunschweig-Lüneburg* hercegi ház (*Nagybritannia*) — *Dánia* l. *Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg-ház* — *Goyon de Mutignon Grimaldi-ház* (*Monaco*) — *Görögország* l. *Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg* — *Habsburg-Lotharingiai-ház* (*Osztrák-magyar monarchia*) — *Hessen* l. *Brabant* — *Hohenzollern-ház*, (*Poroszország*, *Románia*) — *Holstein-ház* — *Liechtenstein* hercegi ház — *Lippe*, hercegi és grófi ház — *Lotharingiai-ház* l. *Habsburg* — *Luxemburg* l. *Nassau* — *Magyarország* l. *Osztrák-magyar monarchia* — *Mecklenburg*, nagyhercegi ház (M. *Schwerin* és M. *Strelitz-ágai*) — *Monaco* l. *Goyon* — *Montenegro* l. *Petrovitsch* — *Nagy-Britannia és Írland* l. *Braunschweig-Lüneburg*), — *Nassau-i-ház* (*Luxemburg*) — *Norvégia* l. *Svédország* — *Obrenovits-ház* (*Szerbia*) — *Olaszország* l. *Savoya* — *Oldenburg-ház* l. *Holstein* — *Orleans-i ház* l. *Bourbon O.* — *Oroszország* l. *Romanow* — *Osztrák-Magyar monarchia* l. *Habsburg* — *Oszmán-ház* (*Törökország*) — *Petrovics-Njegosch* (*Montenegro*) — *Poroszország* l. *Hohenzollern* — *Portugália* l. *Braganza és Szász-Coburg-Gotha-család* — *Reuss*, hercegi család — *Románia* l. *Hohenzollern*

— *Romanow-Holstein-Gottorp*-ház (Oroszország) — *Savoya*-ház 1. Olaszország — *Schaumburg-Lippe*-ház 1. Lippe. — *Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg*-ház (Dánia, Görögország) — *Schwarzburg*, hercegi ház — *Spanyolország* 1. Bourbon — *Svédország* 1. Bernadotte — *Szász-Coburg és Gotha*-ház (Belgium, Portugal) — *Szász-Altenburg*-ház — *Szász-Meiningen és Hildburg*-ház — *Szász-Weimar-Eisenach*-ház — *Szerbia* 1. Obrenovits — *Szicília* 1. Bourbon — *Törökország* 1. Ozman — *Waldeck* hercegi ház — *Wittelsbach*-ház (Bajorország) — *Württemberg*-ház. — *Zähringen*-ház (Baden).

II. FEJEZET.

A család. — Nemzetség. — Ösök. — Rokonok. — Sógorság. — Családjog.

A *család* szót általában kétféle, egy tágabb és egy szűkebb értelemben szoktuk használni. Tágabb értelemben jelenti azoknak az egyéneknek összességét, kiket egy közös rokonsági kötelék fűz egybe. Miután pedig *rokonok* azok, kik vérkapocsban állanak egymással, a család fogalma, a szónak e tágabb értelmében mindazokat magában foglalja, kik egy közös törzsből származnak.

Van azonban a szónak bizonyos szűkebb körre szorított értelme is. Jelenti az *egy* házassági kötelékbe tartozókat és leszármazottait mindaddig, míg maguk is külön családot nem alapítanak. Mi könyvünkben a család szót annak hol tágabb, hol pedig szűkebb értelmében használjuk.

A *feleség* férje családjához tartozik ugyan, de férjének nem rokona. Ugyanígy nem rokonok egymással az apa és leányának férje, vagy az apa és fiának felesége (meny) sem. Az előbbetit (vő) nem is számítjuk szorosan a családhoz tartozónak, ellenben oda tartoznak férfitagjainak a feleségei, mert a feleség férjének családjába lép be és a család közös leszármazottaikban tovább folytatódik. A feleség és a meny testvérei, szülői és távolabbi rokonai, természetesen, szintén kívül esnek a férj, illetőleg apa családjának fogalmi körén.

Nemzetség alatt az egy törzsapától elágazott rokoncsaládok összességét értjük. Ily értelemben beszélünk például az *Aba*-nemzetségről, amely magában foglalja a gagyai Báthori-, Berthóty-, iktári Bethlen-, Chyrke-, Csente-, Csobánkafy-, Hedry-, Keczer-, Kom-

polthy-, Lipóczy-, Nekcsey-, Omode-, Rhédey-, Sirokay-, Somósy-, Vendégly-, a *Hunt-Pázmán* nemzetségről, amely magában egyesíti a Bakos-, Bánki-, Batthyány-, gróf Bazini-, Csalomjai-, Csek-lészi-, Fancsikay-, Födémesi-, gróf Forgách-, Keszi-, Kővári-, Lázár-, Szegi-, gróf Szentgyörgyi-, Szuhay-, Ujhelyi-, Vajda-, Zoárdffy, a nemzetségből kivált összesen tizenöt illetőleg tizennyolcz családot.

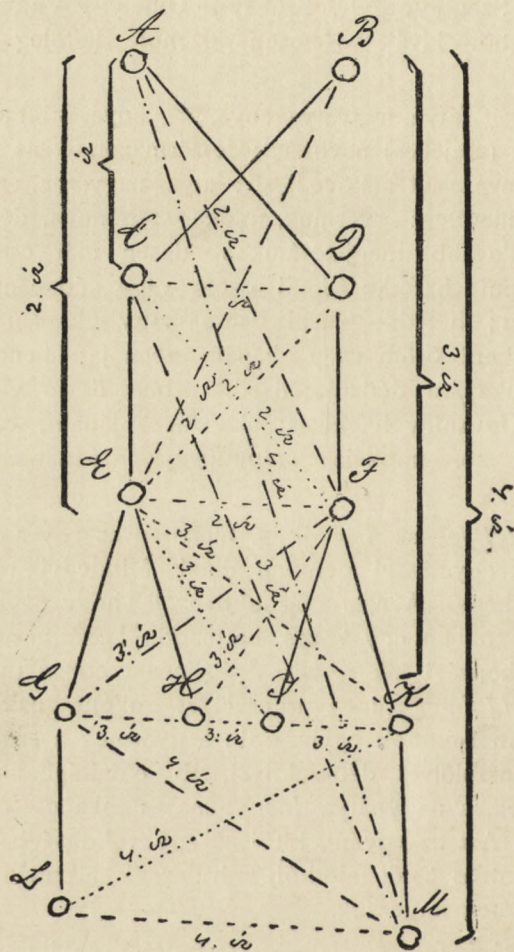
Az elődöket (atyá, nagyatya, anya, nagyanya, stb.) a genealógiában *ősöknek* (majores) nevezzük; leszármazottaik az *utódok* (posteriores). Elnevezésük a következő: atya, nagyatya, szépapa, dédapapa, ükapa, illetőleg: gyermek, unoka, szépunoka, dédunoka, ükunoka stb. További megjelölésük rendesen már csak körülírva szokott történni: hatodik ízbeni ősem vagy dédapám nagyatyja, ükapám atyja; hetedik ízbeni ősem vagy ükapám nagyatyja; nyolczadik ízbeni ősem vagy ükapám szépapja; kilenczedik ízbeni ősem vagy ükapám dédapja; tizedik ízbeni ősem vagy ükapám ükapja, stb. Ugyanígy lefelé is: ükapám apjának-, nagyapjának-, szépapjának, stb. unokája, szépunokája, dédunokája és így tovább.

A *rokonsági fok* az a távolság, melyben az egyes családba tartozó egyének egymással szemben állnak. Mindegyik rokonsági fok egy-egy *íz*-t képez. A rokonság abban áll, hogy egyikünk a másiktól vagy többen egy közös harmadiktól származunk. Az első esetben a rokonsági fok *egyenes-ági* (linea recta), a második esetben pedig *oldal-ági* (linea transversa) rokonságnak neveztetik. Egyenes-ágban rokonok egymással: a gyermek a szülőivel, nagyszülőivel, szépszülőivel, dédszülőivel, stb., oldal-ágban rokonok: az unokatestvérek, a nagybátya (nagynéne) unokaöccsével (unokahúgával), stb. Azt az egyént, kitől az egy rokonságban levő családok, mint közös őstől (elődtől) származnak, a család *közös törzse* vagy *törzs-őse*nek nevezzük.

A rokonsági fok — *íz* — kiszámítása tekintetében az az általános érvényű szabály áll fenn, hogy *annyi az íz, ahány a nemzés*. A gyermek és szülői tehát első, az unoka és nagyszülői második, az unoka és a szépszülők harmadik ízben rokonok egymással.

Az *oldalági rokonsági fok* kiszámítása azonban már kétféle módon történhetik. A *római jog* az oldalágnál is ugyanugy számítja az egyes fokokat, mint az egyenes ágnál; a *kánonjog* ellenben az

oldalági rokonokat közelebbi íz-rokonságba hozza egymással. Nálunk a kánonjogi számítás van használatban. A következőkben látni fogjuk a kétféle számítás közötti különbséget. Eszerint:

1. ábra.

A és B szülők; *C és D* gyermekeik; *E és F* unokáik;
G H I és K szépunokáik; *L és M* dédunokáik.

C és D (testvérek) elsőízben, *E és F* (unokatestvérek) másodikízben, *G H I és K* (az unokatestvérek leszármazottai) harmadízben, stb. rokonok *A és B*-vel (a szülők). Egymás között is ugyanez a

rokonsági fok áll fenn (a kánonjog szerint), vagyis *C* és *D* az első (a római jog szerint ellenben már a második), *E* és *F* a második (a római jog szerint a negyedik), *E* és *D* vagy *F* és *C* szinte a második (a római jog szerint a harmadik), *GHI* és *K* a harmadik (a római jog szerint a hatodik), *GH* és *F* vagy *IK* és *E* ugyancsak a harmadik (a római jog szerint az ötödik) ízben állanak egymáshoz, stb.

A közhasználatban ugyan például az atyám testvéreire vagy gyermekeire nem azt szoktuk mondani, hogy ők másodízben rokonaim, hanem elsőízbeni nagybátyám, elsőízbeni unokatestvérem, stb., ez azonban csak körülményesebb körülírása magának a rokonsági foknak.

Félvérű rokonság áll fenn azok között, kiknek szülői közül csak az egyik közös: az apa (consanguines) vagy az anya (uterini). *Féltestvérek* tehát azok, kiknek vagy az apjuk, vagy az anyjuk, de a szülőknek mindig csak az egyike közös, szemben az (édes) *testvérek*kel, kik egy szülői pártól származnak. A féltestvérek azért, a dolog természeténél fogva, épúgy rokonok egymással, mint az (édes) testvérek, ellenben nem rokonom például atyám második nejének első házasságából született gyermeke, ha én atyámnak például első házasságából születtem, mert köztünk semmiféle vérségi kapocs nincs.

Az egyik házastárs és a másik házastárs rokonai között a viszonyt *sógorság*-nak (affinitas) nevezzük. Ágát és fokát az alapjául szolgáló rokonság ága és foka határozza meg. Az egyik fél a másik félnek egyenes-ágbeli vérrokonaival egyenes ágbeli, oldalági vérrokonaival pedig oldalági sógorságba lép. Eszerint nővérem férje elsőízbeni sógorom (mert nővéremmel elsőízbeni rokonságban állok), unokafivérem felesége másodikízbeni sógornőm, (mert unokafivérem másodikízbeni rokonom) stb. Házastársaiknak rokonai azonban már nem sógorok egymással; így például nőm vérrokonainak házastársaival sógorsági viszonyban nem állok, ők sem az én vérrokonaimmal, habár az úgynevezett *magyar sógorság* nagyon messze is kiterjed.

Azokat a jogviszonyokat, melyeknek alapját a családi állás képezi, a *családjog* szabályozza. Miután pedig a családi élet alapját a házasság képezi, a családjognak is első tárgya a házassági és ennek keretén belül, a házastársak vagyoni viszonyaira való tekintettel, a házassági vagyonjog, másik tárgya pedig a rokonsági kötelék által létesült jogviszonyaik rendezése. A házasság és az ezen alapuló véregység képezi alapját továbbá az örökösödési jognak is, amely e szerint tárgyunkkal szoros jogi vonatkozásban áll.

III. FEJEZET.

A genealogia fogalma és köre. — Származás. —
Családfa. — Családtörténet.

A *genealogia* (származástan, családtörténet) az a tudomány, mely az egyes családok származásával (eredetével), leszármazásával és történetével foglalkozik. Feladata tulajdonképen az, hogy mindazokat a körülményeket, melyek valamely család származására, birtokviszonyaira, történeti multjára és leszármazására vonatkoznak, hitelesen megállapítsa. A genealogia azonban e működési körében több más tudománynak segítségére van utalva. Ikertestvére a *heraldika* (cízimer-tan), amely az egyes címerek keletkezésével és történeti fejlődésének megállapításával foglalkozik s a címerek kellékeit, a címerjog szabályait és a címer használatával összefüggő egyéb kérdéseket foglalja törvényekbe. De nem nélkülözheti a történelem általános segédtudományainak ismeretét sem.

Bármely család nemzedékrendjének megállapítása ugyan már genealogia, a szónak legtágabb értelmében, de a genealogia — a szónak már etymologiai értelméhez képest is — tulajdonképen mégis csak azoknak a családoknak származásával foglalkozik, melyeknek heraldikai, vonatkozásuk azaz címerük, legtöbbször *nemességük* s ezzel a multa nézve történeti jelentőségük van; a többiek nem érdeklik.

Ennek a ténynek a magyarázata is a történelemben található meg.

Csaknem minden államban a nemesség volt az a közjogi és társadalmi rend, mely mondhatnánk: egykor minden jognak csaknem kizárólagos birtokában volt. Ő képezte nálunk, máshol is, az államalkotó vagy legalább is államfentartó elemet; az ő kezeiben volt lefektetve minden hatalom, sőt az államügyek vezetésére irányuló befolyását az újabb államszervezetek is biztosítják számára, amire nálunk legkéznélfekvőbb példa épen a magyar főrendiháznak az 1885. évi VII. t. cz. által rekonstruált jelenlegi szervezete.

Természetes tehát, hogy a nemességnek s az e ma inkább csak történeti fogalmi kör, egykor azonban közjogilag tulajdonképen az egész államot képezett rend alkotó elemeinek: a családoknak multja mindig fokozottabb mértékben tartott számot az érdeklődésre, mint a többi rend, vagy a jogokat teljesen nélkülöző osztályoké.

A genealogia a valóságban tehát csak az egyes nemes családok származásával és leszármazásával foglalkozik. Es mert e családok mindegyikének van czímere, nemességadományai és tagjaik kisebb-nagyobb körben szerepet játszottak a közéletben, a genealogia egy gyökérhajtásból fakad a heraldika tudományával és szorosan összefügg a történetírással s ez utóbbinak mindazon segédeszközeivel is, melyek nélkül mai fejlettségében immár el nem lehet.

A genealogia tehát első sorban is arra törekszik, hogy valamely család származását minden kétségen felül és hitelesen megállapítsa. A *származás* fogalma azonban inkább ethnografiai, mint antropológiai értelemben veendő a genealogiában és valamely családnak vagy egyénnek nemzetiség, illetőleg hely szerint meghatározott hovatartozását jelenti. A *nemzetiség* politikai fogalom s a legáltalánosabb fogalommeghatározás szerint értjük alatta azoknak összességét, kiket — az egy fajból való származás tudata mellett — történelmüknek egysége és nyelvüknek közössége bizonyos közös érdek- és érzelmi törekvésben egyesít. A *faj* (race) azonban már szigorú értelemben vett anthropológiai jelentőségű fogalom. Jelenti az emberiségnek egy-egy olyan csoportját, melyekben bizonyos félreismerhetetlen jellegzetes közös sajátságok ismerhetők fel. Ily értelemben ugyan a fajnak annyiféle osztályozása lehet, a hányféle sajátságos jellemző vonást az emberekben csak megkülönböztethetünk, az emberiséget azonban rendesen mégis csak három, a fehér sárga és fekete race-ra szokták felosztani. Ez a felosztás azonban éppen csak a legszélesebb kereteket jelzi, melyeken belül a további, szinte végtelen felosztást végzik, melynek eredményeképpen például a perzsák, arabok, aegyptomiak, mórok, románok, angolok, francziák, magyarok, stb. mint mindmegannyi külön faj jönnek számba.

A genealógiában azonban a származás megállapítása a fajnak nem annyira ezen anthropológiai, mint sokkal inkább nemzetiség szerinti értelemben történik. Amikor tehát például azt mondja, hogy a Hédervári-család karinthiai-, az Andrássy-család székely-, a Nákó-család macedon-, az Orsich-család horvát-, a Pejácsevich-család szlapon-, a Porcia-család olasz-, a Schwarzenberg-család frank-, a Suterland-család angol eredetű stb., a származásnak e megjelölésével tulajdonképen a család eredeti nemzetiségére, de még inkább csak arra a helyre utal, a honnét az illető család való, ahol ősi bölcsője ringott, ahol a nemzet történetében huzamosabb ideig szerepet játszott, stb.

Gyakran megtörténik azonban, hogy valamely családdal később

esetleg századok múlva, egy egészen más helyen találkozunk, mint ahova történetének legrégebbi nyomai visszavezetnek: angol, francia, német, olasz, stb. eredetű családokkal Magyarországon, magyar családokkal idegen országokban, stb. Az illető hely, ha az a család állandó tartózkodási helye, a család *megtelepedési helyének* neveztetik s habár új hazájában történeti szerepet játszott is, indigenálva is lett és ősi hazájával mindennemű összeköttetése meg is szakadt, származása helyétől mégis csak az a hely jelölendő meg, ahova történetének szálai visszafutnak.

Azokat a családokat, melyek az államalkotás munkájában részt vettek, *törzssőkös család*-oknak nevezzük szemben még azon kétségtelen magyar származású családokkal is, melyek utóbb emeltettek nemesi rangra, bár köz- és magánjogi tekintetben nálunk sohasem volt különbség nemes és nemes között aszerint, amint törzssőkös család leszármazottja, vagy maga volt a nemességszerző, ha csak azt a körülményt nem tekintjük annak, hogy az újonnan kinevezett főnemések csak külön törvényes intézkedés útján válnak a főrendiház tagjaivá s maga a rangemelés ezt nem vonja maga után.

Az egyes családoknak nemzetiség szerinti megjelölése különben még egy ország határain belül is szokásos. Így például nálunk is azt mondjuk, hogy a Bruckenthal-család erdélyi szász-, a Kabdebo-család örmény-, a Rauch-család horvát-származású családok stb., ami tulajdonképpen megint csak az illető család származásának ebben az esetben talán már sokkal inkább a faji szempontból való ki-domborítása végett, mint nemzetiségére való hivatkozással történik.

A genealogia másodsorban a család *leszármazása* rendjét teszi kutatása tárgyává. Valamely család leszármazásának feltüntetésére az úgynevezett *genealogiai táblák*, magyarul nemzedékrendi táblázatok, *családfák* szolgálnak.

Különösen régebben szokásban volt ezeket a családfákat egy fa alakjában megrajzolni. A gyökerével mélyen a föld alá nyúló fa törzsén láthatók a családnak legrégebbi ősei egymásra következő sorrendben. Aki után leszármazottaik voltak, a nevüket feltüntető tábla felett a fának egy-egy ága nőtt ki s gyermekeiknek neveit az ágnak egy-egy levelére írták. Egyik-másik ilyen családfa egész fává nőtte ki magát; koronájának legfelsőbb ágain a család legifjabb nemzedéke foglal helyet.

Ujabbán az e családfák helyett a sokkal egyszerűbb *leszármazási táblázatok* jöttek használatba. Beosztásuk rendszerint éppen megfordítottja a családfák szokásos beosztásának. A család leg-

régebbi tagjai a táblázaton felül foglalnak helyet s tőlük lefelé ágaznak le az utódok. Az e nemzedékrendi táblázatoknak jobb áttekinthetőségük mellett különösen abban van előnyük a családfák felett, hogy rajtuk könnyebben vezethetők tovább a leszármazások s az ilyen leszármazási táblázatoknál az egyes ágaknak elkerülhetetlen csonkasága nem is olyan szembeötlő, mint a családfáknál.

A nemzedékrendi táblázatok megszerkesztése körülményes és szigorú kritikai feladatot ró az illetőre. Annak minden kétségen felül leendő megállapítása ugyanis, hogy valamely családtag kiknek a leszármazottja, különösen a régebbi korra nézve sokszor felette nehéz. Az anyakönyvek újabb keletűek, hozzá még eleinte meglehetősen felületesen és hiányosan is vezették, az ezeket megelőző időkben tehát kétszeres óvatossággal és körültekintéssel kell eljárni egy-egy családtagnak a nemzedékrendi táblázatba való beillesztése körül.

A legrégebbi korban például vajmi ritkán találkozunk az okmányokban a feleség nevével. Annak megállapítása tehát, hogy a családnak valamelyik tagja kinek a fia? még akkor is körültekintést igényel, ha mindjárt például apja vagy nagyapja neve, de sőt esetleg két-három leszármazási rendje adva van is, mert különösen kiterjedtebb családoknál nagyon gyakoriak voltak az egyazon névre keresztelt családtagok és közvetlen vagy távolabbi őseire nézve sokszor az időpont sem ad kétségtelen útbaigazítást, melyben előfordulnak.

A genealógiai táblázatok összeállítása körül tehát eléggé nem hangoztatható óvatossággal és minden számbajövő körülménynek a leggondosabb mérlegelésével kell eljárni, mert bármily tetszetősek legyenek is az évszázadokra visszanyúló családfák, értéktelenné válnak abban a pillanatban, melyben a hitelességükbe vetett bizalmunk megingott.

A nemzedékrendi táblázatok végül többfélék lehetnek aszerint, amint csak valamely család leszármazását, vagy a vele rokon családok egész nemzedékrendjét is feltüntetni vagy épen a családnak csak valamelyik ágára, illetőleg a család egyik vagy másik tagjára vonatkoznak, valamely őspróba igazolására szolgálnak, stb. A különösen csak valamely családtagra vonatkozó részletes leszármazási táblázatot *stemma*-nak is nevezzük.

A család *története* tagjainak a közéletben játszott szerepében jut kifejezésre.

A nemesi családok részben köz- és magánjogi kiváltságos

helyzetük, részben pedig a régebbi sajátos viszonyoknak rájuk nézve bizonyos fokig kényszerítő hatása alatt bizonyos körben csaknem kivétel nélkül szerepet játszottak a közéletben. Egyik-másik család több-kevesebb tagja országos jelentőségre is emelkedett, mások ellenben szűkebb helyi körzetben, leginkább a vármegyék területén töltöttek be köztisztviségeket, ismét mások a hadviselés, a tudomány, az irodalom stb. szolgálatában álltak.

A családtagok életrajzi adatainak felkutatása és megrostálása tehát szintén a genealógia feladatai közé tartozik. Részletes irányelveket e tekintetben már csak azért sem lehet felállítani, mert annak eldöntése, hogy valamely családtag életrajzi adataiból mi és mennyi tartozik szorosan az illető család genealógiájához, mindenkor csak az egyéb számbajövő körülmények figyelembe vételével történhetik. Általában véve csak az és csak annyi veendő fel életrajzi adataikból valamely családtörténeti munkába, ami és amennyi szereplésüknek főbb vonásokban való jellemzéséhez elkerülhetetlen szükségesnek mutatkozik.

II. RÉSZ.

A nemesség.

I. FEJEZET.

A nemesség általában és történeti fejlődése az egyes államokban.

A *nemesség* eredetileg a *fizikai erő arisztokráciája*. Kialakulása csaknem mindenütt az egyének mindmegannyi különböző fizikai, értelmi és érzelmi sajátságaira és azon törekvéseikre vezethető vissza, hogy a legteljesebben érvényesüljenek. A kezdetleges társadalmakban valóban az egyeseknek csak nagyobb testi ereje és a többiekével szemben fejlettebb értelmisége az, melyek őket egyéni sajátságaik tekintetében megkülönböztetik egymástól, nekik szükségképen bizonyos tekintélyt kölcsönöznek és már ebből kifolyólag is kiváltságos állást biztosítanak számukra azok felett, kik az e kiválóbb tulajdonságokkal nem rendelkeznek.

A nép, a társadalmak kialakulása szempontjából a fejlődés e kezdetleges fokán tehát inkább ösztönszerűleg, mint tudatosan azokra bízva vezetését, kikben e kiváló tulajdonságokat leginkább felismeri és ennél fogva leginkább bízik bennük: védelmét egyrészt a testileg legerősebbekre, másrészt a harczban legbátrabb és legtapasztaltabbakra, a bíraskodást azokra, kiknek a felfogása szerinti igazságszeretetről a leginkább meggyőződött, az istentiszteletet, kikben a vallási érzület a legélénkebben nyilatkozik meg és így tovább.

A különböző társadalmi osztályoknak, rendeknek, kasztoknak, az *arisztokráciának* e kialakulását természetesen azok is elősegítik, kik a többiek felett eképen vezető szerephez jutottak. Meg van a törekvés bennük is, hogy működésük körében a lehetőség szerint érvényesüljenek. Kiváltságos állásukhoz és helyzetükhöz való

ragaszkodásuk aztán előbb ennek az állapotnak állandósítására és idővel a jog eszméjében való szentesítésére is törekszik. Az egyes osztályokat éles határvonal kezdi elválasztani egymástól, gondolkodásmódjuk sajátos irányba terelődik és reá nyomja bélyegét minden megnyilatkozására. Az *osztályszellem* valóban nem is más, mint a különböző társadalmi osztályoknak gondolkodásmódjukban és felfogásukban megnyilatkozó sajátosságuk. Iránya, tartalma, eszméi nem állandók; változnak kor, hely és körülmények szerint.

A társadalmi élet fejlődésével aztán szinte észrevétlen bontakozott ki a társadalomnak e bármily kezdetleges, de félreismerhetlen arisztokratikus szervezetéből a nemességnek előbb fogalma, utóbb pedig már intézménye is. Az emberek foglalkozásának körei mind határozottabban domborodnak ki; mindegyiknek külön-külön élethivatása van, melynek él. A földműves földjét műveli, a katona honvédelmi szolgálatot teljesít, a pap végzi az istentiszteletet, mások a bíraskodást stb. Eleinte ugyan még nincsenek ilyen pontosan elhatárolva egymástól az egyes foglalkozási ágak, de lényege mégis csak ez. Egy-egy élethivatás tehát már *egész* embert kíván, aki csak annak a hivatásnak él, mely legkiválóbb egyéni sajátosságainak, testi vagy szellemi tulajdonságainak a legjobban megfelel.

Az emberekben azonban meg van a törekvés arra is, hogy egy-egy élethivatást mintegy állandósítsanak családjukban, az általuk bírt hivatalt, méltóságot, rangot gyermekeikre hagyják, mint aki úgy nevelése, mint közvetlen tapasztalata révén annak betöltésére mindenesetre nagyobb képességgel bír és alkalmasabb is rá, mint más idegen. E felfogás, amily általános, épen olyan indokolt és az alsóbb rendű társadalmak berendezettsége mellett helyesnek is elfogadható. Az egyes élethivatások tehát kezdenek apáról fiúra szállni és örökletessé válnak a családban. Ekkor tehát már nemcsak egy egyén bír a különleges élethivatásával járó nagyobb tekintéllyel és hogy úgy mondjuk: társadalmi előnyökkel, hanem az illetőnek már a fia, vagy a fiú révén az apa és a dolog természeténél fogva az illetőnek legközelebbi hozzátartozói is. Egy kiváltságos osztály alakul meg, melynek kiváltságai kezdenek nemcsak személyhez kötött jogok, hanem örökölhető vagy legalább is másokra, legtöbbszörre az illető fiára átruházható előnyök lenni.

Ha mégis, még ennél is mélyebben azok után a tények után kutatunk, melyek útján a nemesség, mint rend, mint kiváltságos

osztály a multban kialakult, a fejlődésnek általában véve két módjával találkozunk. Az egyik: szinte észrevétlen jut kiváltságos helyzetéhez, a másik: a hódítás ténye emeli hatalomra és hozza a meghódítottakat vele szemben alárendeltségi viszonyba. Bármint álljon is a dolog, a nemesség, mint társadalmi rend mindazon államokban, melyek nem tegnapról mára lettek azzá, hosszú történeti fejlődés eredménye, amelynek első szálai abba az időbe nyúlnak vissza, amelyben az illető társadalom a közös védelem s a védelem egységes irányításának tudatára ébredt.

Mert minden társadalom csak egynemű, de nem egyúttal egyforma tagokból is áll. A mindjárt eleinte legszembeötlőbb különbség egyén és egyén között mindenesetre a fizikai erő egyenlőtlen elosztásának felismerésében jut kifejezésre, amint hogy a kezdetleges társadalmakban valóban azok is vívják ki maguknak kiváltságos helyzetüket a többiek felett, kiknek ereje az első összemérkezésnél erősebbnek mutatkozik, mint a többieké, mert előttük mindenekfelett legnagyobb tekintély és ezzel a legfőbb hatalom az erő, amely mellett, mint másodrangú tényező, még a kor — az öregség — jöhet számba.

A nemesség kialakulásának folyamata így kapcsolódik egybe a történeti fejlődés másik módjával, a hódítás tényével, ami tulajdonképpen nem is feltétele és nem is okvetlen szükségszerűsége egy ilyen kiváltságos, nevezzük mindjárt: nemesi rend létrejöttének. A hódítás ténye s a hódító népnek az ezen körülményben gyökeredző följénye, hatalma, uralma a meghódítottak felett, voltaképpen már csak eredmény, következménye a hódítás tényének, de rendszerint nem kiindulási pontja is a kiváltságos osztály történeti fejlődésének. E tekintetben érdekes képét mutatja ma is a vad néptörzsek élete, amely a kezdetleges társadalmak hierarchiai szervezete szempontjából általánosítható a legrégebbi korra nézve is. Szervezetük egy modern monarchikus állam rendszerének képét tárja szemeink elé; épen csak az elnevezések mások. A törzsfőnök, papok, előkelőbbek, szolgák stb. náluk is egy-egy rendet, osztályt képeznek, kisebb-nagyobb terjedelmű kiváltságokkal vagy épen minden jog nélkül. Sőt nagyon kéznél fekszik az összehasonlítás veszedelme, hogy a törzsfőnök s a többiek különböző fejdíszzeiben, a törzseket, családot, rangot megkülönböztető különböző tetoválásokban, stb. a rendi fokozat könnyen felismerhető feltüntetése mellett a czimerek használatának legeredetibb szokását ismerjük fel.

Tévedés tehát a hódítás tényét úgy feltüntetni, mintha a

kiváltságos osztály — nemesség — fogalmát az szülte volna. Ugy az etnográfia, mint a történelem ellene bizonyítanak e feltevésnek. A hódítás csak előbbre vitte vagy akár megvalósította is a kiváltságos osztálynak, mint intézménynek végleges megalakulását, de lényegében azt megelőzőleg is létezett, sőt egész általánosságban azóta létezik, mióta csak emberek élnek a földön. Természetesen hatása volt rá. Hiszen a közös származás tudata, a kölcsönös védelem s annak a körülménynek felismerése, hogy az emberek egy bizonyos szűkebb helyi körzetben jobban egymásra vannak utalva, mint népek milliói között, az egyesek közt mindig bensőbb, de egyúttal lazább kapcsolatot, viszonyt is hoz létre. Amikor azonban új népekről van szó, kikhez nem fűzi a hódító népet semmi hagyomány vagy éppen összeköttetés, ellenkezőleg: érdekeik összeütközése elkeseríti a harcot kettőjük között, a hódítás ténye okvetlen élesebb mesgyét von vagy éppen áthidalhatatlan ürt teremt a hódítók és meghódítottak között.

*

A római államban a származáson alapuló nemességet a *patriciusok* képezték. *Patricius* és *plebejus* között oly magas volt az elválasztó fal, hogy közöttük házasság sem jöhetett létre, ha pedig mégis létrejött, az érvénytelen volt. *Servius-Tullius* alkotmánya ugyan a polgári eredetű plebejusokat is felruházta polgárjogokkal, de az elválasztó vonal született nemesek és polgárok között annál élesebbé vált s habár magánjogilag egyenlők is, közjogilag nagyobb lett a különbség közöttük. A *patricius* született nemes maradt esetleges szegénységére való tekintet nélkül; a *plebejus* is csak megmaradt plebejusnak, ha mindjárt nagy vagyona, magas rangja, vagy hivatala volt is. A *patriciusok* kezeiből azonban lassankint kihulltak a kiváltságok s utóbb mindössze már csak az *interrex* méltósága maradt meg rajta. Végre a császárság alatt egészen elzüllött: az udvar fényében sütkérezett ugyan, de régi kiváltságaiból már mitsem tudott visszaszerezni.

Az ó-görög államban is az *achai* név tulajdonképen annyit jelentett, mint nemes. Később, már a történeti korban a *dórok* nemessége kezd előkelő szerepet játszani Spárta történetében. Hatalmukat *Lykurgus* alkotmánya (Kr. e. 9. század) csak erősbbitette. Athénben is, egész Solónig, csak az u. n. *eupatridák*-nak (a. m. nemes atyák fiai) voltak polgári jogaik: korlátozták a királyságot s az isteni és emberi jog magyarázata is csak őket illette.

A mai Görögországban nemesség nincs ; az 1827. évi alkotmány tiltja a nemesség adományozását. Van ugyan néhány *fanari* (Konstantinápolyban a világítótorony-negyed) család, melyek a hercegi czímet viselik és néhány *ióni*-család, melyek a grófi címre tartanak igényt, alapja azonban egyiknek sincs.

A középkorban, a római birodalom romjain felépült államokban, a nemesi osztályok aztán ismét nagy történeti jelentőségre emelkedtek.

Franciaországban a nemesség keletkezése a Merovingek korába nyúlik vissza. Későbbi értelemben vett nemesség ekkor ugyan még nem volt, mert a kiválók, bár a király környezetéhez tartoztak, jogilag nem különböztek a többiektől. A születési nemesség azonban lassankint szintén kifejlődött, a Karolingek alatt divatba jött abból a szokásból, hogy az atya tisztét már a fia számára is kezdték adományozni, később épen öröklés tárgya is lett, eleinte az egyenes leszármazók, utóbb pedig már az oldalrokonok javára is ; a Kapingek alatt megalakult *hűbéri nemesség* pedig már mind nagyobb küzdelmet fejtett ki a hatalomért, melyet végre is csak a XIII. és XIV. Lajossal uralomra jutott abszolutizmus tudott kiforgatni minden jogaiból. Cím, rang, magánjogi és gazdasági kiváltságai ugyan megmaradtak, de minden ellenszolgáltatás nélkül ; élvezték a hűbéri előnyöket, de nem viselték azok terheit, stb. Lassanként aztán osztályokra bomlott fel. A középkori *pair*-i méltóság, amikor a nagy hűbérek megszűntek, elenyészik s helyükbe a királyi család hercegei lépnek. A XVII. század derekától kezdve ugyan több nemesi család is megkapta a pairi vagy hercegi czímet, de annak régi jelentősége nélkül. Ekkortájt ez az osztály az 5 egyházi pairen kívül 6 hercegi családból állt ; tagjainak összes száma 1789-ben 44 volt. A nemesség nagy tömegét a született nemesek alkották, melyhez a hivatalnoki nemesség járult. Mintegy 4000 volt azoknak a hivataloknak száma, melyeknek viselői gyermekeikre is kiterjedő nemesi jogokat élveztek ; ezek között szerepelt például a párisi parlament ajtónállója is. A nemes (a hivatalnoki nemes is) nem fizetett adót, nem teljesített robotot, jószágán bírói, rendőri és földesúri jogokat gyakorolt, stb. A földbirtokok legnagyobb része az ő kezükben volt, bírták az egyházi alapítványokat, csak ők hivatalnokoskodhattak és így tovább. A nagy forradalom ugyan megtörte hatalmukat, de magát az intézményt nem tette semmivé. Napoleon egy egészen új nemességet gyűjt maga köré, mely mondhatnánk : kizárólag katonai nemesség volt, hogy a szereplés

teréről letűnt régi francia nemességet, az *ancienne noblesse*-t pótolja s dinasztíája bennük támaszt nyerjen. Utóda, III. Napoleon aztán már azzal sem elégedett meg, hogy nyakra-főre nevezte ki az új hercegeket, márkusokat, grófokat, stb. hanem újból életre támasztotta a kihalt családok címzeit és címereit is, hogy azoknak dicsfényével sugarazza be Európa előtt demokrata trónjának tekintélyét.

A mai Franciaországban a következő nemesi rangfokok az állanak fenn: *Prince, duc*, a nemesség legmagasabb rangfoka, a. m. herceg; *marquis*, főnemesi cím, rangban a duc és comte között áll; a címet a király rendszerint olyan egyénnek adományozta illetőleg abban megerősítette, ki valamely olyan birtoknak tulajdonosa volt, melylyel e cím együtt járt; a *marquisné*: *marquise*; *comte*, a. m. gróf, *comtesse*: grófnő; *vicomte*, a Comte és Baron között áll, magyarul algrófnak is szokták nevezni; *baron*, báró és *chevallier*, lovag; a lovagrendek tagjainak is a címe.

Családtörténeti munkák: *La Chenaye-Desbois* F. A. A. de, *Dictionnaire de la noblesse, cont les généalogies, l'histoire et la chronologie des familles nobles de la France*. I—XIX. K. (Paris, 1863—76) — *Magny* de, *Livre d'or de la noblesse de France*. (Paris, 1744—52.)

Németországban már a régi germánoknál megkülönböztették a nemesek és szabadok rendjét s a szabadonbocsátottak és rabszolgák osztályát. Nemes és szabad közt már kezdetben nemcsak jogaikra nézve, hanem abban a tekintetben is különbség volt, hogy a közügyek vezetését és a tisztségek betöltését régibb származásánál fogva amazok igényelték maguknak. A hűbéri viszony, amely a fegyveres nemesség és a királyság kialakulására vezetett, mint ismeretes, a községből fejlett ki. A szabad germán földjének közepén építette házáat s több ilyen különálló tanya képezte a községet (Mark); több község egy vidéket (Gau), több vidék pedig egy törzset, melynek ifjai valamely maguk választotta vezér (Herzog) köré gyülekeztek és indultak zsákmányútjukra. A vezérhez kíséret (Gefolgschaft) a hűség fűzte, ami a hűségi, hűbéri viszonyban jutott kifejezésre.

A főbb tisztségeket, hivatalokat és méltóságokat a *hercegek* és *grófok* látták el, de a cím és a kiváltságos jogok eleinte csak azokat illették meg, kik az egyes tisztségeket stb. valóban betöltötték. A különböző tisztségek és a velük egybekötött címek csak később kezdenek átszállni a család többi tagjaira. Így látjuk, hogy amily mértékben súlydott a Merovingek tekintélye, épen olyan

mérvben növekedett a hercegek hatalma olyannyira, hogy az utolsó királyok alatt sikerült már függetleníteni is magukat a királyi hatalom alól. Pippin és Nagy Károly, hogy gyöngítsék a hercegek hatalmát, a hercegi méltóság helyébe a grófi méltóságot állították vissza, amely eredetileg egy-egy „gau” előljárójának a czíme volt, de Nagy-Károly gyöngé utódai alatt megint csak megváltozott az állapot: a keleti frank birodalom 900 körül már öt hercezségből állt örökösödési joggal a családban s a grófság is nem csupán tisztség, hanem területi fogalom kezd lenni, melynek birtokosa széleskörű törvénykezési jogokat gyakorol. A hercegek száma később részint osztály, részint rangemelés útján még egyre emelkedett; a német birodalom felosztása után pedig teljes souverainitásra tettek szert.

A XI. századtól kezdve a grófok neve is megváltozott. A régi gaugrófok, hogy megkülönböztessék magukat az újabb keletű hűbéri gróftól, *tartományi grófok*-nak nevezték magukat s felzabadulván a hercegek befolyása alól, a birodalmi rendek első osztályát képezték. A hercegekkel nemsokára egy rangba helyezkedtek a *határgrófok* (Markgraf), kik a határszéli tartományok élén álltak és a *pfalzgrófok*, kik a király helyett az igazságszolgáltatást gyakorolták.

A császárok által kinevezett s a régi hercegek és grófok között az a legszembeötlőbb különbség volt, hogy az előbbieket az utóbbiaknak fenhatósága alá tartoztak. Valódi birodalmi grófok csak azok voltak, kik 1582-ig birodalmi rendiséggel bírtak, ezek a birodalmi gyűlésen nem egyenkint, hanem kuriánként szavaztak, amilyen eleinte kettő volt, 1640-ben három, 1653-ban pedig négy.

Hercegesített grófok-nak azokat nevezték, kik területükön fejedelmi jogokat gyakoroltak; a XIX. század óta az ő souverainitásuk is megszűnt. A *burggrófok* kerületükben a szabadok felett a pallosjogot és törvénykezést, a *freigrófok* vagy *gogrófok* Weszfálban a pallosjog alapján a *Fehmgerichtet* gyakorolták; a *Stallgraf* tiszte a királyi istállók feletti felügyelet volt, később a háborukban ő volt a hadsereg fővezére, stb.

A régi német birodalomban a nemesség tehát valóságos uralkodó osztályt, rendet képez és a hűbéri viszony mellett, melyben állt, területén fenségjogokat gyakorolt. Ez a körülmény adja meg a jelenlegi német nemességnek is egész karakterét: híven megőrizte hagyományait és azt a szellemet, melyben felnevelkedett; magába zárt, de tekintélye mindig igen magas fokon állt. Ma is

ritkaságszámba jó Németországban egy-egy nemesítés vagy rang-emelés s mindenkor valóban kiváló érdemeket jutalmaznak vele. Később a lovagok (Ritter) és a *köznemesek* (Adel) rendje alakul meg részint a régi előkelő családok utódaiból, kik fejedelmi hűbérekre nem tudtak szert tenni, részint pedig azokból, kik katonai és egyéb szolgálatuk fejében a nagyobb hűbéresektől hűbért nyertek.

Meg kell még emlékeznünk végre a hajdani német birodalom *birodalmi lovagjairól* (Reichsritter). Őket már a magasabb nemes-séghez számították; különös jogaik közé tartozott, hogy czímerükben épen úgy, mint a birodalmi hercegek, grófok és bárók, a birodalmi sast viselhették; pörös ügyeikben közvetlenül a császári udvari törvényszéknek voltak alávetve, uradalmaikon törvénykezési jogokkal bírtak, stb. A birodalom felosztása következtében kiváltságaik természetesen megszűntek.

A *mai Németországban* a következő nemesi rangfokozatok léteznek: *Herzog* (herceg), kik közül a souverain hercegek címe 1844 óta a Fenség, a mediatisált és címzetes hercegeké pedig a Durchlaut. 2. A *Graf* (gróf). 3. *Baron* (báró), régebben a közvetlen birtokok tulajdonosait illették e címmel, később a bárók előkelőbbjei, hogy kiemelkedjenek a többiek közül, a grófi címet vették fel; ma az alsóbb nemességhez számítatnak s annak első osztályát képezik. 4. Nemes (*Edler von*).

Családtörténeti munkák: *Badenre* nézve: *Becke-Klüchtzner* E. v. d., *Stamm-Tafeln des Adels des Grossher. Baden.* (B.-Baden, 1886—88.) — *Bajorországra* nézve: *Woelckern* M. C. W. v., *Beschreibungen aller Wappen der fürstl. gräfl. freiherrl. und adelichen jetztlebenden Familien im Kgr. Baiern.* (Leipzig, 1821—29.) — *Braunschweigra* nézve: *Gobler* J., *Chronica und Historien der Braunschweig.* (Franckfort, 1566.) — *Flandriára* nézve: *Gaillard* C., *Le blason des armes suivi de l'armorial des villes... et familles de l'ancien comté de Flandre* publié et précédé d'un essai sur l'art de blasonner par J. van Malderghem. (Bruxelles, 1860.) — *Hessenre* nézve: *Buttlar-Elberg* R. v., *Stammbuch der althessischen Ritterschaft.* (Wolihagen, 1888.) — *Németalföldre* nézve: *Vorsterman von Oyen* A. A., *Stamen wapenbock van aanzenlijke Nederlandsche familiën.* (Groningen, 1885—90.) — *Németországra* nézve: *Grensler* A., *Tausend Wappenbeschreibungen von deutschen Geschlechtern des hohen und niederen Adels.* (Leipzig, 1852—54.); *Gritzner-Hildebrandt* I. *Ausztria* alatt.; *Kneschke* E. H., *Neues allgem. Deutsches Adels-Lexikon.* 9 K.

(Lepzig, 1859—70.) *Wappenbuch, deutsches* (Armorial d'Allemagne) 967 címerrel. (1578.) — *Poroszországra* nézve: *Zedlitz-Neukirch*, L. v., *Neues preussischen Adels-Lexikon*. 4 K. (Leipzig, 1836—43.) *Szászországra* nézve: *Henninges* H., *Genealogie aliquot familiarum nobilium in Saxoniae*. (Hamburgi, 1590) — *Württemberg* nézve: *Dorst* J. G. L., *Württemberg. Wappenbuch* 247 címer. (Halle, 1846.)

Az angol nemesség angol-szász és normann eredetre vezethető vissza. Már az ős angolszászok két osztályra oszlottak: a szabadok (ceorls) és a nem szabadok (theows) osztályára. A szabadok sorában az első helyet a születési nemesség (eorls, earls, jarls) foglalta el; utána az „aetheling”-ek következtek. A Normandiában elfrancziásodott Hódító I. Vilmos és bárói a francia nyelv, szokások és erkölcsök mellett a Franciaországban dívott hűbérrendszert ültették át Anglia földjére. Az angol nyelv a hivatalos és társadalmi használatból kiszorult; egészen új francia-normann nagybirtokos nemesség keletkezett az országban, az angol-szászok pedig széttűltek. Az itt és a többi országokban kifejlődött hűbérrendszer között azonban kezdettől fogva lényeges különbség volt és ez a körülmény adja meg az angol nemesség karakterét: a nagy hűbéresek (főnemesek) területükön fenségjogokat nem gyakoroltak és az állam egységét nem támadták meg, hanem továbbra is a király alattvalói maradtak éppen úgy, mint a kisebb hűbéresek (a kisenemesség) is közvetlenül a királyi hatalom alatt állottak. Állásuk és helyzetük tehát egészen más volt, mint például Németországban. A közügyekre azonban mindig nagy volt a befolyásuk: az u. n. *örjögő parlament* a király ellenőrzésével 15 bárót bízott meg s ekkor a monarchikus államforma helyébe a főnemesi rend alkotmányos jellegű uralma lépett. A király ugyan fegyvert fogott ellenük, de eredmény nélkül (1264). A bárók vezére ekkor korszakalkotó lépésre határozta el magát: 1265 január 20-án Oxfordba országgyűlést hívott egybe, amelyre nemcsak a bárókat (amely fogalom alatt ekkor még a főnemesek és főpapok értendők), hanem a kisebb nemesség és polgárság képviselőit is meghívta és pedig minden grófságból 2 lovagot és bizonyos számú városokból 2—2 polgárt. Ez a parlament az első Európában, mely a népképviselő elvén nyugodott és a hűbéri társadalomnak (természetesen a pór-osztály kivételével) valamennyi rendjét magában egyesítette. A parlament két házra oszlott: a *lordok házára*, a melyben a bárók foglaltak helyet s a köznemesség és polgárság képviselőinek külön házára.

Az angol nemességet, mint intézményt, mindenkor egészen

más felfogások jellemezték mint a francia vagy német nemességet: sohasem volt olyan zárkózott, mint emezek és ezért például a morganatikus házasság fogalma sem tudott benne gyökeret verni; az alsóbb osztályok tagjainak is meg volt adva a lehetőség arra, hogy a nemesség körébe feljuthassanak, stb. Jellemző körülmény, hogy a XVIII. században a főnemesség számát 34 herceggel, 29 marquis-val, 109 gróffal, 85 viscount-tal és 284 báróval szaporították a királyok. Az angol nemesi intézménynél még egy érdekes körülmény is szembeötlő: a főnemesi címet *csak a családfő bírja*, a család többi tagjai ellenben nem tartoznak a főnemességhez, hanem az ú. n. *gentry*-hez és egyszerű *esquir*-ek. Maga a szó *esquir*, eredetileg annyit jelentett, mint paizshordó és azoknak a csatlósoknak címe volt, kiket lovaggá ugyan nem ütöttek, de kiknek nemesi birtokuk volt. Csak később címezték így a főnemeseket ifjabb s a baronetek és knightek idősebb fiait. A *gentry* szó tulajdonképpen a. m. nemes, ki nem tartozik a magasabb vagy főnemességhez, az ú. n. *nobility* vagy *the higher nobility*-hez. A *gentry*k, *the lower nobility*, alsóbb nemesség, három osztályra oszlanak: 1. az ú. n. *gentlemen*-ek (of blood and coatarmour), kiknek már elődeik is nemesek voltak; 2. a *címeres nemesek*, kiket gúnyosan *papiros és viaszos nemeseknek* (gentlemen of paper and wax) is neveznek; 3. a *honoraciorok*, kik valójában nem nemesek, de kiket mégis a *gentry*khez számítanak.

A főnemeselek osztályát a következő rangfokozatok képezik: 1. *dukes* (hercegek); 2. *marquesses* (márkik); 3. *earls* (grófok); 4. *viscounts* (vikomtok, algrófok); 5. *barons* (bárók). A legmagasabb cím a walesi herceg után tehát a *duke*, neje *duchess*. A címmel sem birtok, sem hivatal nem jár. A *marquis* címet a tulajdonképeni marquis-kon kívül viselik még a hercegek legidősebb fiai is. *Earl*, az angol grófi cím, a régi angol-szász *caldormann* cím helyett jött divatba s egészen a XIV. század közepéig az angol nemességben a legmagasabb rangot jelentette; 1386 óta a harmadik fokozat áll. A cím jelenleg rendi kitüntetés is. A *viscount*-ok nemesi osztálya a grófok (*earl*) és bárók osztálya között áll; a szó maga valószínűleg normann eredetű. A *baron* szó eredete Hódító Vilmos korába nyúlik vissza s eredetileg *barons* nevezték mindazokat, kik a koronától hűbér-birtokokat bírtak; később e címet csak a *Lords of Parliament*-re szorították, ma pedig a lordok legalsóbb osztályát képezik. Megkülönböztetendő tőle a *baronet*, amely címet I. Jakab alapította. A címet szintén csak az első físzülött örökli.

A címekkel kapcsolatban meg kell még emlékeznünk a *lord*, *peer* és a *knight* kifejezések értelméről.

A *lord* szó nemesi cím és eredetileg (loof és ford) annyit jelentett, mint kenyeret adni, ami a középkorban a földesurak azon szokására vonatkozik, hogy szegényeiket külön házakban ételmezték; egyúttal a hűbérúr megkülönböztetésül is szolgált a hűbéressel (vazallussal) szemben. A szó ma címül is szolgál. Ugyanis Angolországban a hercegek, marquis-k és grófok legidősebb fiai atyjuknak valamelyik mellékcímét viselik, ellenben a hercegeknek és marquis-knak *ifjabb* fiai előnevük előtt a lord címet használják. A közönséges használatban azonban a hercegek és marquis-k összes, a grófnak pedig legidősebb fiait illetik e címmel, amely különben újabban a magasrangú hivatalnokoknak is a címe. *Peer*-ek alatt tulajdonképen a lordok házának tagjait értik. A hercegek, marquis-k, grófok, algrófok és bárók a peeri méltóságnak egy-egy osztályát képezik. A *knight* szó a. m. lovag. A címet Hódító Vilmos honosította meg Angliában; eredetileg egy lovagi birtok tulajdonához volt kötve s ezzel szemben az illető lovag hadi szolgálatra kötelezve. A cím, melyet a XVI. századtól kezdve nem katonáknak is kezdtek adományozni, nem volt örökölhető cím.

Családtörténeti munkák Burke J. B., *Peerage and Baronetage of the British empire* (1893); *Catalogue of engraved portraits of noted personages principally connected with the history, literatur, ars and genealogy of Great Britain* (London, 1903.); *Dod R. P.*, *Peerage, baronetage and knightage of Great Britain and Irland* (London, 1859.); *Doyle I. E.*, *The official Baronage of England* (London, 1886).

A *spanyol* nemesség eredete is a népvándorlás korába vezethető vissza. A spanyoloknak már az arabokkal folytatott küzdelmeikben (1000 körül) is hősies részt vett a nemesség. A XIII. század óta a legmagasabb nemesség a *grandes* címet viseli, amely cím a királyi ház rokonain kívül csak a legelső, ősökben és gazdagságában legkiválóbb családokat illette meg; eredeti nevük *ricos hombres* (gazdag emberek) is volt. A méltóság örökös volt; a grandesek nem fizettek adót, a király különös rendelete nélkül nem voltak törvényszék elé állíthatók, a király előtt fődött fővel jelenhettek meg, a király *Mi primo* (unokatestvérem) címmel szólította meg őket, címük «excellenciád» volt, stb. A köztársaság alatt megszűnt e méltóság is, de Alfonz király később ismét visszaállította. Jelenleg három osztálya van.

Családtörténeti munkák: Villademoros I. M., Trelles, historia chronologica y genealogica del primitivo origen de la nobleza de España. (Madrid, 1760.)

Az olasz nemesség rendi tagozata a következő: *principe* és *duka*, herceg; *marches*, marquis; *conte*, gróf (contessa — grófnő); *barone*, báró. *Patricius* családoknak azokat a családokat szokták nevezni, melyek valamely város történetével szorosan összefüggnek, tehát tulajdonképen az u. n. *városi nemességet*.

Családtörténeti munkák: *Annuario della nobilta Italiana* (Pisa, 1878—92.); *Giornale araldico genealogico* (Pisa, 1873—92.); *Litta* P., Famiglie celebri italiane. (Milano, 1819—83.)

Az orosz nemesség (Dworianstwo) alapját Nagy Péter csárnak 1722. behozott u. n. *Tschin*-je képezi, amely a polgári hivatalnokokat és katonatiszteket 14 rangosztályba osztja be: kancellár, valóságos titkos tanácsos, titkos tanácsos, valóságos államtanácsos, államtanácsos, kollegiumi tanácsos, udvari tanácsos, kollegiumi ülnök, stb. A 14—9. rangosztályú hivatallal a személyes nemesség élvezete van egybekötve, az utódok által örökölheto nemességet pedig a polgári hivatalnokok közül a 4-ik osztályban állók, a katonák közül pedig az ezredes, illetőleg az 1. oszt. tengerészkapitány állásukkal együtt nyerik. Ezeken az eseteken kívül az örökölheto nemességet a csár adományozza. Minden kormányzó-ság nemessége külön nemesi rendet képez, élén a kormányzó-sági nemesi marschall áll.

Családtörténeti munkák: Dolgorouky, Notice sur les principales familles de la Russie (Bruxelles, 1843.); Saweloff, L. M., Versuch eines bibliographischen Wegweisers in der Geneologie und Geschichte der russ. Adels. (Moskau, 1893). L. még Damier P. E., Wappenbuch sämmtl. zur Ehstländischen Adelsmatrikel gehöriger Familien. (Reval, 1837.)

Ausztria örökös tartományainak nemességére nézve a következőket kell megjegyeznünk.

Alsó-Ausztriában az inkolátust (Landmannschaft, indigenatus) az 1572 február 10. kelt privilegium és az 1765 december 9. kelt udvari rendelet szabályozzák. Az inkolátust csak olyan nemesek nyerhetik, kik az urak rendjébe (az örökös hercegek, grófok és bárók) történt felvételüket az eredetben vagy hiteles másolatban felmutatott fejedelmi oklevéllel igazolni tudják. A köznemesség tagjai inkolátust nem nyerhetnek.

Felső-Ausztriában III. Ferdinánd császárnak 1628 nov. 21-én

kelt rendelete ruházta fel a rendeket az inkolátus adományozására, amelyből a köznemesség itt is ki van zárva.

Cseh-, Morvaországban és Sziléziában az indigenálást az 1627-ik törvénynek A. XX. fejezete, az 1628. törvénynek XI. és XII. foliói, illetőleg az 1713 április 10-én és 1726 szeptember 9-én kelt pragmatika szabályai szerint maga a császár gyakorolja. Előfeltétele a lovagi cím igazolása.

Gácsországban az 1781 január 12-én, az 1782 január 27-én és 1817. április 13-án kelt pátensek a rendeket ruházzák fel az indigenatusnak olyan külföldi nemesek részére leendő adományozására, kik legalább is a lovagi rendhez tartoznak. Gácsországi indigenatus, az 1834 június 10-én kelt udvari rendelet értelmében, magyar nemességüket igazoló egyéneknek nem adományozható.

Tirolban az 1765 november 16-án kelt udvari rendelet értelmében az inkolátust (Herr und Landmann in Tirol) csak az a nemes élvezi, ki birodalmi lovag vagy legalább is az osztrák lovagi címet bírja; kivételesen közneméseknek is adományoztatik. Az immatrikulálás jogát Őfelsége magának tartotta fenn. Az 1816 márczius 24-én kelt pátens értelmében az a nemes, ki az inkolátus elnyerése előtt a tiroli rendi matrikulákba felvétetni akar, *négy öst* tartozik igazolni.

Stájerországban az inkolátust a nemesi rendek adományozzák; az illetőnek, szabály szerint, legalább a lovagi rendhez kell tartoznia.

Karinthiában az inkolátus adományozása szintén a rendek hatáskörébe tartozik. Folyamodó igazolni tartozik, hogy legalább is a lovagi rendhez tartozik.

Krajnában, Görzben és Gradiskában a honfiusítást a császár gyakorolja. A kérelmező tartozik kimutatni, hogy legalább a lovagi rendhez tartozik és nemesi jószággal bír.

Az egyszerű magyar nemesség bírása nem elégséges az osztrák tartományokban az inkolátus elnyerésére. Az inkolátus, illetőleg a gácsországi indigenatus azzal az előjoggal van összekötve, hogy az illetők az u. n. nemesi birtokokat bírhatják (Landtafelfähigkeit), a rendi kongregációkban szavazattal bírnak, az országos rendek egyenruháját (a tábornoki főveghez hasonló kalap forgó nélkül; vörös frakk; arany paszományos fehér nadrág és egyenes kard) hordhatják és az illető tartományokban rendszeresített országos méltóságokra és örökös nemesi hivatalokra igényt tarthatnak.

A császár által adományozott inkolátus vagy indigenatusért a következő *díjak* fizetendők a) hercegek, grófok és bárók által

1575 frt, *b)* lovagok (esetleg köznemesek által) 105 frt és a diplomák kiállításáért a következő összegek: *a)* hercegek által összesen 625 frt 74 kr., *b)* grófok, bárók, lovagok (és esetleg köznemesek által) pedig 6 frt 72 kr; ezen felül a költségek.

A *lovagi* címet illetőleg megjegyzendő, hogy Ausztria nemesége tulajdonképpen három rendre (Herren-, Ritter und Adelstand) oszlik s hierarchiai szervezetekben a következő: főnemesek: a hercegek és grófok; köznemesek: a bárók, lovagok és egyszerű nemesek.

Az osztrák nemességnek aztán még egy érdekessége van *megszűnik*, ha a nemes-család férfiága kihal, a mennyiben a nők atyjuk utáni nemessége utódaikra át nem ruházható; elveszti nemes rangját az a nő, ki polgári férfival kel egybe, miután a nő csak férjének rangját bírja, ha ellenben utóbb megint nemes emberhez megy nőül, örökölt nemessége újból érvénybe lép s második házasságából született gyermekei minden ősi és nemesi próbánál mint nemes születésű ivadékok jönnek számba; ha az illető engedély nélkül kivándorol és végre, ha a bíróság halálra vagy nehéz börtönre ítélte, ez esetben azonban a nemességvesztés csak az elítéltnak személyére terjed ki és neje, valamint az ítélet előtt született gyermekeire kihatással nincs.

Családtörténeti munkák: *Genealogisches Taschenbuch der Adeligen Häuser Österreich* (Otto Maas' Sohné kiad. Wien, 1905-től kezdődőleg); *Gritzner-Hildebrandt*: Wappenalbum der gräflichen Familien Deutschlands und Öesterr.-Ungarn, (Leipzig, 1885—90.); *Grotefend* H., Stammtafeln der schlesischen Fürsten bis 1740. (Breslau, 1889.) — *Leupold* K. Fr. B., Allgemeines Adels-Archiv der Öesterr. (Wien, 1789.); *Megerle von Mühlfeld*, I. H., Öesterr. Adels-Lexikon (Wien, 1822.); *Schimon* A., Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien (Leipa, 1859).

A többi országok nemességére nézve a következő családtörténeti forrásmunkákra utalunk.

Baltiára nézve: *Klingspor* C. A. v., Baltisches Wappenbuch. Wappen sämmtl. d. Ritterschaften v. Livland, Estland, Kurland u. Oesel zugehör. Adelsgeschlechter. (Stockholm, 1882.) — *Belgiumra* nézve: *Goethals* F. V., Miroir des notabilités nobiliaires de Belgique, des Pays Bas et du Nord de la France. (Bruxelles, 1857—62.)

Dánia: Danmarks adels aarbog. Udg. af H. R. Hiort-Lorenzen og. A. Thiset. (Kjöbenh., 1884—91.) — *Genfre* nézve: *Galiffe*

J. A., Notices généalogiques sur les familles genevoises (Geneve, 1829—1836.) — *Lengyelországra* nézve: *Wiladka* W. W., Heraldika czyli opisanie rodziny y krwi związky Szlachty Polskiej y W. X. (Warszawie, 1794—96.) — *Portugáliára* nézve: *Koch*, Chr. W., Wappenbuch der vornehmsten Familien Portugals (cca. 1800.) — *Svédországra* nézve: *Klingspor*, Sveriges ridderkaps och adels vapenbok (Stockholm, 1897.) — *Velenczére* nézve: *Bettinelli* G., Famiglie patrizie Venete. (Venetia, 1774.), *Litta* P., Famiglie celebri di Venezia (Bologna.). — *Veronára* nézve: *Cartolari* A., Cenni sopra varie famiglie illustri di Verona. (Verona, 1855.)

Családtörténeti általános forrásmunkák még a következők is: a *Gothaischer Genealogischer Hofkalender* és a *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch* nebst diplomatisch-statistischen Jahrbuch. (Gotha, Justus Pethes kiadása. Évről-évre megjelenik.) — *Go'haisches Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser.* (U. o.) — *Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der deutschen freiherrlichen Häuser* (U. o.) — *Siebmacker*: Grosses und allgemeines Wappenbuch (Nürnberg, 1854—1901.) 461 füzet, stb.

II. FEJEZET.

A magyar nemesség története és a magyar nemesi rend.

A magyar nemesség kialakulása a honfoglalás tényével esik össze. Eredete azonban régebbi; a törzsrendszer nyomait feltaláljuk már korábbi szervezetében is, amint hogy a törzsek és clanok közötti viszony általában nagyon fontos szerepet játszott Közép-Ázsia valamennyi nomád népének társadalmi életében. A magyaroknál is oly mély gyökeret vert a törzsrendszer s az ebben gyökeredző *nemzetségi szervezet*, hogy még a kereszténység és a nyugoti műveltség elterjedése után is sokban megőrizte eredeti sajátosságait. Törzsrendszerére és nemzetségi szervezetére vezethető vissza az a szokásuk is, hogy vitézeik nevei elé valamely *nemzetségből* való származásuk megjelöléséül későbbben is a *de genere* szót tették. Csak a nemzetség, a *genus* volt az a társadalmi, mondhatnók politikai szervezet, amelynek tagjai jogokban részesültek; a többiek minden jog híján voltak. De a törzsrendszer magával hozta azt az eredményt is, hogy a nemzetségek mint egy-egy törzs jöttek számba, amelynek kebelébe aztán azok a családok tartoztak, melyek belőlük leszármaztak. Csak e nemzetségeknek tagjai *nemesek* s eleinte az egész társadalom csak két rendre, a nemesek és

szolgák osztályára oszlott; a törzsrendszernek későbbi szervezete már a honfoglalás tényének az eredménye.

A honfoglalás idejében a magyarok hét illetőleg nyolcz törzsre és 108 nemzetségre oszlottak. A törzsek illetőleg nemzetségek alkották a tulajdonképeni államot és sokkal inkább a megszállás, mint erőszakos hódítás jogán bírták annak területét, míg az itt talált idegeneket, a középkor szokásainak megfelelően, hatalmuk alá igázták le. A hódító magyaroknak és a leigázott népeknek e bármennyire is kezdetleges együttélése és talán még inkább harczaikban és zsákmányolásaikban az ezen népek részéről történt támogatásuk idővel sokat enyhített a magyarok és idegenek közötti viszony feszültségén, míg végre a mindig új és új most már közös ellenségekkel szemben való védelem lassankint beolvasztotta őket kebelébe s helyükbe az újabban leigázott, meghódított népek kerültek.

A magyarság e szám- és erőbeli gyarapodása a kiváltságos osztályok megizmosodását eredményezte. A nemesség és nemzetség fogalma épen e félreismerhetetlen történeti tényeknél fogva tehát csak eleinte fedik egymást oly értelemben, hogy a nemzetségeknek minden tagja nemes, viszont nemesi jogokkal csak az bír, ki valamely nemzetségnek tagja, mert egy század múlva már megosztotta kiváltságos, mondhatnók kizárólagos államhatalmi és társadalmi helyzetét olyan idegenekkel, kikben fegyvertársára vagy érdekeinek gyámolítóira talált, viszont a vezérek és későbbben a királyok elvették szállásbirtokaikat azoktól, kik ellenük fellázadtak, hűtlenek lettek vagy megtagadták nekik az engedelmességet s a szolgák rendjét ezzel is növelték. A történelem megállapításai szerint végre az a körülmény is köztudomású, hogy már az első királyok idejében számos idegen vétetett fel a magyarok közé és részesült jogaikban.

A *szállás* vagy *szállásbirtok* egy olyan fekvő birtokot jelentett, mely nem egyeseké, hanem az egyes nemzetségeké volt, amely tehát mint az illető nemzetség osztatlan tulajdona jelentkezett. Az egyes szállásoknak felosztása a nemzetségből kivált családok között csak későbbben történik; eleinte még egy-egy család is osztatlan állapotban bírta birtokát s az egyéni birtoktulajdon fogalma és rendszere csak lassan bontakozott ki a közfelfogásban és nyert gyakorlatilag is érvényesülést.

Mindjárt kezdetben az államfentartó elemet tehát a nemesség képezte. Közülük egyesek azonban annyira magukhoz ragadják a

közhatalmat, hogy a XIII. század elején a nemzeti élet legszembe-
 ötlőbb jelensége tényleg az oligarchiának, mint osztálynak fel-
 tűnése és felülkerekedése nemcsak az alsóbbrendű társadalom,
 hanem már-már a királyi hatalom felett is. Be kellett tehát követ-
 keznie megfélézésüknek, amire II. András fia, IV. Béla ifjabb
 király vállalkozott, mikor az elnyomott nemesség élére állt s jogaik-
 nak országgyűlésen való megállapítását követelték. A főnemesek-
 nek engedniök kellett és 1222. megszületett az *aranybulla*, II. András
 jelentőségteljes szabadságlevele, mely megállapította és biztosította
 a nemesek ősi szabadságát és jogait: az évenként tartandó ország-
 gyűlésen megjelenhetnek; valamely hatalmasnak kedvéért sem le-
 nem tartóztathatók, sem pedig el nem nyomhatók, hacsak előbb
 megidézve és elmarasztalva nem lettek; a nemesek örökségén
 semmiféle adó, szabad denár nem szedhető; ha valamelyik nemes
 fiutód hátrahagyása nélkül hal el, birtokának negyedrésze leányát
 illesse (leánynegyed), a többivel szabadon rendelkezhetik; ha a
 király az országon kívül sereget akar vinni, a nemesek nem tartoz-
 nak vele menni; a nemesek főbenjáró és birtokpöreiben a nádor
 a királynak csak előzetes tudomása mellett ítélkezhetik, stb. Az
 aranybulla záradéka végre megállapítja a nemeseknek azt a jogát,
 hogyha a király e törvényt megszegné, a püspökök, más urak s
 az ország nemesei, összesen vagy egyenkint, hűtlenség vétke nél-
 kül a királynak *ellenállhatnak és ellenmondhatnak*.

Az aranybulla azonban, mely úgy állítja oda a nemességet a
 királyi hatalommal szemben, mint azzal egyenrangú tényező, hosszú
 ideig csak írott malaszt maradt: a királyban hiányzott az erő
 ahhoz, hogy a törvényt végrehajtsa, utána pedig egymásra követ-
 keztek a nemzet életében a zivatarosnál viharosabb napok.

A nemesség közjogi helyzete a XIV. században aztán a *szent
 korona* eszméje és közjogi jelentőségének Nagy Lajos uralkodása
 alatt történt kibontakozásával erősödött. Szent korona és köz-
 hatalom kezdenek azonos fogalmak lenni; a nemzet önállóságát,
 függetlenségét és egész politikai életét személyesíti és tőle szár-
 mazik minden *birtokjog*. Közvetlen alatta csak azok állanak, kiknek
 vagyona, akár első foglalás, akár királyi adományból egyenesen
 tőle származik, tehát a nemesek, a *szent korona tagjai*. A jobbágy,
 mint aki jogait földesurától kapta, következésképen nem is tagja
 a szent koronának.

Ebben a felfogásban, tagadhatatlan, a külföldi államok hűbéri
 intézményeinek jellegzetes vonásai tükröződnek vissza, de azért

maga az intézmény még sem tudott gyökeret verni nálunk: a nemesek továbbra is csak közvetlenül a király alatt álltak és csak együttvéve, mint rend alkották a politikai értelemben vett nemzetet. A nemesi osztálynak kétfelé válása sem történt még meg ekkor. Az úgynevezett főnemesek épen csak abban különböztek a köznemesektől, hogy az egyházi és világi méltóságok és főtisztségek az ő kezeiken vannak, de maga a főnemesi cím későbbi keletű. Az 1351. évi XI. t.-cz. szerint is az ország minden igazi nemesei egy és ugyanazon szabadsággal bírnak: »Magyarország főpapjai, egyházkormányzói, zászlós- és egyéb nagy urai, nemesei, úgy nemességükre, mint javaikra *ugyanegy szabadsággal, nemességgel és előjogokkal élnek*; egyik úr sem bír több szabadsággal, sem bármely nemes kevesebbel.« (Werbőczy.) Kialakulása a XVI. század derekán történt, amikor uralkodóink a külföld mintájára kezdik a grófi címet adományozni híveiknek. A dolog lényegén azonban ez a körülmény sem változtatott: a főnemeseknek ezután is csak épen abban van látszólag kedvezőbb közjogi előnyük a köznemesek felett, hogy amikor a mohácsi vész után az országgyűlés két táblára, a *felső- és alsó táblára* oszlott, az egyházi és világi főurak: a hercegek, grófok és bárók a felső- vagy főrendi táblán továbbra is személyesen foglalnak helyet, míg a köznemesek, mint alsóbb rend, az *alsó táblán*, az ú. n. *karok és rendek* tábláján képviselőik útján vesznek részt, de az országgyűlést ekkortájt személyesen már amúgysem igen keresték fel. Sarkalatos jogaik azonban lényegükben még ekkor sem változtak: a nemes ember továbbra is csak a koronás királynak volt alávetve; bírói ítélet nélkül letartóztatható nem volt, adót nem fizetett, szolgálmányokat nem teljesített, csak honvédelmi kötelessége volt s a királynak, ha az alkotmányt sértene, ellenállhatott. (Werbőczy.)

Így tartott ez az állapot egészen a XIX. század huszas éveinek legelejéig. A nemzeti reform-mozgalmak legelső eszméiből azonban már kétségtelen volt, hogy a régi rendi alkotmány életének napjai meg vannak számlálva s hagyományai azoknak a reformtörekvéseknek, melyek a modern Magyarország megteremtését célozzák, áldozatul fognak esni. Az 1832—36. országgyűlésen azonban a konzervatív párt még többségben volt és így történt, hogy a liberális párt javaslatai egytől-egyig elbuktak s gyökeres újítások helyett a rendi kiváltságok egynémely tekintetben csak megszorítottak. Törvényt alkottak ugyan arról, hogy a *jobbágy pénzen megválthatja a robotot*, ha földesura ebbe beleegyezik; a *jobbágytelken lakó nemes*

ember is fizessen adót; az országgyűlések költségeit ezentúl ne a jobbágyok, hanem a nemesség és főpapság fizessék; a lánczhídról szóló törvény kimondta, hogy a hídon nemes és nem nemes egyaránt két krajczár vámot tartozik fizetni, ami az első rést ütötte a nemeseknek sokszázados kiváltságain, de minden jogairól és kiváltságairól csak akkor mondott le, mikor törvénybe iktatta, hogy a jobbágyok minden földeiket megválthatják az úrbéri terhek alól, az úrbéri telken lakó nemesek katonák elszállásolására köteleztettek, nem nemes ember is szabadon vásárolhat földbirtokot és viselhet bármiféle közhivatalt; a közteherviselés elvét mondotta ki és eltörölte az úrbéri terheket, földesúri hatóságot, papi tizedet, stb.

A nemesi kiváltságok tehát magának a nemességnek kezdeményezésére és határozatára megszűntek, hogy »az összes magyar nép jogban és szabadságban egyesíttessék«. Maga a nemesség *címe* ekkor tulajdonképen pusztá történelmi fogalommá vált, de nem vesztette el minden közjogi jelentőségét. Megszűnt kiváltságos rend lenni, de ezeréves multunk egész történetének minden szálai hozzá fűződnek és e történeti jelentőségének elismerése foglaltatik ma is abban a királyi kegyben, amikor a király mint kitüntető címet olyan hazafiaknak jelenleg is adományozza, kik a haza és trón körül érdemeket szereztek. Sőt valami csekély jogmaradványok ma is fűződnek hozzá: 1. A nemes jogosítva van *nemesi címét, előnevét, címerét* és a megfelelő rangjelző *koronát viselni*; az 1879: XL. t.-cz. büntetendő kihágásnak minősíti ezeknek jogtalan használatát; 2. csak a nemesek tarthatnak igényt bizonyos *méltóságokra* (cs. és kir. kamarási, asztalnoki stb. méltóság) és bizonyos tisztségekre való kineveztetésükre, bizonyos *alapítványok* élvezetére és néhány érdemrend is csak nemeseknek adományozható; 3. A nemesek, mint ilyenek vehetnek részt az országgyűlési *képviselőválasztásban*, ha bebizonyítják, hogy 1872-ig valamely választási lajstromban felvéve voltak, a főnemesi családok pedig örökös tagjai a *főrendiháznak*; 4. A rang *elsőbbségét* élvezik, 5. *hitbizományt* csak ők alapíthatnak, stb.

A magyar nemesség *örökös* és a magyar nemest senki meg nem foszthatja nemesi rangjától. A nemesi rang a nemes szülők minden törvényes születésű utódaira magától, *ipso jure* átszáll, nemesi rangjáról le sem mondhat senki és csak királyi engedéllyel ruházhatja át más valakire. A magyar jog a nemesség tekintetében aztán egészen különleges helyzetet biztosít a nő számára. Nálunk nem vesztí el nemesi rangját az a nő, ki polgári egyénnel lép házasságra, viszont a polgári származású nő saját személyére nézve férje ne-

nemességében részesül, ha nemes emberhez megy nőül s e személyes nemessége megmarad akkor is, ha utóbb özvegységre jut. Ha azonban később polgári származású férjhez megy feleségül, elveszti személyes nemességét, mert a nő mindenkor férje családjába lép be és ennek rangját követi. Ha ezen házassága után özvegységre jut, ugyan nem éled fel újból korábbi házassága után élvezett személyes nemessége, de személyére nézve ismét nemessé válik, ha ezután megint nemes emberhez megy férjhez, stb. A nemesség továbbá az illető nemes személyével olyannyira össze van forrva, hogy attól bírói ítélet, sőt még a király sem foszthatja meg.

A magyar nemességnek négy fokozata van: 1. *köznemesek* vagy egyszerűen csak *nemesek*, tekintet nélkül arra a körülményre, hogy armalisták vagy u. n. jószágos nemesek; 2. *bárok*, 3. *grófok* és 4. *herczegek*; a három utolsó osztályba tartozókat *főnemeseknek* is nevezzük.

Megjegyzendő azonban, hogy a bárók, grófok és herczegek nem képeznek külön nemesi rendet, hanem rangjuk a nemességnek csak magasabb fokozatai és épen úgy beletartoznak a nemesség kebelébe, mint a köznemesek. A lovagi cím Magyarországon nem képezi a nemességnek valamelyik rangfokozatát. A *herczegi* cím nem mint a királyi család tagjainak a címe, hanem mint nemesi cím hazánkban a XV. század végén fordul elő először: *Ujlaki Lőrincz szerémi herczeg* személyében; 1517. pedig I. Miksa császár *Perényi* Inre nádornak adományozta a szent római birodalmi herczegi rangot. A magyar főrendiházban örökös tagsági joggal bíró herczegi családok ezidőszert a következők: 1. *Auersperg* (1653. szept. 18.); 2. *Batthyány-Strattmann* (1764. jan. 3.); 3. *Czartoryski* (1785. jún. 9.); 4. *Esterházy* (1687. decz. 7.); 5. *Khevenhüller-Metsch* (1763.); 6. *Kinsky* (1747. febr. 3.); 7. *Lamberg* (1707. máj. 1.); 8. *Liechtenstein* (1608.); 9. *Lobkowitz* (1624. aug. 17.); 10. *Metternich-Winneburg* (1803. jún. 30.); 11. *Odescalchi* (1698. decz. 11.); 12. *Pálffy* (1807. nov. 7.); 13. *Schwarzenberg* (1746. decz. 8.); 14. *Thurn-Taxis* (1695. okt. 4.); 15. *Trauttmansdorf* (1805. jan. 12.) és *Windisch-Grätz* (1804. máj. 24.). A legrégibbi herczegi család azonban Magyarországon az *Erdődy*-család, melynek egyik tagját, Péter bánt már 1565. német birodalmi herczegi rangra emelt Miksa császár, de aki néhány hét mulva az adományozás után meghalt. A fennebb felsorolt herczegi családok közül tulajdonképen csak három valóban magyar herczegi család van: az Esterházy-, Batthyány- és Pálffy-családok; a többiek-

nek német birodalmi vagy osztrák hercegi rangjuk van és hercegi rangjuk csak királyi rendeletekkel terjesztettek ki Magyarországra is.

A grófi családok között ugyancsak az *Erdődy*-család az egyetlen élő grófi család, mely a mohácsi vész előtt, II. Ulászlótól 1511. nov. 25. kapta rangját, tehát melyet nem a Habsburg-dinasztia emelt a grófi rangra.

A XVI. században csak a *Csákyak* részesültek ezen rangemelésben. A XVII. században már 10, a XVIII. században pedig 27 család kapta a grófi rangot. Ma 127 grófi család bír a magyar főrendiházban tagsági joggal.

A legrégebbi keletű magyar bárói rangot az *Esterházy*-család bírta (1421); később (1626. augusztus 10) a család a grófi, egyik ága pedig utóbb (1687) a hercegi rangra emeltetett. Ma 113 bárói családot illeti meg a magyar főrendiházban a tagsági jog.

A hercegi, grófi és bárói családokat együttesen *főrangú*-vagy *mágnás-családoknak* is szoktuk nevezni. Az előbbeni kifejezés azonban csak egy gyűjtő fogalom és közjogi vonatkozása csak abban az értelemben van, hogy azoknak a családoknak megjelölésére szolgál, melyek a magyar főrendiháznak születésüknél fogva tagjai, ha a feltételeknek egyébként megfelelnek; az utóbbiak pedig az *országnagyok* (Magnati regni) szóból származik.

A nemesség történeti fejlődése kapcsán láttuk, hogy eredetileg csak a törzsek, illetőleg nemzetségek tagjai bírtak nemességgel. E nemzetségekből számos, ma is virágzó család származott le, melyek természetesen a nemességnek eredeti adományozásában sohasem részesültek. A nemeslevelek későbbi keletűek s eredetük, amint alább látni fogjuk, Magyarországon a XV. századnál korábbi időkre nem nyúlik vissza. A legrégebbi, u. n. *törzsökös*- (de genere) *családoknak* valóban nincs is eredeti nemes-levelük, a későbbi nemes- vagy címeres-levelek és birtokadományok legfeljebb régi nemességükben, címerjogukban és birtokaikban erősítik meg, illetve részükre új címert vagy jószágot adományoznak. Velük szemben a *levél-nemesség*, más szóval a címeres-levelek és donatiók által nemességre emelt családok nemessége újabb keletű, a XV. századnál alig történt régebben s maga az adományozás is már bizonyos formaságok betartása mellett ment végbe. Ősrégi, alapítványképes családoknak tehát csak azokat nevezzük, kiknek nemessége legalább is olyan régi, hogy a család élő ifjabb nemzedéke egyenes felmenő ágon azt az ősi próbát, mely a

különböző udvari méltóságok és lovagrendekre nézve megállapítva van, letenni képes, amely család tehát felfelé legalább *négy* nemes születésű őst tud kimutatni, ami körülbelül *kétszázéves* nemességnek felel meg. Az ezen idő óta nemesi rangra emelt családokat új keletű nemes családoknak nevezhetjük, mert még egyenes vonalban sem rendelkeznek annyi számú nemes születésű őssel, amennyi az ősi kvalifikációnak egyik feltétele. Eszerint *ősrégi*, vagy *törzssökös-család* az, melynek őse már a honfoglalásban részt vett, illetőleg az első földosztáskor (megszálláskor) jószágot kapott; *régi nemes-család*, melynek jelenleg élő nemzedéke legalább négy nemes születésű őst tud kimutatni; *új keletű nemes-család* pedig az, melynek még élő nemzedéke sem tud négy egyenes felmenő őst igazolni.

Régebben azonban voltak az országban osztályok, melyeknek nemességük, a nemesi jogok gyakorlata tekintetében bizonyos korlátozásnak voltak alávetve, vagy részek, melyeknek lakossága u. n. helyi nemességgel bírtak.

Ezek közül első sorban is az u. n. egyházi nemesekről kell röviden megemlékeznünk. Az *egyházi nemesek* az országos nemességtől főképen abban különböztek, hogy a míg amazok nemesi jogaikat helyhez vagy időhöz való mindenféle korlátozás nélkül gyakorolták az ország egész területén, az egyházi nemesek nem voltak a nemesség minden jogaival felruházva s nemesi szabadságuk csak *bizonyos területeken és csak bizonyos feltételek* mellett illette meg őket. Fekvőségeik, az u. n. *praedium*-uk után *prédialisták*-nak is nevezték. *Praedium* az Árpádok korában a vármegyék határában volt szabad nemesi birtokot jelentett. Praediumokkal birt az egyház is, mint a melynek már Szent István ideje óta katonatartási joga és kötelessége is volt. A főpapok, a várendrszer mintájára és az egyháznak lázadások és támadások elleni védelmére maguk szerveztek katonaságot, melynek szolgálata élethossziglan tartott, sőt idővel az illető fegyveres örököseire is átszálló kötelességgé vált. Az egyház ezen katonái voltak az u. n. *egyházi nemesek* és két osztályra osztottak: *lovas-jobbágy* és *nemes-jobbágy*. Köztük az utóbbiak képezték az osztály magasabb rendjét, a melybe csak az illető főpap adományából juthattak fel az előbbiek. Kiváltságos állásuk mindjárt kezdetben abban a körülményben jutott kifejezésre, hogy közvetlenül az illető főpap bíraskodásának voltak alávetve.

Eleinte nemcsak a püspökségeknek, hanem az apátságoknak is

voltak ilyen nemes jobbágyaik, sőt a margitszigeti apácák egyháza is birt egyházi nemesekkel. Később azonban már csak az esztergomi érsek, a győri püspök és káptalan, a zágrábi érsek és káptalan s a pannonhalmi főapát nevezhettek ki egyházi nemeseket. Ezek kinevezései között is különbség volt, főképen annyiban, hogy az esztergomi érsek által kinevezett egyházi nemesek által alkotott községek külön kerületeket, u. n. *székeket* képeztek, melyeket az érsek által kinevezett főispán alatt, választott tisztikar kormányzott, ellenben a többi főpapok által kinevezett egyházi nemesek az illető főpap által kinevezett *udvar-ispán* alatt állottak, stb.

Az egyházi nemesek csak egyházi javakat nyerhettek főpapi adományba, amely czélra külön egyházi javak lettek kijelölve. Az adományozás az adományozottnak csak fiágát illette; a birtokba való beiktatás a főpap kiküldöttje közbejöttével történt. Az egyházi nemesek rendes lakhelyükön bizonyos nemesi jogokat gyakoroltak: adót, révet, vámot nem fizettek, a katonaszállásolás alól fel voltak mentve, saját tisztviselőik voltak, birtokpereikben a főpap nyolcados törvényszéke alá tartoztak, stb.

Ha az adományozott családja férfiágon kihalt vagy hűtlenség bűnébe esett, a birtok háramlás jogczímén az adományozó főpapra szállt vissza. A főpap azonban a birtokot nem tarthatta meg magának, hanem köteles volt azt ismét valamelyik érdemes hazafinak adományozni.

Helyi és feltételes nemesek. Veszprém megyében *Szent-Gál* község lakosai, kik hajdan mint királyi vadászok (szentgáli királyi vadászok) szolgáltak, mint ilyenek *helyi nemességgel* birtak. Erdélyben *Deés*, *Nagy-Enyed* és *Torda* városok lakossága birt ezzel a joggal, amelynek értelme már a szóban adva van: nemesi jogokat csak községük területén gyakoroltak. *Puskás nemesek*-nek az erdélyi jogban azokat, illetőleg azok utódait nevezik, kik 1667. és 1668. a »fiskális jószágokból nobilitáltak«. Másképen *feltételes nemesek*-nek is hívták, mert nemességüket a katonáskodás kötelezettsége alatt nyerték, ha pedig ebbeli kötelezettségüket nem teljesítették, nemességüket elvesztették.

III. FEJEZET.

A magyar adományrendszer és a czímeres levelek.

Régebben a nemesség adományozása Magyarországon kétféle módon történt: adománylevéllel és czímeres levéllel s eszerint különböztetjük meg a jószágos nemest az úgynevezett armális nemes-

től. Napjainkban a nemesség adományozásának már csak e második módja, a címeres levéllel való nemesítés áll fenn, miután újabb jogrendszerünk jószágok adományozását lehetetlenné teszi. Azelőtt a rangemelés is e kétféle módon történhetett; jelenleg épen olyan címeres levéllel történik, mint az egyszerű nemesi rangnak az adományozása.

I. Az *adományozási rendszer*, a szállás- vagy szállásbirtok, mint a nemzetségeknek eredetileg osztatlan közös tulajdonával szemben a XIV. század közepén fejlődött ki abból a felfogásból, hogy minden szabad birtok forrása a szent korona és ennél fogva nemesi birtokot közvetlenül és gyökeres joggal nem is lehet másképpen szerezni, mint csakis királyi adomány (donatio) útján. A királyi adomány tehát olybá vétetett, mintha a szent korona birtokosa, a koronás király hazafiúi érdemek jutalmazásául e jogát, bizonyos korlátozások mellett az adományozottra átruházná. Az adomány útján szerzett tulajdonhoz ugyanis két bontó feltétel volt kapcsolva, az egyik arra az esetre szólt, ha az adományozottnak az adománylevélben megjelölt utódai kihaltak (*magszakadás*), a másik pedig a *hűtlenség* esetére vonatkozott. Az illető jószág mindkét esetben a szent koronára háramlott vissza s ezzel aztán megint adományozhatóvá vált. A magszakadásnak különböző értelme volt aszerint, amint az illető jószág csak a fiágnak vagy pedig a leányágnak is adományoztatott. A hűtlenségnek pedig eredetileg 22 esete volt, az 1723. évi IX. t.-cz. azonban 9-re korlátozta számát. Büntetése fej- és jószágvesztés volt. A bűnösnek minden vagyona már a tett elkövetésével, tehát azonnal és anélkül, hogy evégből bírói ítéletre lett volna szükség, a koronára szállt. A hűtlenség címén történt e háramlásnak továbbá nevezetes hatása volt az is, hogy a bűnös és ártatlan rokonai között a családi örökösödés fonala megszakadt s azt a királyi kegyelem, melyben a bűnös esetleg részesült, sem állíthatta vissza. Ami az adományozott jószág elidegenítését illeti, erre vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy a királyi jog nem tette ugyan épenséggel lehetetlenné az elidegenítést, de ez mégis csak a királyi jog teljes sérelme nélkül történhetett, vagyis ha bekövetkezett az a feltétel, melynek értelmében az illető jószág visszaháramlott volna a koronára, de tulajdonosa a jószágot előzőleg elidegenítette, a királyi jóváhagyás nélkül történt e tulajdonjogátruházás a szent koronának az adományra nézve feléledt jogával szemben hatályát veszítette.

Az adománynak főbb nemei a következők voltak: a) a *királyi*

kézből történt vagy másképen *teljes adomány*; tárgyát a fiskus által már elfoglalt jószág képezte; *b) a peres adomány*; tárgyát olyan jószág képezte, melyre nézve a szent korona háramlási joga ugyan már beállott, de a jószágot királyi adomány czímén birtokosától ki kellett pörölni; *c) új adomány*, melyben valamely jószág birtokosa akkor részesült, ha a birtokhoz való joga kétes volt ugyan, de elődei azt hosszabb idő óta háborítlanul használták; *d) a fiúsítás*, melynél fogva kizárólag csak a fiágra szóló javakban a fiutódok kihalása esetén a családnak valamelyik nőtagja (többnyire az utolsó tulajdonosnak leánya vagy nővére) örökösödött. A fiúsítás a jószág jogi természetét is befolyásolta: a fiúsított egyénre nézve az ilyen jószág nem mint ősi, hanem mint szerzeményi birtok jött számba; az örökösödési rendben ellenben nem idézett elő változást: a jószág továbbra is a fiágot illette, a fiúsított nőnek gyermekei pedig, ha születésüknél fogva nem is voltak nemesek (atyjuk nem volt nemes ember), nemesekké lettek; *e) a nádori adomány*, melyet a nádor, mint királyi helytartó adományozott. Adományozási joga azonban több tekintetben korlátozva volt: 32 jobbágyteleknél senkinek sem adományozhatott többet, nagyobb jószágot szét nem darabolhatott, stb. Kellékei és hatása a királyi adománynyal azonosok voltak. És *f) a fegyverjog* czíme alatt történt adomány, mely a múlt század elejétől kezdve az országnak a törököktől visszafoglalt részeiben volt szokásban. Az adományos a visszafoglalás hadi költségeinek aránylagos részét (rendszerint a jószág becsértékének $\frac{1}{10}$ -edét) a kir. kincstárba befizetni tartozott.

Az adomány érvényességének kellékei is meg voltak állapítva. Ezek között az első helyet az *iktatás*, az adományozott jószágba való *beiktatás* képezte, amely a minden egyes esetben külön kiadott *iktatási parancs* alapján, a szokásjog által szentesített alakiságok betartása mellett az adomány keltétől számított *egy év* alatt az annak foganatosítására az iktatási parancsban kiküldött hiteles személy, rendszerint az ú. n. *királyi ember* — homo regius — és a *káptalani ember* (homo Capitularis) közbenjöttével történt. Ha az adomány nádori adomány volt, az iktatással megbizott és kiküldöttet *nádori ember*-nek hívták. A királyi embernek nemesnek és birtokosnak kellett lennie mindazon megyékben, melyekben az adományozott jószágok feküdtek vagy legalább is abban a megyében, melynek területén a főjószág feküdt. Erdélyben a királyi embert egyszerűen csak *Regius*-nak is nevezték; e minőségben kir. táblai vagy kormányzéki írnokot is kilehetett küldeni, akinek sem

nemesnek, sem pedig birtokosnak nem kellett lennie. A káptalani embert a jószág területéhez képest illetékes káptalan küldte ki. Az iktatás rendszerint a következő szertartások mellett történt: az iktatás napján reggel megjelent a királyi (nádori) ember a káptalani emberrel az illető nemesi jószág udvarán s ott felolvasta az adománylevelet és a király (nádor) iktatási parancsát. Utána a káptalani emberrel az adományost két kezénél fogva nemesi kuriájába vezette, ahol a jószág elfoglalásának jelül áson egy földgöngyöt nyújtott át neki. A királyi (nádori) és káptalani ember ezután még három napig maradtak a kurián, hogy a netán tett ellenmondásokat elfogadják. A három nap letelte után ugyan eltávozhattak, de az ellenmondás további 15 nap alatt még előterjeszthető volt. Ha az iktatás alkalmával senki ellent nem mondott (*contradictio*), azt *tiszta iktatásnak* nevezték, ha azonban az iktatás ellen ellenmondás történt, az iktatást pör útján kellett «megtisztítani».

Az adománynak kétféle következménye volt: 1. az adományozott és törvényes utódai a *nemességet nyerték* általa és 2. örök és visszavonhatatlan *tulajdont* az adományozott jószág felett.

Voltak ugyan olyan adománylevelek is, melyek a nemesség adományozását nem foglalták magukban, mikor t. i. olyan valaki javára szóltak, ki már előzőleg nemes volt, amelyben tehát valamely nemes részére csak jószág adományoztatott vagy e mellett nemesi előnév, új címer, stb. is, vagy korábbi nemessége nyert megerősítést, de magának a nemességnek adományozására szükség nem volt. Az adománylevél szóról-szóra bevezettetett az ú. n. *Liber Regius*-ba egy-egy példányban az adományosnak, illetőleg az illetékes káptalannak kiadatott és a vármegyék közgyűlésén is *kihirdettetett*. A nemesség adományozása ma a hivatalos lapban tétetik közzé és ezzel kihirdetettnek tekintetik.

Liber Regius-nak, magyarul *Királyi Könyvek*-nek nevezzük azokat a könyveket, melyekbe a király nevében kelt jelentősebb okiratokat nyilvántartás végett hiteles erővel bejegyezték. Tartalmuk ehhez képest igen változatos; vannak bennük birtokadományozásokkal és címeres-levéllel történt nemesítések, régi nemesség megújítások és megerősítések, kétes nemességi ügyekben hozott legfelsőbb határozatok, családi, leszármazási bizonyítványok, cím- és méltóság-adományozások, honfiusítások, testületek (vármegyék, városok, káptalanok, társulatok) részére címadományok, díszjelvény használati engedélyek, adó, rév-, vámmentességek, vásártartások engedélyezése, czéhlevelek és testületi kiváltságok, exemptiók,

inscriptiók, végrendeletek, jobbágyszabadítások, birtokátruházások, ajándékozások, hitbizomány-alapítások, perhalasztások, pertörlések, kegyelmezések, házassági dispenzációk, fúsiások, szabadalmi pátensek, stb. stb. Az 1527. évvel kezdődnek és folytatólag máig vezetnek; a m. kir. *Országos levéltár*-ban (Budapest, Vár) őriztetnek. 1786-tól kezdve kétféle Királyi Könyveket vezettek: első- és másodosztályut. Amabba az állandó érvényű, gyökeres jogot biztosító okleveleket (nemesség-, címer-, pecsétadományok, privilegiumok stb.) írták be, emebbe a személyhez kötött, életfogytig érvényes okiratokat, (méltóságok, hivatalok, papi állások betöltése stb.). Az egész gyűjtemény összesen 82 kötetből áll; közülük 67 a magyar udvari kancellárián, 15 pedig az erdélyi udvari kancellárián keletkezett. A Királyi Könyvekre való hivatkozás rendszerint az évszám vagy könyv-, kötet- és lapszámának megjelölésével történik; péld. Lib. Reg., 1728. 412, vagy Lib. Reg., XXXVI. K. 412. A Királyi Könyvek azonban korántsem teljeseek oly értelemben, mintha abba például minden nemességadományozás már be lenne vezetve; különösen a XVI. és XVII. században eszközölt bejegyzések hiányosak s a kiadott nemesi diplomáknak aránylag fele sincs beiktatva bennük. A Királyi Könyvekben foglalt nemesség-, cím-, címer-, előnév- és honosságadományozásoknak jegyzékét *Illésy János* és *Petkó Béla* állították össze.

II. A nemességszerzésnek második és időrend tekintetében is későbbi módja a *czímeres-levél*, nemes-levél, az úgynevezett *armális* volt. Címeres-levél alatt tulajdonképen olyan okiratot értünk, melyben az uralkodó valamely családot vagy egyént a részére az oklevélben adományozott és abban leírt vagy lefestett címer viselésére feljogosít. Lényegét tekintve tehát különbséget teszünk a szerint, amint valamely régi címert erősít meg, új címert adományoz vagy a régi címert helyesbíti, bővíti stb.

Magyarországon az első címeres-levelek olyan családok javára szóltak, melyek már előbb nemesek voltak, sőt olyanok javára is, melyeknek ősi címerük is volt. Erre a körülményre a címerek kapcsán még visszatérünk. A mohácsi vész után azonban a címerlevelekben kivétel nélkül már nemesség is adományoztatott. Az u. n. *armálisták* tehát olyan nemes emberek, kik címerlevelükben, (armális) *csak címert kaptak*, ellenben valamely jószágra nézve királyi adománylevelet nem. Armálisták tehát szemben a jószágos nemesekkel.

A címeres-levelek adományozása a XIV. század elején kezdett

divatba jönni Franciaországban Szép Fülöp, Németországban I. Albert, Magyarországon I. Károly uralkodása alatt. A XIV. században kiállított címeres-levelek azonban még nem tartalmazzák a bennük adományozott címerek festett ábráit. Festett címeres-levelek csak a XV. század elején kezdenek divatba jönni, Magyarországon Zsigmond király idejében. A legrégebbiek köztük a Tétényi András (1405), a Garázda Miklós (1408), a Vay-család (1414), stb. címerei. A címer az illető címerlevélnek rendesen az elején foglalt helyet, olykor azonban az adománylevél közepére is festettek. A Liber Regius-ban az első festett címer a Mayer Mihályé és 1754. decz. 12-éről való. Az indigenálás (honfúsítás) is címeres-levél útján történt; ennek módjáról és körülményeiről alább lesz szó.

A nemesség adományozása felségjog és mindenkor kiváló érdemek jutalmazásául szolgál. Történhetik a király saját elhatározására vagy az illető kérelmére, az alább közölt díjak vagy azoknak elengedése mellett, ma azonban a megváltozott viszonyoknál fogva csak címeres-levél útján, miután az adományrendszer minden feltételei és következményei el vannak törölve. Megemlítendő körülmény, hogy a közös hadsereg, haditengerészet és a két honvédség tisztjei, kik 30 évig a csapatnál (habár békében is) szolgáltak és kifogástalan minősítési táblázatuk van, az 1757. jan. 12. kelt legfelsőbb rendelet alapján a magyar vagy osztrák nemesiséget megkaphatják.

IV. FEJEZET.

Rangdíjak, nemesi előnév és a nemesi vizsgálat.

A nemesség adományozása rendszerint a legalsóbb fokú nemesi rang adományozása mellett történik. A nem-nemes egyszerű nemesi rangot kap s a kivételek közé tartozik az az eset, mikor valamilyik magasabb fokozatában, a bárói vagy éppen a grófi rang adományozásában részesül. A nemesek is rangemelés esetén rendszerint csak a legközelebbi magasabb fokozatú nemesi rangot kapják: az egyszerű nemes tehát a bárói, a báró a grófi és a gróf a hercegi rangot, bár itt már gyakrabban előfordult, hogy egyszerű nemes a bárói rang átugrásával emeltetett a grófi rangra, (pl. Gyürky Ábrahám (1867), Karátsonyi Guido (1874), Lónyay Menyhért (1871), Tisza Lajos (1883), stb. a grófi rangra emeltettek mint a nem-nemesek rangemelésénél.

A különböző nemesi rangfokozatok adományozásáért bizonyos díjak fizetendőek és pedig:

1. az egyszerű nemességért	--- ---	1575	frt.
2. a bárói rangért	--- --- ---	3150	»
3. a grófi rangért	--- --- ---	6300	»
4. a hercegi rangért	--- --- ---	12,600	»

Aki azonban valamely alsóbb fokú nemesi rang átugrásával emeltetik egy magasabb nemesi rangra, például nem-nemes báróságra, egyszerű nemes grófságra, stb. az ezen utóbbi rang után fizetendő díjon felül fizetni tartozik mindazon díjakat is, melyek az egyes átugrott fokozatokra nézve megállapítva vannak; tehát az előbbi esetben $1575 + 3150 = 4725$ forintot, az utóbbi esetben $3150 + 6300 = 9450$ frt. díjat stb. Megjegyzendő azonban, hogy ha valamely régi bárói család a grófi rangra emeltetik, az általa ezen rangemelés után fizetendő díj alacsonyabb tételben van megállapítva, mint a mennyit valamely új keletű család hasonló rangemelésért fizet.

A rangdíjak egész összegét minden egyes kitüntetett egyén még abban az esetben is külön-külön megfizetni tartozik, ha mint testvérek esetleg együttesen, sőt egy diplomában is részesültek volna a nemesi rang adományozásában. Kivételt képez az az eset, ha valakinek a nemessége testvéreinek a gyermekeire is átruházatik, amikor is a díjtétel csak egy személy után fizetendő.

Nemesi rangra vagy magasabb nemesi rangfokozatra emelt nők saját személyük után a díjnak csak felét, ha pedig a nemesség vagy rangemelés gyermekeikre is kiterjesztetett, minden leánygyermekük után a díjnak szintén csak felét, ellenben minden fiúgyermekük után a díjnak egész összegét fizetik. Harmincz évi szolgálatuk után nemesi rangra emelt katonatisztek rangemelésük után díjat nem fizetnek. Ő felsége más esetekben is elengedheti a díjak fizetését, amikor is az illető nemesi rang *díjmentesen* adományoztatik.

Az *előnév* használata és adományozása Németországból származott hozzánk. Eleinte csak a lakhely megjelölésére szolgált és körülbelül egészen a XV. századig a nemességszerzők is csak azon esetben használtak előnevet, ha valamely területnek hűbérurai voltak. A XVI. századtól kezdve aztán a nemesi diplomákban kezdenek már előneveket is adományozni. Az előnevek legtöbbszörre költött nevek voltak. A *von* szócska 1630 óta van használatban

nemesítéseknel, de ezen előnevet később olyan családok is felvették, kiknek azonban tulajdonképeni előnevük nem volt. A *von* szócska ennél fogva nem is kétségtelen bizonyítéka valamely család nemesiségének, mert különösen Hollandiában nagyon sok régebbi eredetű család írja magát *von*-nak vagy *van*-nak, anélkül azonban, hogy nemeseknek tartatnának. Hollandiában különben a nemesi előnév gyanánt inkább a *Jonkheer* (Junger) szolgál. A szó még a közép-korból származik és a lovagoknak készülő nemes ifjakat, majd pedig a német uralkodók ifjabb fiait nevezték így; mai értelmében általában nemes származást jelent.

A nemesi előnév nem feltétele és nem is kelléke a nemesiségnek, de valamely előnév használata sem kétségtelen bizonyíték a tekintetben, hogy az illető családnak valóban nemesi rangja van.

A legtöbb régi törzsökös családnak ma sincs nemesi előnevük, hanem, ha nemességüknek előnév alakjában kifejezést akarnak adni, vagy vezetéknévüket ismétlik meg vagy arról a helyről írják magukat, hol birtokosok voltak, illetőleg annak a nemzetségnek a nevét használják előnevül, melyből származnak: Lónyay de genere Keme, Szemere de genere Huba, stb.

A nemesi előnevek mindazonáltal Magyarországon is korán használatba jöttek. A családok, már csak egymástól való megkülönböztetésük végett is azon helyiség után kezdték magukat írni, melyben jószáguk feküdt, természetesen anélkül, hogy annak használatára valamely különleges felhatalmazásuk lett volna. Így a Hunt-Pázmán nemzetségből származó Forgách-család 1226. Ghymes földjét (Nyitra vm.) nyervén királyi adományba, a ghymes, a Pongrácz-család ősi birtoka után a szentmiklósi és 1458. óta óvári jószágá után az óvári, a Sztáray-család a XIII. század közepétől kezdve a nagymihályi és az 1273. évi kir. adományból kifolyólag a sztárai, a Prónay-család a tót-prónai előnevet veszik fel, stb.

De előnevek felvételére vannak más példák is. Esterházy Ferencz (1579. pozsonyi alispán) anyja, galánthai Bessenyei Ilona után a galánthai birtokot örökölvén, Galántháról írta magát; Pálffy Pál nőül vevén erdődi Bakocs Balázsnak Klára nevű leányát, az erdődi előnevet és a Bakocs czímet vette fel, stb.

A nemesi előnévnek magában az adománylevélben való adományozása tehát későbbi keletű és a XVI. századnál előbb nem igen volt szokásban. A gyakorlat e tekintetben megállapodott sem volt. Vannak családok, melyek nemesi előnevüket a valamely

jószágról szólott adománylevélben kapták, melyek a honfiusítási (indigenatus) okiratban részesültek előnév adományozásában anélkül pedig, hogy jószágot kaptak volna, melyeknek semmiféle adományozásban nem gyökeredző előnevük ilyennek utóbb ismertetnek el, stb. szóval a nemesi előnév adományozásának módja és körülményei igen változatosak.

Az előnevek, főleg régebben rendszerint helységnevek voltak, amelyeket előnév gyanánt többnyire csak azon esetben adományozták, ha az illető családnak a helységben nagyobb birtoka volt. Ezen általános szabály alól azonban épen nem ritkák a kivételek: több család épen csak azért kapta valamely helység nevét előnévül, mert a nemességszerző a nemesség adományozásával megjutalmazott valamely hősi tettet az illető helységben vagy azzal kapcsolatosan követte el, illetőleg érdemei annak nevéhez fűződnek, így például: Pauer de *Budahegy*, Rukowina de *Temesvár*, stb. Vannak továbbá előnevek, melyek az illetőnek megjutalmazott szolgálatára is utalnak: Asbasz v. d. *Lanze*, Cavallar v. *Grabensprung*, Pokorny v. *Fürstenschild*, Schemel v. *Kühnritt*, stb.; ilyenek: Brenner v. *Pickauf*, Oesterreicher v. *Landwehr*, Papp v. *Kugelfang*, Ries v. *Riesenfest*; Burgstaller József 1883. neje, Bidischini Gabriella vezetéknévét, a *Bidischini* előnevet kapta adományba, és így tovább.

A nemesi előnév adományozása után is díj fizetendő, melynek összege az illető nemesi rangfokozat szerint különböző. A nemesi előnév megváltoztatása vagy egy más névvel való megtoldása esetén, ha az előnév-változtatás vagy az illető névnek felvétele rangemeléssel összekötve nincs, az a díj fizetendő, amely az első előnév adományozásánál fizettetett. Helységnevek általános szabály szerint csak azon esetben választhatók nemesi előnévül, ha az illető a nemességet a helység körül vívott csatában véghez vitt fegyvertettéért kapta vagy az illető helyiségben legalább 500 holdnyi nemesi birtok felett rendelkezik.

Azon esetben, mikor valamely család nemességét az eredeti nemeslevéllel vagy annak hiteles másolatával igazolni nem tudja és általában mindazon esetekben, melyekben a család nemessége *nem létezőnek* tekintendő, a család bármely tagja régi *nemességének megújításáért* folyamodhatik, ha nemességét más hiteles adatokkal bizonyítani tudja. E nemesség-megújítások épen nem tartoznak a ritkaságok közé, mert számos család van Magyarországon, mely minden kétségen felül ugyan nemes, de nemességének közvetlen

okmányokkal való bizonyítása ma már lehetetlen: a vonatkozó okmányok elégtek, elvesztek, fel nem találhatók, ellenben annak a körülménynek a beigazolása, hogy bizonyos időtől kezdve nemesi jogokat gyakorolt és ennél fogva kétségtelen nemesnek elismertetett, leküzdhetetlen nehézségekbe nem ütközik. A nemesség megújításának joga szintén felségjog és történhetik egy egész családra vagy annak csak valamely tagjára illetőleg ágára vonatkozólag, esetleg vezetéknévüknek megváltoztatásával és nemesi előnév adományozásával is együttesen.

A nemesség megújításáért a rendes rangdíjnak $\frac{1}{5}$ -öd része fizetendő.

A nemesség királyi engedéllyel az illetőnek *fogadott gyermekére* is átruházható. E tekintetben legfelsőbb helyen azonban azt a gyakorlatot követik, hogy a *nemességnék* az örökbe fogadott gyermekre való ezen *átruházása* csak akkor engedtetik meg, ha a fogadó szülők, esetleg pedig az örökbefogadott gyermek olyan *érdemet* tudnak felmutatni, mely magában véve is jogcímül szolgálna arra, hogy az illetőnek a nemesség adományoztassék.

Az örökbefogadás általános feltételeit és kellékeit a magánjog állapítja meg. E szerint az örökbefogadásnak az örökbefogadott egyén örökösödésére nézve nincs eredménye, ha az örökbefogadónak utóbb gyermeke születik, az örökbefogadottnak saját családi örökösödési jogát pedig az örökbefogadás ténye nem érinti. Az örökbefogadásnak egy másik neve az ú. n. *testvérré* fogadás volt. Ez azt jelentette, hogy két vagy több személy egymással kölcsönös örökösödési viszonyba lépett egymással és pedig vagy csak a szerződő felek személye és vagyona tekintetében vagy utódaikra is kiterjedő hatálylyal, ami a régi időkben a nemesi családok között igen szokásban volt.

A nemesség átruházása után a megfelelő rangdíjnak fele fizetendő, ha a fogadott gyermek leány, az egész összeg, ha fiú.

A *név-egyesítés* egy másik családdal s az ezzel rendszeren kapcsolatos *czímer-egyesítések* valamely családnál rendszerint akkor szoktak előfordulni, mikor férfiága kihalófélben van és az czéloztatik vele, hogy a kihalt nemesi család vagyona az örökjog szerint, házasság vagy örökbefogadás folytán a leányágra jusson vagy vele rokonságban álló családokra szálljon. A név- és czímer-egyesítéshez mindenkor Ő felsége engedélye szükséges. Így keletkeztek például a következő névegyesítések: Batthyány-Strattmann (B. Ádám 1692. nőül vevén gr. Strattmann Eleonórárt, elsőszülött utódai,

mint a gróf S.-féle hitbizomány élvezői, felvették a Strattmann nevet), Dégenfeld-Schomburg (A. S. nevet Degenfeld Kristóf Márton csatolta nevéhez, mert neje a hg. Schomburg család utolsó sarja volt), Edelsheim-Gyulai (báró Edelsheim Lipót Vilmos gróf Gyulai Ferencz által 1866. örökbefogadtatván, az E.-Gy.-nevet vette fel), Csáky-Pallavicini (P. Roger őrgróf nejének, szül. gr. Vay Euláliának előbbi férjétől, gr. Csáky Zsigmondtól született két fiát örökbefogadván, ez utóbbiaknak nevük után a P. név s az őrgrófi cím és címer viselése megengedett), Pálffy-Daun, Szögyény-Marich, Sárossy-Kapeller, Zichy-Ferraris, stb. Fogadott gyermekeknél ily nemesi név- és címeregyesítések csak akkor engedtetnek meg, ha a fogadott gyermek már az örökbefogadás előtt nemesi ranggal bírt. Úgy a név, mint a címeregyesítés után külön díjak fizetendők és pedig: címeregyesítés, címerbővítés vagy címerjavításért, ha ez rangemelés nélkül történik, annak a díjnak a tizedrésze, mely a kérelmező által bírt nemesi rangfokozatnak megfelel.

Az összes rangdíjak kiszabásuk napjától számított *egy év alatt* annál is inkább *lefizetendők*, mert ellenkező esetben a rangemelés megszűntnek tekintik.

A rangdíjakon felül még a következő okmány-kiállítási díjak is fizetendők:

1. az egyszerű <i>nemesi</i> diplomáért	--- --	72 frt 89 kr.
2. a <i>bárai</i> és <i>grófi</i> diplomáért	--- --	112 > 98 >
3. a <i>hercegi</i> diplomáért	--- --	1437 > 45 >

*

A *nemesség igazolása* tulajdonképen a nemességadományozási diplomának vagy olyan más okiratnak, melyből a nemesség adományozása és az adományozott egyén neve minden kétséget kizáró módon kitűnik, eredetben vagy hiteles másolatban való felmutatásából és a nemességszerzőtől való leszármazásnak igazolásából áll.

A nemességigazolás kötelessége 1848 előtt általános volt, ami a nemes emberek korábbi kiváltságaiban találja magyarázatát. Vármegyénként többször történt; ma már csak bizonyos esetekre van korlátozva és szüksége csak az ősi próbák esetén következik be.

Magyarországon a nemesség igazolása az u. n. *általános nemesi vizsgálatokon* (generalis nobilium investigatio) történt. Ilyen általános nemesi vizsgálatok voltak 1725., 1731. és 1759. A valamely helyiségben talált összes nemesek az ezen vizsgálat foganatosf-

tására kiküldött bizottság előtt nemesi jogaikat hiteles okmányokkal vagy ilyenek hiányában tanukkal igazolni tartoztak. A nemesség ezen általános vizsgálata helyébe 1774. az u. n. *nemességigazoló pör-t* (processus legitimatorius v. productionalis) hozta be Mária Terézia. A pört a megye tiszti ügyésze indította meg azok ellen, kik nemeseknek vallották magukat, de nemesi jogokat nem gyakoroltak vagy nemességüket hiteles okmányokkal bizonyítani nem tudták. A bizonyítás, amelynek kötelezettsége mindig azt a felet illette, akinek nemességéről szó volt, kétféle volt. A *gyökeres* próba (proba radicalis) abban állt, hogy az illető magát a *nemesi jogot* bizonyította, ami a nemesi okirat előmutatásán felül a nemesség első szerzőjétől való törvényes leszármazás igazolásából is állt. Aki a vonatkozó nemesi okiratot felmutatta és nemesi jogait hatvan év óta szakadatlanul gyakorolta, a leszármazási próba letételére nem volt kötelezhető.

A bizonyítás második és könnyebb módja volt nem a nemesi jognak, hanem a *nemesség gyakorlatának* az igazolása. Ennek bizonyítása a vármegyék által ily értelemben kiállított bizonyítványok útján is történhetett. A pörnek bírāja első fokon a megyei törvényszék, másodfokban a helytartó-tanács és harmadfokban az udvari kancellária útján maga a király volt. Amíg a vitás kérdés végleges elintézését nem nyert, az előbbeni állapot (status quo) maradt fenn.

Egynémely külföldi államban az úgynevezett *nemesi anyakönyvbe* vannak bevezetve az ország nemes családai. Ilyen anyakönyvek vannak Bajorországban, Württembergben és Ausztriában is. Hivatalosan csak azok a családok tekintetnek nemeseknek, melyek az anyakönyvekbe bevezetve vannak, az illető család nemességét tehát az ezen nemesi anyakönyvekből készített hiteles kivonatok igazolják. A legrégebbi nemesi jegyzék a velencei u. n. *Aranykönyv* (Libro doro), amelybe már a XIII. század elejétől a tanácsban örökösödési joggal felruházott nemes családok neveit jegyezték be. Érdekes történeti epizód, hogy Mátyás király fia, Korvin János herczeg olyan jó barátságban állt Velence akkori signoriájával, hogy az ő nevét is bejegyezte az Aranykönyvbe.

Ma valamely család nemessége a törvényhatóságok első tisztviselői által kiállítandó úgynevezett *nemesi bizonyítványokkal* is igazolható. Legnehezebben igazolhatók pedig épen a legrégebbi családok nemessége, mert nemességük eredete oly messze korbá nyúlik vissza, melyből semmi vagy vajmi kevés oklevél-émlék

maradt fenn ránk és a leszármazásnak fokról-fokra való kimutatása is ma már alig lehetséges. Ezen családok nemességének igazolásánál aztán az általános nemesi vizsgálatok jegyzőkönyvei tesznek megbecsülhetetlen szolgálatot, melyek a vármegyei levéltárakban őriztetnek.

V. FEJEZET,

A magyar indigenátus. — Arisztokrácia. — A külföldi nemesi rang Magyarországon.

Indigena annyit jelent, mint honos, állampolgár, ellentétben az idegennel, külföldivel. Az *indigenatus* állampolgárság, de átvitt értelemben jelenti megszerzésének módját, tehát a *honfűsítést* is. *Indigenatus* és *incolatus* kifejezés egyet jelentenek.

A honfűsítés, más szóval: az indigenátus adományozásának első nyomait már Szent István korában feltaláljuk. Az udvaránál tartózkodott nagyszámú német és olasz nemesek közül többeket vett fel a magyarok közé és őket ugyanazon jogokban és kiváltságokban részesítette, mint a minővel emezek bírtak. Az indigenálás mégis mindenkor az országgyűlés hozzájárulásával történhetett és habár az 1550. évben annak jogát egészen is az uralkodóra ruháztak, ez mégis azzal a határozott kikötéssel történt, hogy csak olyan, Magyarország körül kiváló érdemeket szerzett külföldiek legyenek indigenálhatók, kiknek külföldi nemességük van, nem-nemeseknek (*ignobiles*) ellenben csak kivételesen adományoztassék a magyar *indigenatus* és a király ebbeli jogát az országgyűlés együttilétében ennek beleegyezésével, ellenkező esetben pedig magyar tanácsosainak meghallgatásával gyakorolja, de az új *indigena indigenátus*ának törvénybe való becikkelyezése ebben az esetben is az országgyűlés által történt.

Megszerzésének feltételei a következők voltak:

1. A *honfiúi ünnepélyes eskü* letétele. Az esküben fogadta az *indigena*, hogy hű lesz a hazához, alkalmazkodik jogaihoz, szabadságához, kiváltságaihoz, törvényeihez és szokásaihoz s azok ellen vétetni nem fog és minden tehetségével érdekeinek előmozdításán fog munkálkodni. Az eskü az *indigenatus* keltétől számított egy év alatt volt leteendő az udvari kancellária előtt. Az eskü szövege és az eskütétel körülményei a *Liber Regius*ba bevezettettek.

2. A *honfűsítési okmány*, amely korábban a m. kir. udv. kan-

cellária útján adatott ki és szóról-szóra tartalmazta az ünnepélyes eskü szövegét is.

3. *Díj* eleinte 1000 drb aranyból állt. Később a világiakra nézve 2000 drb aranyra emeltetett; nagyobb javadalmú főpapoknál továbbra is 1000 arany maradt, kisebb javadalmú egyháziaknál ellenben 200 drb aranyra szállítattott le. A díj minden esetben *aranyban* volt fizetendő. Fizetését egészben vagy részben az országgyűlés engedhette el. Megjegyzendő, hogy a díjnak lefizetése olyan elengedhetetlen feltétele volt a honfűsítésnek, hogy amíg azt az illető le nem fizette, az indigenatus becikkelyezése meg nem történhetett, ha pedig esetleg mégis megtörtént, azt *kiccikkelyezés* által semmisítették meg.

4. Az indigenatusnak *becikkelyezése* (inarticulatio) azt jelenti, hogy az ünnepélyes honfűsítást törvénybe kellett iktatni. A honfűsítendő indigenátusának ezen becikkelyezéseért az országgyűléshez tartozott folyamodni.

A honfűsítésnek ezen utóbbi feltétele, a becikkelyezés azonban nagyon sok indigenatus adományozásánál elmaradt, anélkül azonban, hogy indigenátusaik később érvényteleneknek tekintettek volna. Különösen áll ez az azokban az időkben adományozott indigenatusokra, melyeknek évében vagy a rákövetkező években országgyűlés nem tartatott. Különben minden indigenatus *kihirdettetett* az illető vármegye közgyűlésén, közöltetett az ország hercegprimásával s az oklevél egy példánya kiadatott a honfűsített egyénnek. A Liber Regiusba több indigenatus nincs bevezetve s a honfűi eskükről vezetett nyilvántartásokból némely családra nézve az a körülmény sem állapítható meg, hogy indigenált tagja az ünnepélyes esküt letette-e, indigenatusuk becikkelyezve sincs, utóbb mégis kétségtelen nemeseknek ismertettek el.

Az indigenatust illetőleg még egy körülményre ki kell terjeszkednünk. Az indigenatus útján rendszerint ugyanabban a nemesi rangfokozat részesült az indigena, amelyet külföldön viselt. Csak az egyszerű nemességre nézve állt fenn e tekintetben kivétel, mert számos olyan külföldi nyert magyar indigenatust és általa magyar nemességet, kinek külföldön nemességük nem volt; azok ellenben, kik már előzőleg is bárók vagy grófok voltak, indigenatusukban szokás szerint Magyarországon is ezt a nemesi rangfokozatot kapták.

Az indigena minden tekintetben ugyanazokkal a jogokkal és kötelességekkel bírt, mint a született honfiak. Azoknál az indigenáknál azonban, kiknek egyúttal a bárói vagy grófi rang ado-

mányozását is magában foglaló indigenatusa becikkelyezésénél nem lett minden kétséget kizáró módon törvénybe iktatva az országgyűlésen való ülés- és szavazati joguk (cum voto et sessione), kétség merülhet fel az iránt, hogy az országgyűlés főrendiházában ülés- és szavazati joggal mégis birnak-e, amely kérdés például az 1729. évi 46. t.-cz. által indigenált landskroni és radei gróf Nesselrode János Hermann Ferencz ezredes egyenes leszármazottaira nézve szóba is kerülhetne.

Erdélyben hajdanában *külön indigenatus* volt; feltételeit az Appr III. R. 41. Cz. 1. cz. és néhány későbbi törvény a következőkben állapította meg:

1. csak az volt Erdélyben indigenálható, ki korábbi hazájában is »úri, nemes és vitézlő« ember volt;
2. az indigenatus az országgyűlés által becikkelyezendő;
3. az indigena ünnepélyes esküt tartozott tenni;
4. honfűsítése dija fejében 1000 drb aranyat kellett fizetnie, melyet csak az országgyűlés engedhetett el;
5. az indigenált külföldinek a fejedelem részéről is honfűsítási okmánynyal kellett birnia.

Ma az indigenatus adományozása egészen másképen történik, mint régen. Az *állampolgárság* megszerzésének az ú. n. *honosítás*-nak egyik ünnepélyesebb módja, az úgynevezett *oklevéllel való honosítás*, az egyszerű okirattal való honosítással szemben. Feltételei enyhébbek, mint emezé (az 5 évi itt tartózkodás és az adózás igazolása nem kívántatik meg), a király adja a minisztertanács ajánlatára, *nemességet azonban nem ad*, becikkelyezve nem lesz. Az illető külföldinek oklevéllel való honosításával együtt a nemesség vagy annak valamelyik magasabb rangfokozata is adományozható, de ezzel még nem válik a főrendiház tagjává, miután annak csak azok a családok a tagjai, melyek mint ilyenek becikkelyezve vannak, illetőleg a jövőben becikkelyeztetnek. Ahhoz tehát, hogy valamely új báró vagy gróf a főrendiháznak is tagja legyen, nevének becikkelyezése szükséges. Ennek hiányában Ő felsége a főrendiház kinevezett tagjai sorába személyére nézve azonban kinevezheti.

*

Arisztokrácia alatt tulajdonképen azon társadalmi elemek összességét értjük, mely előkelő születésénél, nagy vagyonánál és közjogilag elismert magas rangjánál vagy címénél fogva az Európa-szerte bevett felfogás szerint mindjárt a fejedelmi udvar

után következik, utána a legelőkelőbb szerepet játsza a társadalomban s mint ilyen az udvarral összeköttetésben áll. A szó: arisztokrácia, már történeténél fogva is mindazon államokban, melyeknek alkotmánya rendi tagozaton épült fel, tulajdonképpen a nemességnek színe-javát, tehát azt a *születési* arisztokráciát jelentette, mely rangban a legmagasabban állott: a főnemeseket, az u. n. főrangú családokat. A születési arisztokráciához tehát az egyszerű nemesek nem tartoznak. Ebből a körülményből is látható, hogy az arisztokrácia és alapítványképesség (udvarképesség) nem azonos fogalmak. Az arisztokrácia a társadalomnak »felső tízre«, tulajdonképpen az előkelőbb születésre alapított társadalmi fogalom, melynek köre épen csak annyiban határozható meg, amennyiben a nemesi rend hierarchiai szervezetének keretei megállapíthatók. E keretek azonban az egyes társadalmak szerint nagyon különbözők. Így pl. Ausztriában a hercegek és grófok, Angolországban a lordok és családjaik (duke, marquess, earl, viscount, baron); Franciaországban az *ancienne regime* idejéből (a forradalom előtti korból) fenmaradt hercegi (duc v. prince) marquis gróf (comte) és algróf (vicomte) s a Napoleon alatt ezen címekkel felruházott családok; Olaszországban a principe, duca, marchese és conte; Spanyolországban a grand, duque, marques és condecsaládok, stb. számíthatók a született arisztokrácia közé. Németország e tekintetben is bizonyos kivételes elbánás alá esik: itt első helyen a mediatisált hercegek állnak, utánuk következnek a többi hercegek, a grófok között megint az első helyen a mediatisált grófi családok s csak utánuk a markgrafok és a többi grófok; ellenben a bárók Németországban már nem számítatnak az úgynevezett *Hoher Adel*-hez. Magyarországon a hercegek, grófok és bárók képezik a születési arisztokráciát, ellenben nem tartozik hozzá a köznemességnek különben bármily előkelő tagja, habár akár ő maga, akár pedig elődei még oly magas közjogi méltóságokat is visel, illetőleg viseltek.

A »születési arisztokrácia« tehát egy inclusiv fogalom, mely kizárólag a születés magasabb rangfokozatán alapszik. Így tehát Magyarországon is a születési arisztokráciához tartozik mindenki, kinek bárói, grófi vagy hercegi rangja van. A *primi acquirentesek*, tehát közülük azok, kik maguk szerezték a nemességnek ezt a magasabb rangfokozatát, a szónak etymológiai értelméhez képest is, tehát *nem tartoznak* a született arisztokrácia fogalmi körébe, mert *nem születtek* arisztokratáknak és leszármazottaik is csak

akkor tekinthetők a születési arisztokrácia közé tartozóknak, ha a rang adományozása *után* születtek. Viszont enyhébb szempontok alá esik a fogalom a magasabb nemesi rang adományozásának ideje és a házasság egyenrangúsága tekintetében. A *primi acquirentes*-ektől eltekintve, a születési arisztokrácia fogalma nincs oly értelemben korlátozva, mintha annak bizonyos számú ősök kimutatása feltétele lenne, más szóval, csak az lenne kebelébe tartozónak tekintendő, kinek magasabb nemesi rangja ilyen vagy olyan régi keletű, vagy legalább is az egyszerű nemességnek családja ennyi vagy annyi idő óta birtokában van, ha az arisztokráciának némely tagja az újabb főnemesi családokkal szemben bizonyos *exclusiv* irányelvet vall és követ is. Továbbá a házasság egyenrangúsága sincs befolyással rá oly értelemben, mintha nem tartoznék a születési arisztokráciához az, ki nem egyenrangú házasságból született vagy megszűnnék annak lenni, ha nem egyenrangú házasságra lép; e tekintetben a kaszt-szellem mindössze csak odáig mehet, hogy az illetővel nem érintkezik, ez pedig mindenkinek tetszésére van bízva, de az illető született arisztokrata származása tényén ez a körülmény nem változtat. Ugyanez a fel fogás áll a született arisztokráciához tartozó férfiak nem egyenrangú feleségeikre is, mint akik férjük rangjában, címében és tiszteletjogaiban részesülnek, de a születési arisztokráciához tartozó nőknek polgári származású férjei már a dolog természeténél és a fennebb kifejezésre juttatott elvnel fogva más elbánás alá esnek: a születési arisztokráciához semmi körülmények között sem tartoznak, sőt nem tartoznak oda akkor sem, ha egyszerű nemesek vagy *primi acquirentesek* lennének is.

A születési arisztokrácia és udvarképesség fogalma tehát nem fedik egymást: a báró, gróf és herczeg (a kivételektől eltekintve) pusztán magasabb nemesi rangjánál fogva még nem udvarképes, ha az udvarképesség különös feltételeinek egyebekben nem tud eleget tenni vagy kivételesen nem részesül az udvarképesség elismerésében, viszont magasabb nemesi rangfokozata fel sem menti azon kötelezettség alól, hogy valamely udvari méltóság s lovagrendbe és nemeshölgy-alapítványba való felvétele s bizonyos érdemrendek adományozása esetén ugyanazt az ősnemesi próbát tegye le, mely az illető méltóságra, alapítványra vagy érdemrendre nézve megállapítva van, mert a bárói, grófi és herczegi rang a *nemességnek* csak egy-egy *magasabb rangfokozatai*, de nem külön rend és a születési arisztokrácia épen csak fogalom, annak az

egyszerű ténynek kifejezésére, hogy valaki születésénél fogva a nemesség hierarchiai berendezettségének magasabb rangfokozatához tartozik: bárónak, grófnak vagy hercegnek született anélkül azonban, hogy ez a jogok és kötelességek tekintetében az egyszerű nemesi ranggal szemben bármiféle különleges helyzetet, kiváltságot vagy jogokat biztosítana számára.

Az arisztokrácia fogalma azonban újabban bővült és a társadalom az ezen születési arisztokrácia mellett *hivatali és vagyoni arisztokráciát* is megkülönböztet, sőt a *szellemi* kiváltságoknak is tért kezd engedni. A hivatali arisztokrácia jogosultsága egyrészt abban a szoros kapcsolatban gyökeredzik, melyben a legfőbb állami méltóságok viselői az udvarral és általa az ország legelőkelőbb társadalmával áll, a vagyoni arisztokrácia ellenben arra alapítja az arisztokráciához való tartozóságát, hogy az általános közteherviselés elvének megvalósítása óta az állam terheihez a legnagyobb arányban járul hozzá. A hivatali és vagyoni, vagy amint másképen nevezni szokták: a *pénz*-arisztokrácia fogalmának tehát nincsenek olyan határozottan megállapított ismérvei, mint a születési arisztokráciának, mert annak megállapítása, hogy még a magasabbrendű államhivatalnokok közül is kik tekintessenek a szónak csak társadalmi vonatkozásában is az arisztokráciához tartozóknak, épen olyan önkényes, mint a vagyoni cenzus, amely viszont a vagyonarisztokráciának egyetlen mértéke.

Egész általánosságban véve a hivatali arisztokráciát illetőleg felállíthatjuk azt az elvet, hogy az arisztokráciának ezen osztályába tartoznak mindazon méltóságok, hivatalok és tisztségek viselői, kiket az udvar ezen közjogi állásuknál fogva ősnemesi kvalifikációjuk híján is általában udvarképeseknek ismer el: a miniszterek, államtitkárok, a legfőbb bíróságok elnökei és alelnökei, a követek és meghatalmazott miniszterek, a tisztek közül az altábornagyok, tábornagyseregek és a velük egyrangban levő tisztek (bár a hadsereg és a két honvédség minden tisztje elvben udvarképes), az egyházfejedelmek, stb. stb. A vagyoni arisztokrácia alapja, a vagyon, még ennél is rugékonnyabb és ellenőrizhetetlenebb valami. Általában azt a tételt szokták felállítani, hogy gazdag ember az, kinek a saját vagyonából legalább is annyi jövedelme van, hogy annak egy évi jövedelme kamataiból bármely finom izlésű »úri család« hazájának fővárosában kényelemben, de mégis takarékosan megélhet. Párisban egyremásra évi 12.000 frankot vesznek fel egy »úri család« megélhetésének szükségle-

teire, Franciaországban tehát »gazdag« ember az, kinek olyan összegű vagy értékű saját vagyona van, melynek egy évi jövedelme 12.000 frank kamatot hoz, vagyis a mi körülbelül évi 300.000 frank tiszta és biztos jövedelemnek felel meg. Ez az összeg aztán körülbelül meg is felel a *mondaine*-fölfogás jelenlegi stádiuma szerinti gazdagság fogalmának.

Ez a felfogás azonban felette ingadozó az egyes államokban. Például Londonban, Amsterdamban, Szent-Pétervárott stb. jóval több vagyon kell ennél, hogy valaki gazdag embernek legyen nevezhető, ellenben kevesebb azokban az államokban, melyekben a takarékosági szellem jobban ki van fejlődve, mint például Francia- vagy Angolországban.

Magyarországon nagyon is tág határok között mozog a gazdagság fogalma és ezzel a pénzarisztokráciának alapja. Nálunk körülbelül 10.000 korona az az összeg, melyből egy »úri család« kényelmesen, de költekezés nélkül megélhet, eszerint gazdag ember az, kinek évi 200.000 korona biztos és állandó jövedelme van.

A külföldi nemesi rang és azoknak különböző rangfokozatai, a viszonyosság feltételei alatt, mint ilyenek Magyarországon is elismerve vannak. Egy legfelsőbb rendelet szerint azonban csak azok külföldi nemessége tekintendő idegennek és ismertetnek el, kiknek nemességét idegen »rendes állam« legfelsőbb hatalma s a hajdani német választó fejedelmek adományozták. Nem ismertetnek el tehát például néhány olasz vagy svájci város által adományozott patricziátusok.

A nemesség ezen elismerése azonban az illető családnak ősnemesi kvalifikációjára vonatkozik. Ebből a szempontból az idegen nemesek egy tekintet alá esnek a magyar nemesekkel. Nemességük elismerésének folyamánya továbbá az a joguk is, hogy nemesi rangjukat címertüket, címzeiket, előneveiket, stb. Magyarországon is viselhetik. Ellenben nem illetik meg őket azok a jogok, melyek csak a magyar nemesség számára vannak fenntartva, így például az idegen családok bárói, grófjai, stb. csak akkor válnak a főrendiház tagjaivá, ha indigenáltattak és a főrendiházi tagsági jog részükre a törvényhozás által biztosíttatik.

Czímzésük ugyanaz, mint aminő czím őket hazájukban megilleti, illetőleg, mint amely ezen czímnnek nálunk megfelel.

III. RÉSZ.

A címér.

I. FEJEZET.

A címér fogalma. — Címérjog. — Ősi címerek. — Czimertárs.

Címér alatt általában egy olyan képet értünk, mely bizonyos szabályok szerint paizsba van rajzolva s valamely egyénnek vagy testületnek olyan állandó és saját jelvénye, amelynek viselésére különösen fel van jogosítva. E fogalommeghatározás szerint tehát nem minden jelvény egyúttal címér is, hanem kellékei a következők:

1. valamely paizsba rajzolt *kép*;
2. amely, mint tulajdonosának állandó és saját *jelvénye* jelentkezik és
3. a *jogosultság* az e címér kizárólagos használatára.

A címereket, alanyukat tekintve rendszerint három főcsoportba osztjuk. Vannak:

- a) *családi* címerek,
- b) *testületi* címerek és
- c) valamely *hivatallal* vagy *méltósággal* egybekötött címerek.

A testületi címerek csoportjába tartoznak az országok, városok, vármegyék, czéhek, társulatok stb. címerei, a hivatallal vagy méltósággal egybekötött címerek közé a püspökök, apátok, stb. címerei. Megjegyzendő azonban, hogy a testületek címereit úgy közjogilag, mint heraldikailag csak azon esetben nevezzük címérnek, ha a címerről adott fogalommeghatározásunk mindhárom kellékének megfelelnek. Épen ezért nem címér például a szabadkőművesek társaságának, a különböző egyleteknek, stb. jelvényei.

A címérhasználati jogosultság a címéradományozás tényében gyökeredzik. A címéradományozás joga — általában véve —

felségjog és kizárólag az államfőt illeti meg. A *czímerjog* pedig magában foglalja valamely czímernek kizárólagos használati jogát.

A czímerjog azonban nem mindig alapul az illető czímer kizárólagos használatára vonatkozó valamely különleges jogosultság tényén. A czímerek egy tekintélyes része önkényesen felvett czímer, amelyek az illető családoknak sohasem adományoztattak s így használatukra sem lettek valamely különleges módon feljogosítva. Ezek az úgynevezett *ősi czímerek*, melyeknek eredete a X—XII. századokba nyúlik vissza. Legtöbbjük azonban utóbb megerősítésben vagy királyi elismerésben részesültek. Ennek híján a czímerjogot az e jognak évszázadokon keresztül történt szakadatlan és háborítlan gyakorlata szentesíti.

A czímerjoggal kapcsolatosan meg kell emlékeznünk e helyen az úgynevezett *czímertárs* intézményéről is. A czímertárs intézménye külföldi eredetű, ahol e kifejezésnek kettős értelme van. Egyes helyeken ugyanis a nemeseket az a jog illette meg, hogy évenként egy-egy egyént maguk emelhettek nemesi rangra, kire aztán saját czímerük használatát is átruházhatták. Az e jog nálunk is adományozás tárgyát képezte. Így kapta például Esterházy Pál gróf (1635—1713) 1712-ben III. (VI.) Károly királytól a pénzverési és nemesíthetési jogokat, stb. Az alsóbb nemességet e jog már csak szűkebb terjedelemben illette meg, amennyiben csak czímerük használati jogát ruházhatták át valakire, az illető azonban ezáltal nemessé még nem lett. Ebből is látható tehát, hogy *maga a czímer még nem bizonyít valakinek nemessége mellett*. Az illetőt, kire a nemesség, illetőleg czímerhasználati jog ekképen átruháztatott, czímertársnak nevezzük. A közönséges használatban azonban czímertársnak nevezik mindazokat, kiknek egymással egyező czímerük van.

Az összes czímerek száma meghaladja a kétszázezret.

II. FEJEZET.

A czímerek eredete és korszakai.

A czímerek *eredete* a keresztes-háborúk korába, tehát a XI. század végére és a XII. század elejére nyúlik vissza. Ettől kezdve jönnek divatba csaknem az összes európai államokban. Használatára a szükség kényszerítette az embereket. Mint ismeretes, a keresztes-háborúkban mindenféle rendű és rangú, különböző nemzetiségű harcosok vettek részt, elkerülhetetlen szükségesnek mutatkozott tehát, hogy azok, kik együvé tartoztak, valamely külső jellel is

megkülönböztessék magukat a többiektől. Minthogy pedig mindnyájan harcosok voltak, úgy segítettek magukon, hogy paizsaikra különböző jeleket, alakokat, képeket, stb. festettek, hogy együvé-tartozásuk első pillanatra felismerhető legyen. Ezekre a jelekre, alakokra, képekre természetesen nagy hatással volt a Kelet, ami egészen érthetővé válik, ha meggondoljuk, hogy az araboknak ekkor már egészen kialakult címerviláguk volt. Érezhető is volt az idegen befolyás az új címerrajzokra: az arabok jelképei — emblema — közül mind több került be az akkori címerekbe.

A címér tehát eleinte a paizon, mint a harcosok legszembe-ötölőbb fegyverzetén szerepelt és csak később került innen fegyvereikre és sisakjára. A címér alakja — a paizs — máig hű maradt kilenczszázados múltjához.

A heraldikának egyes korszakait a címerek alakja és díszítése szerint különböztetjük meg s általában három korszakra osztjuk:

1. Az *első korszakba* a XI. és XII. század tartoznak. Ezt a kort rendszeren a *heraldika kezdetkorának* szoktuk nevezni. Ebben a korban még csak a paizon viselték a címereket, más helyen azonban még nem.

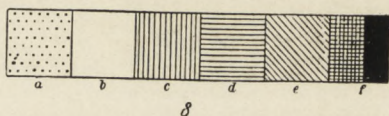
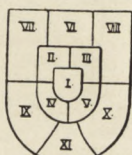
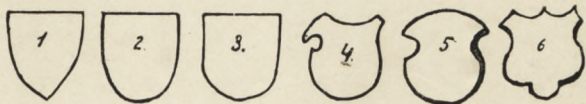
2. A *heraldika fénykora* (a XIII—XV. század). A szebbnél-szebb címerek festve kerülnek már most a sisakra is s úgy ennek, mint a paizsnak legszebb díszei. Tulajdonosaik egymással versenyeznek fegyverzetük és rajtuk címertüknek mennél díszesebb, pompásabb kiállítása körül. A lovagi tornajátékokban megelevenednek alakjaik; innen a heraldika élő-korszakának is nevezik.

3. A *hanyatlás-kora*. A XVI. század elejétől kezdve aztán a paizs egészen elveszti régi szerepét; a címerek is lekerülnek róla. Elhanyagolják a régi címertörvények alkalmazását és a korábbi egyszerű, de ízléses és értelemmel megszerkesztett címerek helyébe lehetetlen szerkezetű, ízléstelen, felciczomázott, önkényes címerek jönnek divatba. Azóta a heraldika még a hanyatlás folyamatában sem tudott megállni, hanem végleg elzüllik.

III. FEJEZET.

A címér részei.

Minden címér öt részből áll, ú. m. a paizsból, a tulajdonképeni címerképből, a sisakból, a sisakdíszből és a sisaktakaróból. Leglényegesebb részei mégis a paizs és a belérajzolt címerkép, mert ezek minden címernek nélkülözhetetlen kellékei,

23.

9

10

11

12

24.

13.

14.

15.

16

25.

17

18

19.

20

21.

22.

26.

27.

ellenben a sisak, a sisakdísz (a melyhez az ú. n. rangjelző korona is tartozik) és a sisaktakarók inkább ornamentikai díszei és nem elengedhetetlen kellékei: valamely paizsba rajzolt kép nélkülük is címert képezhet.

A *paizs* a címmerkép foglalatja; a keret, a melybe maga a tulajdonképeni címmerkép jő. Azonban nem minden paizs egyúttal heraldikai paizs is. Csak akkor nevezzük annak, ha egy valóságos paizs ábráját mutatja és egyébként is olyan, hogy a címmerkép benne helyet foglalhat.

Alakja különböző időkben más és más volt, bár nagyjában mindig hasonlítottak egymással. A heraldikában rendszeren a paizs-nak azt az alakját használták és használjuk ma is, a mely a középkorban dívott, az úgynevezett hadi-paizsot. Három leginkább használatos formáját a mellékelt tábla 1. 2. és 3. ábrái mutatják. A XVI. században ezeken kívül használatban volt még az ú. n. *tárcsa-paizs* (4. ábra); az 5. és 6. ábrán feltüntetett paizsok a renaissance-stílt tükröztetik vissza.

A paizs felszíne, tehát tulajdonképeni belső része az u. n. *paizs-mező*. Megjegyzendő, hogy a paizs *jobb* oldalának a paizs-nak a nézőtől bal, *bal* oldalának pedig a nézőtől jobbra eső része neveztetik, mert a paizs úgy tekintendő, mintha egy valódi paizs lenne, a mely mögött tulajdonosa rejtőzködik. A paizs alakja a heraldikában szigorúan megállapítva nincs. Mindenki *tetszése szerinti* paizsalakot választhat címmeréhez. Az elv csak az, hogy a paizs alakja összhangban legyen annak a helynek stíljével, melyen alkalmaztatik. Így például egy barokk-épület homlokzatára nem tehetünk háromszögletű címmerpaizsot, stb. A paizsot, benne szabályszerűen rajzolt vonalak két vagy több egyenlő vagy egyenlőtlen részre, ugyancsak mezőkre osztják. Sorrendjüket a 7. ábra tünteti fel. A paizs *színe* lehet egyszínű, vagy a mezők két, esetleg több színre festve. A heraldikában szigorúan meg vannak állapítva a *színek*, melyek alkalmazásba jönnek. A *heraldikai színek*, másképen *tinkturák*, tulajdonképen csak a következők: vörös, kék, fekete és két fémszín: arany és ezüst. Később jöttek hozzá a bíbor, barna, zöld, hússzín, stb. Amikor valamely címmer színeit anélkül, hogy azt megfestenők, mégis jelezni akarjuk, a színek jelzésére az illető címmer-résznek különböző árnyékolását használjuk. A 8. ábra egymásutáni sorrendben a következő heraldikai színek e jelképezését mutatja: *a)* arany, *b)* ezüst, *c)* vörös, *d)* kék, *e)* zöld, *f)* fekete. A színeket illetőleg általános szabály a heral-

dikában, hogy tulajdonképeni színnek csak fém-színre és fém-színnek csak tulajdonképeni színre szabad kerülnie: vörös orosz-lánnak arany vagy ezüst, arany csillagnak vörös, kék stb. paizsba és így tovább. Végre megjegyzendő, hogy a heraldikában a címéralakok nem festetnek egészen természetes színeikben, hanem például az oroszlán rendszerint aranyra vagy vörösre, a zergék, kutyák feketére, esetleg szintén vörösre, a rózsák sötétvörösre, stb.

A vonalak által részekre osztott paizsot *hasított paizs*nak nevezzük. Ehhez képest vannak hosszában kétfelé (9. ábra), háromfelé (10. ábra), stb., szélességében kétfelé (11., 12. és 13. ábrák), háromfelé 14. és 15. ábrák) stb. hasított paizsok. Néhány még másképen hasított paizs mintáját a 16—20. ábrák tüntetik fel.

1. A *címéralakok* általában háromfélék: 1. a természet világából vett állatok, növények, égitestek, stb. 2. költött alakok: tengeri vagy más képzelt állatok, stb. 3. a művészetből, kézműiparból, stb. vett tárgyak. Az egyes címéralakok, szabályszerint nem ábrázoltatnak a heraldikában élethűen. A heraldikának a címérképek tekintetében külön *stílusa* (típusa) van.

A természet világából vett képek leggyakrabban embert, állatot, növényt és égitesteket ábrázolnak. Emberek: férfiak, nők mindenféle állásban, különösen pedig királyok, királynők, szerzetesek, mórok, vademberek, szentek, istenek, stb.; az emberek egyes testrészei: törzse, keze, feje, lába stb. Állatok: oroszlán, sas, leopárd, szarvas, zerge, kutya, medve, elefánt, kakas, halak, kígyók, gólya, stb. legtöbbjük stilizálva. A növények közül: fenyő, hársfa, almafa, tölgyfa, berkenyefa stb. és ezek részei: gyökereik, gyümölcsök, virágjaik, stb.; liliom, szőlő, körte; lóhere, káposzta, stb. Az égitestek közül: a nap, hold, föld, csillagok, felhők, szivárvány, hegyek, sziklák, stb.

2. Képzelt alakok a kétfejű sas, griff, sárkány, párducz, melusina, szörnyek, stb.

3. A művészetekből és kézműiparból, stb. vett alakok: épületek, várak, templomok, romok, hajók, kürtök, kardok, gombok, fejszék, balták, kések, kalapok, keresztek, stb.

A *sisak* a paizs után a címérnek második legfontosabb része. Miután már rendeltetésénél fogva is csak a lovagok használták: községeknek, városoknak és nőknek adományozott címereken nem igen fordulnak elő vagy mint különleges kitüntetés jönnek számba. Alakja koronként más és más volt; két formáját a 21. és 22. ábra mutatják. A sisak nagysága a paizs felétől annak

kétharmad részéig terjedhet; színe rendszerint fényezett vas-szín, néha arany vagy ezüst díszítésekkel. Tartozéka a nyak-*klenoid*, a sisak nyakára akasztott éremfüggő. Először a XV. században találkozunk vele. A sisak rendszerinti helye a paizs felett, annak középrészén van; ha a paizs dőlt (ferde) helyzetben áll, szabályszerint annak legmagasabb pontjára illesztendő. Minden paizsra csak egy sisak jó; kivétel címeregyesítéseknel fordul elő, a mely esetben a rangra nézve előkelőbb (például házastársaknál a férj címere) paizs és sisak a (heraldikailag vett) jobboldalra, a másik pedig a baloldalra jön. A franczia és angol heraldika rangjelző sisakokat is megkülönböztet, a minek azonban már több a tudományos értéke, mint gyakorlati jelentősége.

A sisak lényeges kiegészítő része a *sisakdísz*, a mely a sisaknak tulajdonképeni heraldikai jellegét megadja. Eredete a XIII. századba vezethető vissza. Rendszerint a címérben előforduló egyik vagy másik alakot ábrázolja és pedig vagy az egész alakot, vagy annak csak egy részét. Leggyakrabban előforduló alakjai: szarvak, szárnyak, tollak, emberek, állatok, fák, stb. Színe a címéralak, illetőleg a sisak főszínével egyezik.

A sisakot és sisakdísz a *sisaktakaró* köti egymással össze. Először a XIV. században találkozunk vele, mikor köpeny formája volt; eleinte kisebb, később nagyobb alakú; a XVI. században arabeszk-díszítéssé változott át. Rendszerint két színű: belső része többnyire a paizs színével egyezik, külső része valamely valódi szín. A takaró jellegét a sisak jellege adja meg; több sisaknál mindegyik sisaknak van takarója.

A *korona* a címérpaizs feletti sisak tetején újabb keletű. *Rangkorona*-nak is szokták nevezni, mert mindegyik nemesi rangnak megvan a maga sajátos alakú koronája, egyúttal tehát jelzi a címér tulajdonosának nemesi rangját is.

Mint *kitüntetéssel* már az ó-görög és római népeknél is találkozunk vele. Mai alakja változik országok szerint. Magyarországon: a *hercegi korona* tizenegy, a *grófi korona* kilencz, a *bárai korona* hét, az egyszerű *nemesi korona* öt gyöngyszemből áll. A *nemes*-eket semmiféle korona sem illeti meg. Egyesek ugyan háromágú koronát használnak, de jogtalanul.

A címerek kapcsán meg kell még emlékeznünk végre a *címertartók*-ról, *címérköpeny*-ről, a *jelmondat*-okról és a *címertörés*-ről is.

A *címertartók* (26., 27. ábra) lehetnek angyalok, emberek, állatok, a melyek a címert fogják, magukon tartják, vagy mögötte

állnak, stb. Állásuk igen különböző; eredetük a XIV. századba nyúlik vissza. Alkalmazása minden címertulajdonosnak jogában áll.

A *czímerköpeny* az egész címer mögé alkalmazott díszítmény; színe rendszerint bíbor, vörös vagy kék; bélése hermelin. A XVIII. század végén jött alkalmazásba. Csak fejedelmi személyek díszítik vele címereiket.

A *jelmondatok*, u. n. *devise*, valamely eseményre vonatkozó rövid, tömör mondatok, rendszerint a címer aljában elhelyezett szalagra írva. Mindenki választhat magának jelmondatot s azt címerén is alkalmazhatja.

A *czímertörés*-ek olyan bizonyos jelek a címer paizsában vagy sisakdíszében, melyek a család egyes ágainak vagy a születési rendnek megkülönböztetésére szolgálnak. Állhat a címerpaizs színének megváltoztatásában, a paizsalak megcsonkításában, bővítésében, újabb címernek vagy sisakdísznek a címerhez való csatolásában, stb. Legáltalánosabbak az u. n. *tornagallér*, a jobb vagy bal *harántpólya* (pólyának nevezzük a heraldikában a paizsnek két vízszintes vonallal három részre osztott mezőit), csillag, félhold, stb. A címertörések különösen Angol- és Franciaországban voltak szokásban; hazánkban csak a XIII–XV. századig találunk némi nyomaira.

Beszélő címereknek nevezzük azokat a címereket, melyeknek alakjai a paizsban vagy sisakdíszben a címer tulajdonosának nevére, származására, nemzetiségére vagy a címeradományozás alapját képező érdemeire, szolgálataira stb. vonatkozással bírnak. Ilyen például az Appel (Apfel) család címere: gránátalma, a Henneberg-család címere: hegyen egy jércze (Henne); Sternfels-család címere: egy sziklán (Fels) egy csillag (Stern), stb., azoknak a családoknak címerei, melyek magyar vitézt ábrázolnak, kezében levágott török fejjel, stb., az Edvy, Farkas, Hertodt, Holló, Huszár, Török, stb. családok címerei.

Végül a címerekhez még egy megjegyzésünk van s ez azokhoz szól, kik új címerek adományozására törekeshetnek. A címerek *annál szebbek és heraldikailag annál értékesebbek, mennél egyszerűbbek*. A tarka, cifra, tömött címerek a heraldika hanyatlása korából származnak; fénykorában a címerek egyszerűek, de ízlésesek és heraldikailag is kifogástalanok voltak. Minden címer híven tükröztesse vissza azt a kort, melyből származik és minden részében emlékeztesse vissza az embert a régi lovagkorra, melybe eredete visszanyúlik. Csak az egyszerű címerek az igazán szépek; a sok díszítés, díszek, felesleges ornamentikák lerontják legteljesebb hatását is és nincsenek összhangban a címer tradícióival.

IV. RÉSZ.

Alapítványképesseg.

I. FEJEZET.

Az alapítványképesseg fogalma és jelentősége. — Ősi próba. — Nemességi és czímer-approbációk.

Az *alapítványképesseg* kifejezés azt jelenti, hogy valamely család, illetőleg annak valamelyik tagja ősei tekintetében azt az ősi próbát, melyek az udvari méltóságokra, a nemesi lovagrendekbe és alapítványi intézetekbe való felvételre nézve megállapítva vannak, letenni tudja, más szóval alapítványképes az az egyén, ki tiszta nemesi leszármazását a szükséghez képest 4—8—16 őstre visszavezetni képes. Miután pedig azoknak a méltóságoknak viselői, rendlovagok illetőleg alapítványhölgyek, kik az illető méltóság elnyerése, illetve a lovagrendbe (nemes-hölgyalapítványba) való felvételük előtt ősi próbát tartoznak tenni, udvarképesek is, az alapítványképesseg és udvarképesseg fogalma tehát egyet jelentenek.

Az alapítványképesseg bizonyítása az úgynevezett *ősi próba* útján történik. Az ősi próba tehát azt jelenti, hogy valaki okmányok útján minden kétséget kizáró módon, teljes hitelességgel bebizonyítani tudja, hogy bizonyos számú ősöknek *közvetlen és törvényes* leszármazottja. Az ősi próbáknál az ősök akként számítatnak, hogy az apa és az anya *két*, a mindkét ágból való nagyszülők *négy*, a szépszüllők *nyolcz*, a dédszüllők *tizenhat*, az ükszüllők *harminczkét* őst képeznek. Az ősi próba e szerint kiterjedhet 64, 128, 256 stb. számú ősökre is.

Ha tehát valamely méltóság betöltéséhez például 16 ősnak a bebizonyítása kívántatik meg, mint például a cs. és kir. kamarási méltóságnál, a cs. és kir. csillagkeresztes-hölgy rendnél, stb., az

illető *egyenes* és *törvényes* leszármazását felfelé apai és anyai ágon a nyolcz-nyolcz, összesen tizenhat *dédszülő*kig tartozik hitelesen igazolni. E szerint ha valamely méltósághoz például 4 ős igazolandó, ez annyit tesz, mint hogy a jelöltnek csak mindkét ágbeli négy nagyszülőjéig, 8 ős igazolása esetén szépszülőig, 32 ős bizonyítása esetén mindkét ágon ükszüliig kell visszamenőleg az ősi próbát letennie. Megjegyzendő azonban, hogy szabályszerű ősi próbánál a legfelsőbb sorban feltüntetett ősök (tehát 4 ős igazolása esetén a nagyszülők, 8 ős igazolása esetén a szépszülők, 16 ős igazolása esetén a dédszülők és így tovább) nem lehetnek maguk a nemességszerzők, úgynevezett *primi acquirentes*-ek, hanem feltétlenül szükséges, hogy *nemes születésűek* legyenek, tehát, ha például szüleik kapták a nemességet, ez születésük *előtt* történt legyen és az ősök nem lehetnek u. n. *diplomatikusok* sem, kiknek a nemesi levélben bizonyos számú *ősök ajándékozottak*.

Az ősi próbák és nemesi approbációk intézménye, mely utób-
bíról alább lesz szó, Német- és Franciaországban már a közép-
korban szokásban volt. Franciaországban XIV. Lajos király, a ki-
nek nevéhez tudvalevőleg az állandó hadsereg megteremtésének
emléke fűződik, a hadsereg tisztkara részére kiadott »Reglement
pour les officiers de l'armée royale« című szolgálati szabályzatban
elrendelte, hogy a lovassági hadnagy (cornet) és a zászlós apród
(cadet) e rangját csak azon feltétel alatt érheti el, ha 12 quartiert
kimutatni tud. II. Frigyes, porosz király is előállt hasonló kívá-
nalmakkal, de rendelkezése kivihetetlennek bizonyult: az országban
nem akadt elég tiszt, ki tiszta nemesvérű származását igazolhatta
volna. Erre vonatkozólag Lord Chesterfield már 1747 a követke-
zőket írta Berlinből fiának: »a németeknél a nemesi genealógia nem
épen csekély dolog: ők inkább 32 quartiert mutatnak ki, mint
32 főerényt.«

Magyarországon az ősi próbák és címér approbációk első
nyomaira III. (VI.) Károly király uralkodása alatt találunk. Ellenben
ismeretlen fogalom az ősi próba intézménye Angolországban, ahol
az udvarképesség fogalma sem tudott gyökeret verni.

Minden ősi próba két részre oszlik:

1. az úgynevezett *filiatio*, vagyis az illetőnek nemzedékről-nem-
zedékre való egyenes és törvényes leszármazásának igazolása és
2. *nemesi és címér-approbáció*, t. i. annak a körülménynek
bebizonyítása, hogy a körülményekhez képest a legelső vonalban
feltüntetett ősök (nagyszülők, szépszülők, illetőleg dédszülők) nemes-

születésük voltak, és hogy a leszármazási ősi táblán kitüntetett családi címerek csakugyan és tényleg az illető családok címerei.

Azok, a magyar nemességet is érdeklő méltóságok, lovagrendek nemes hölgyalapítványi intézetek és érdemrendek, melyek viselőiktől, tagjaiktól, illetőleg tulajdonosaiktól ősi próba letételét kívánják meg, a következők:

1. a cs. és kir. kamarási méltóság;
2. a cs. és kir. csillagkeresztes hölgyrend;
3. a m. kir. Szent-István-rend;
4. a német lovagrend;
5. a máltai lovagrend;
6. a bajor szent-György-rend;
7. a wieni, prágai, innsbrucki, brünni és gráci nemes hölgy-

alapítványok.

A szükséges ősi próbák általános feltételeit az illető méltóság, lovagrend, nemes hölgyalapítványi intézet, illetőleg érdemrend kapcsán ismertetvén, e helyen csak azokat a különleges intézkedéseket kell tárgyalás alá venni, melyek az ősi próba mikénti letételére nézve irányadók. E tekintetben a következőket kell megjegyeznünk.

Minden ősi próba alapját a *törzsfa* képezi, a mely feltünteti az illető egyénnek apai és anyai ágon a megkívánt bizonyos számú ősöktől való leszármazása rendjét. A törzsfa tehát jól megkülönböztetendő az u. n. leszármazási táblázatoktól, melyekről könyvünk általános részében emlékeztünk meg. Egy ilyen törzsfa mintáját a cs. és kir. kamarási méltóság ismertetése kapcsán találja az olvasó. A törzsfán az egyes ősök neveinek feltüntetésére szánt helyet *quartiernak* nevezzük.

A törzsfa pergamentre rajzolendő és kifestendő. Az egyes családok címereinek feltüntetésére nézve a különböző méltóságok alapszabályai különféleképen intézkednek: egynémelyiknél feltüntetendők az összes ősök címerei, tehát ha a leszármazottak címerei mindenben egyeznek az ősök címereivel, egy és ugyanazon címér többször is előfordul, másoknál ellenben elegendő, például a cs. és kir. kamarási méltóságnál, ha a címerek csak a legfelsőbb vonalban feltüntetett ősök nevei és a jelölt neve felett festetnek meg.

A törzsfát négy alapítványképes nemes férfi, mint tanu írja alá *sub fide nobili*, látja el nemesi pecsétjével és a következő megjegyzéssel: »miszerint úgy az ezen törzsfán kimutatott leszármazás, mint az összes rajta feltüntetett címerek igaziak és való-

diak, hogy a törzsfán megnevezett összes családok ősnemes eredetűek s hogy mindez nemcsak a tanuk előtt jól ismert tény, hanem ezt a felmutatott okmányok is hitelesen bizonyítják, eskü helyett »sub fide nobili«, aláírásunkkal és pecsétünkkel igazoljuk.« A tanuk a jelölttel egyenes vonalban rokonságban nem állhatnak.

A négy tanu által ekképen approbált törzsfát ezután a kir. m. belügyminiszter útján a m. kir. országos levéltár hitelesíti.

A *czímerek* a törzsfán olyképen festendők ki, amint azokat az illető család használta, illetőleg használja: a czímer paizsát, sisakját, ékszerét, a czímermezőket, a czímerképet és a sisaktakarókat a megfelelő színekben. Ha valamely család illetőleg családtag birtokgyarapítás, házasság, örökbefogadás vagy más okokból czímerét megváltoztatta, ennek oka és magyarázata a deductióban félremagyarázhatatlanul megadandó.

A törzsfának kiegészítő részét az u. n. *deductio* képezi. Amíg a törzsfá csak a leszármazás rendjét tünteti fel, a deductióban az egyes leszármazások igazolandók. Ugyanebben kell felemlíteni mindazokat a körülményeket is, melyek az egyes leszármazások, az egyes családok nemessége, czímere és a czímerek használatában esetleg beállott változások szempontjából felemlítendők. Tartozékai tehát azok az okmányok (*documenta probatoria*), melyek a deductióban igazolandó ténykörülményeket hitelesen bizonyítják.

A *törvényesített és örökbefogadott* gyermekeknek ezen ősi próba szempontjából való helyzetük a következő. A törvényesített gyermekek (történt legyen ez akár a szülők utólagos házassága, akár pedig királyi kegyelem útján) ugyan minden tekintetben azonos elbánás alá esnek a törvényes születésű gyermekekkel, sőt örökbefogadásuk esetében királyi kegyelem mellett az atya nemessége is átruházható az örökbefogadottra, *alapítványképeseknek azonban még sem tekinthetők*. Az ősi próbára vonatkozólag Mária Terézia által kiadott és 1766. május 31-én kelt pátens világosan és félremagyarázhatatlanul megkívánja, hogy a leszármazott egyén szüleinek *törvényes házasságából született legyen*, már pedig a törvényesítés ténye nem fedi egészen a törvényes házasság alatti születés fogalmát. Ő felsége azonban konkrét esetben kivételt adhat. Az örökbefogadás, ha az örökbefogadott egyén valóban gyermeke szüleinek, szintén a törvényesítés esete alá tartozik, ellenben ha az örökbefogadás nem valamely törvénytelen születésű gyermeknek örökbefogadás útján való törvényesítését czélozza, hanem csak örökösödést, ha az örökbefogadónak nemessége az örökbefogadottra át is

ruháztatott, nem teszi az illetőt alapítványképpé, mert az illető ősök véréből való közvetlen és egyenes leszármazás híján van. Ő felsége természetesen itt is kegyelmet gyakorolhat.

A *filiatio* abban áll, hogy a törzsfán feltüntetett családok nemessége s az ősöknek ezen családokból való kétségtelen származása hitelesen igazoltassék. Ha valamely törzsfán olyan családok fordulnak elő, melyeknek ősrégi nemességük minden kétségen felüláll és hasonló nevű családok nincsenek vagy semmi kétség sem férhet ahhoz a tényhez, hogy az illető ősök valóban a jelzett ősnemes családokból származnak, ezeknek a családoknak illetőleg ősöknek nemessége nem feltétlenül igazolandó. A nemesség igazolása és az egyes ősöknek ezen igazolt nemes családoktól való egyenes és törvényes leszármazásának okmányyszerű bebizonyítása ellenben minden más esetben a leggondosabban eszközözlendő. Utalunk végre e pontnál arra a körülményre, amelyről különben már szó volt, hogy magában véve az az eset, hogy valamely családnak címere van, nemessége mellett nem bizonyít, mert címert adományoztak olyanoknak is, kiknek a nemesség azonban nem adományoztatott.

A *czímerapprobatio* annak bebizonyításából áll, hogy a törzsfán feltüntetett címerek valóban az illető családoknak nemesi címerei. Ennek igazolására első sorban az adomány- vagy címeres levelek, másodsorban pedig mindazon okmányok, melyek a család címerét feltüntetik vagy annak leírását tartalmazzák, szolgálnak.

II. FEJEZET.

Levéltárak. — Hiteles helyek.

A középkorban az udvari szertartások ellenőrzésére, a lovagképeség szemmeltartására, a krónikák és címerkönyvek vitelére, általában véve tehát a lovagintézmény ápolására külön hivatalnokok, az u. n. *heroldok* voltak a fejedelmi udvaroknál alkalmazva. A heroldok több osztályba tartoztak: legalsóbb rangfokozat volt köztük a *lovas hírnök*, de ezek is a lovagok soraiból kerültek ki; a *persevantok* s a tulajdonképeni *heroldok*. Az intézmény élén a *czímer-király* (*roi d'armes*) állt. A heroldok osztálya vezetett aztán az u. n. *herold hivatalok* megalakítására, amilyen ma Poroszországban, Bajorországban, Angolországban (*College of Arms*) stb. van. E hivatalok hatáskörébe az összes nemesi ügyek elintézése tartozik.

Magyarországon ilyen külön nemesi hivatal nincs; a legfőbb

nemesi hatóságot a magyar kir. belügyminiszter gyakorolja; véleményező szerve a m. kir. országos levéltár, melynek szervezetére alább még visszatérünk.

A levéltárak fontos szerepet játszanak a genealogiában. *Levéltár* alatt általában véve a valamely egyénnek vagy testületnek birtokában levő okmányok összességét értjük. Ily értelemben beszélünk állami, vármegyei, városi, családi levéltárról, valamely testület, magánegyén, stb. levéltáráról és így tovább. Eredetét a messze őskorba lehet visszavezetni. Már a régi rómaiakról is tudjuk, hogy okmányaikat kezdetben templomaikban őrizték: a Jupiter-kapitolium templomban a béke- vagy szövetségkötés okmányait, a Libertas-templomában a nép és a tanács végzéseit, a Nimfák-templomában a polgárok nevét, korát és családi viszonyait feltüntető cenzori jegyzékeket, stb. A római császároknak meg éppen kétféle, egy mozgó (*scrinia viatoria*) és egy állandó (*scr. stataria*) levéltáruk volt; amazt minden útjukra magukkal vitték, emez állandóan Rómában volt elhelyezve. De a rómaiaknál az egyes családoknak is meg volt a maguk levéltára, mely a *tabliniumban* foglalt helyet; abban a nagy nyitott teremben, melyben az előkelők őseik arcképeit is elhelyezték.

A középkorban aztán különösen az egyházak, káptalanok, szerzetesek levéltárai emelkednek jelentőségre. Így például Magyarországon a leleszi prépostság keletkezése (XIII. század) óta országos hiteles hely volt, az 1180 körül alapított csornai prépostságot pedig Zsigmond király nyilvánította 1393. országos hitelű pecséttel bíró helynek, stb. Később mind több és több római szertartású káptalan és konvent vált *hiteles helylő* (*loca credibilia* vagy *authentica*), a melyekbe magánosok is szívesen helyezték el okmányaikat, mert kevésbbé voltak kitéve háborgatásoknak, mint a magánházak. A hiteles helyeknek a régi törvénykezési eljárásban is nagy szerep jutott: bizonyos jog-cselekmények (például iktatás) csakis az ő közbenjöttükkel történhettek; előttük történtek az osztályok, végrendelkezések, örökvallások, szerződések stb. A hiteles helyek: a rozsnyói és kassai kivételével az összes székes-káptalanok, a szent-Benedek-rend pannonthalmi, zala-apáti és a Garam melletti, a premontreiek csornai, jászói és leleszi konventjei voltak és birtak közhitelű pecséttel és országos levéltárral. Evégből legalább öt, tudományosan képzett tagból kellett minden hiteles helynek állnia. Törvénykezési hivatásuk azonban későbbben egészen megszűnt s ma már csak az a jog illeti meg őket, hogy a keze-

lészük alatt álló levéltár okmányairól közhitelességű másolatokat szolgáltathatnak ki. Erdélynek két hiteles helye volt: a gyulafehérvári róm. kath. káptalan és a kolosmonostori konvent (székhelye Kolozsvár).

Ausztriában hiteles helyek a nemesi káptalanok (Hochstifte és adelige Domstifte), a róm. kath. káptalanok, érsekségek, apátságok, konventek, a cs. kir. hirnöki hivatalok (Herolds-Amt), a nemesi kamarák, a souverain máltai lovagrend nagyperjelsége, a német lovagrend alvezérsége (Ordens-Ballei) stb.

Az *állami levéltárak* közül legnagyobb, leggazdagabb és legrendezettebb az *angol állami levéltár* (Public Record-Office) Londonban. A sok pusztítás és kiállott viszontagságok dacára gazdag levéltár a *vatikáni levéltár* Rómában, melynek eredete az V. századig nyúlik vissza. Magyar vonatkozású okmányait a *Monumenta Vaticana* cz. gyűjtemény foglalja magában. Nagy levéltár a *velencei állami levéltár* is, melynek anyaggyűjteménye mintegy 14 millió kötet és csomag oklevelet tartalmaz, melyből 2 millió a régi köztársaság hatósági iratait képezi. Fontos családtörténeti forrásmunka Velence patriczius-családaira nézve a velencei *Aranykönyv* (Libro doro) is, amelyről már megemlékeztünk. A többi levéltárak közül felemlítendő még a *cs. és kir. udvari-, házi- és állami levéltár* Wienben.

A *magyar királyi országos levéltár* felállítását az 1723:XLV. t.-cz. rendelte el, megvalósítása azonban csak 1765-ben történt. Mai szervezetét 1872-ben nyerte, amikor aztán számos korábbi levéltár anyaggyűjteményével gazdagodott. Alkotó részei lettek: 1. a régi országos és nádori levéltár, 2. a magyar udvari kancellária, 3. az erdélyi kancellária, 4. a m. kir. helytartótanács, 5. az erdélyi főkormányzóság, 6. a m. kincstári kamara, 7. az erdélyi fiskus, 8. a magyar Kuria, 9. az erdélyi kir. tábla, 10. az 1848—49-iki m. kir. hadügyminisztérium, 11. a fumei főkormányzóság levéltárai (ez utóbbi 1848-ig terjedőleg), 12. a gyulafehérvári erdélyi országos levéltár, 14. a magyar udvari kancelláriának 1860—67-ik évi elnöki iratai, 15. a temesvári (bánsági) biztosságok iratai, 16. a képviselőház levéltára (1867-től kezdődőleg). Ujabban a levéltárban nyert elhelyezést a korábban Münchenben őrzött Hunyadi-levéltár és több családi levéltár is.

Az országos levéltár osztályai a következők: 1. *Diplomatikai osztály* (magában foglalja a mohácsi vész előtti okleveleket időrendben), 2. *kancelláriai osztály*, 3. *helytartótanácsi osztály*, 4. *kincs-*

tári osztály, 5. táblai osztály, 6. erdélyi főkormánysszéki osztály. A levéltár legrégebbi oklevele 1109-ből való; az összes oklevelek száma 40.000-en felül van.

A magyar Nemzeti Múzeum levéltárának alapját a Jankovich, Széchenyi, Kovachich stb. oklevélgyűjteményei képezik; az országos levéltár után második leggazdagabb levéltárunk. Osztályai: 1. az u. n. *alaplevéltár*, két alosztálylyal, melyek közül az egyik a mohácsi vész előtti, a másik pedig a mohácsi vész utáni okmányokat foglalja magában; 2. *családi levéltárak*, 3. az 1848—49-iki szabadságharcra vonatkozó államokmányok, levelezések, iratok, falragaszok, röpiratok, stb. gyűjteménye. 4. Az egyes külön kezelt gyűjtemények: a) a városok szerint rendezett *városi iratok*, b) az egyes *személyekre* vonatkozó okiratok, c) *kamarai iratok*, d) *czímeres és czímerkérő* levelek, e) *czéhiratok*, f) *levelezések*, g) *Tunyogi-gyűjtemény* oklevelei, h) *külföldi* oklevelek, stb. Legrégebbi keletű oklevele 1109-ből, legrégebb papir-oklevele 1325-ből, legrégebb czímereslevele 1327-ből, legrégebb czéhszabálya 1466-ból, legrégebb magyar nyelvű levele 1504-ből való.

A *vármegyei levéltárak* az illető vármegye, a *városi levéltárak* pedig az illető város történetére vonatkozó okmányokat, jegyzőkönyveket, nemességigazolásokat, néhány családi levéltárt, stb. foglalnak magukban.

A *családi levéltárak* általában szármalmas rendezetlenségben vannak. Néhány nagyobb család levéltárától (Batthyány-, hg. Esterházy-, gr. Károlyi-, Pálffy-, Radvánszky-, Teleky-, Zichy-, stb. családok levéltárjai) eltekintve s az Országos levéltárban és a magyar Nemzeti Múzeum levéltárában elhelyezett levéltárak kivételével, a többi családi levéltárak rendezetlenek és hozzáférhetetlenek. A régi *leveles-láddákban* össze-vissza vannak hányva a legérdekesebb és legértékesebb okmányok, ha egyáltalán még semmibe nem mentek és hozzáférhetetlenek a kutató előtt is. Nagyon kevés azoknak a családoknak a száma, kik rendezett levéltárt tudnak felmutatni, mert részint a szakértelem hiánya akadályozza őket abban, hogy azt maguk rendbe hozni tudnák, részben pedig csak akkor érzik egy rendezetlen családi levéltár hátrányait, mikor valamely okmányra, valamelyik ősük kikutatására, nemességük igazolására, stb. szükségük van.

A családi levéltárak szakszerű rendezése, tagadhatatlan, szakértelmet igényel, de legalább nagyjában bárki végezheti. A rendszer tekintetében legczélszerűbb minden családtag részére külön

iratcsomót létesíteni, melyben a reájuk vonatkozó összes okiratok megőriztetnek és benne feljegyeztetnek. Az egyes iratcsomók aztán az egymásra következő nemzedékek rendje szerint sorszámokkal láttatnak el. A családi levéltárból és más okmányokból a család leszármazásának és tagjai legfőbb személyi adatainak külön könyvben való feldolgozása az illető család szempontjából már csak azért is kívánatos, mert támpontot nyújt a később netán szükséges genealógiai adatok felkutatására, az újabb családtörténeti adatok pedig könnyen vezethetők benne tovább. Ha minden család összegyűjtené a birtokában levő okmányokat és a reá vonatkozólag a nyilvános levéltárakban található adatokat s azokat egy családtörténeti monografia keretében feldolgozná, hasznos szolgálatot tenne vele nemcsak családjá későbbi nemzedékének, hanem a történelemnek is, mely sok érdekes és értékes adattól meg van fosztva azáltal, hogy e családi levéltárak részéről megközelíthetetlenek.

Utalnunk kell végre a külföldi *nemeslevél-gyárakra*, melyeknek szemérmetlen üzérkedései még mindig találnak hiszékeny lelkekre. Különösen Antwerpenben, Londonban, Párisban, de több más külföldi nagyvárosban is vannak olyan címer-, törzsfá-, nemeslevél-gyárak, melyek bizonyos összegek ellenében a laikus szemében igen tetszetős, de tudományosan teljesen értéktelen, hazug, valótlan leszármazási táblákat, címeresleveleket, családfákat, címereket, stb. szolgáltatnak ki. Körülbelül úgy áll ezeknél a gyáraknál a dolog, hogy bárki megrendelhet náluk ennyi vagy annyi őstre kiterjedő családfát magának, egyszerűbb vagy cifrább címert, 8—16—32—64 stb. őstre kiterjedő törzsfát, stb., a különbség csak épen abban van, hogy az egyik drágább, mint a másik, mert az évszázadokra visszamenő »kutatás« pénz- és időbeli költségeit busásan felszámítják. Hasonló csalások és a laikus közönség jóhiszeműségével való visszaélések fordulnak elő egyes külföldi városokban az oklevelek kiállítása körül is, melynek hitelét a félrevezetésre felette alkalmas sok mindenféle apokrif hitelesítési záradékok csak növelik tulajdonosuk szemében, de amelyeket a szakértő első pillanatra kellő értékére szállít le. Pedig minden nemzedékrendi táblázat, címer, adománylevél, családtörténet stb. csak addig tarthat számot tekintélyre, míg hitelessége minden kétségen felül áll.

V. RÉSZ.

Lovagrendek.

I. FEJEZET.

A lovagintézmény és a lovagrendek általános története.

A középkori lovagintézmény, a mely nagyon vékony szálakkal függ össze az egyházi lovagrendek megalakulásával, de a melyről röviden mégis meg kell emlékeznünk, mert az intézmény szoros vonatkozásban áll a nemesség történetével, az ú. n. *comitatusból*, (a germánoknál *Gefolgschaft*) fejlődött ki. Comitatusnak egy olyan kíséretet neveztek, melynek tagjai (comesek) egy a vitézsége által különös tekintélyre szert tett princepshez csatlakoztak s ezzel szemben vezérüktől hűbéri birtokot nyertek. Kialakulására a keresztes háborúk s az ezen korban keletkezett egyházi lovagrendek is befolyással voltak és fénykora a XI—XIV. századokba esik. A lovagi rendbe csak az volt felvehető, ki külön iskolát, az ú. n. *lovagiskolát* végezte; hét éves korában a nemes fiú valamely előkelő főúr udvarába került, a hol mint *nemes-apród* 14. életévéig szolgált. Ekkor *fegyverhordó* lett és 21 éves korában *lovaggá* ütötték. A mikor a középkori intézmények bomlásnak indultak, szétzüllésnek indult a lovagintézmény is.

A tulajdonképeni *lovagrendek* vallási czélzattal keletkeztek a XI. és a következő századokban. Sajátos értelemben vett lovagrendekké már csak akkor alakultak át, mikor a védelem szüksége rákényszerítette arra, hogy részben katonai szervezetet is öltsenek magukra. A középkorban több ilyen egyházi lovagrend volt: a *Kardtestvérek* és a *Templáriusok*-rendje megszűnt; a német lovagrenddel, a máltai lovagrenddel s a Poroszországban ennek helyébe alapított porosz johannita-renddel alább bővebben foglalkozunk.

II. FEJEZET.

A német lovagrend.

A *Boldog Asszonyunk jeruzsálemi német házáról és ispitályáról* nevezett német lovagrend alapítása az első keresztes háborúk idejében történt. Jeruzsálemnek 1099-ben történt elfoglalása után a szentföldre zarándokolt németek egy része egy ott lakó honfitársuknál részesült segélyben és nyertek a továbbiakra nézve utbaigazítást. Házát, mely a szűz Máriáról czímzett templom közelében volt, idővel mind többen keresték fel, fentartását adományaikkal támogatták, sőt sokan ott is maradtak, hogy a zarándokházban betegápoló és más mindennemű szolgálatot teljesítsenek. Rövid idő alatt annyira megszorodott számuk, hogy egyesületi szervezetre léptek s a közeli Mária-templomról kezdték magukat nevezni. Később valóságos testületté alakultak, szerzetesei fogadalmat tettek s hivatalos nevük Deutchse Spitalsbruder bei der St. Marienkirche zu Jeruzsalem lett. Amikor azonban 1187-ben Szaladin szultán elfoglalta Jeruzsálemet, az intézet megszűnt. Akkon ostroma (1191.) idejében néhány német zarándok beteg német zarándokok ápolására sátor alatt kórházat állított fel, amely aztán újból megvetette a rend alapját. Feladatául a szentföldrért való harcot és a beteg zarándokok ápolását tűzte maga elé. A tulajdonképeni rend alapítása 1190-ben történt; két évre rá, 1192-ben III. Coelisten pápa is megerősítette azt.

A rend csakhamar fejlődésnek indult és már első nagymestere, Bassenheimi *Walpot* Henrik idejében, 1197-ben Barletta és Palermóban is voltak rendháza. Akkon bevétele után Walpot e városba tette a rend kórházát, templomát és a rendházat s várszerű falakkal vette azokat körül. A rend jelvényeül a fehér köpenyt választotta, rajta fekete kereszttel; szabályai nagyrészt a templáriusok szabályai-val egyeztek. Rövid idő alatt Európában is birtokokat szerzett: Alsó-Olaszországban, Francia-, Görögországban, Spanyolországban, de legkivált Németországban. A XIII. század elején Poroszország is a rend birtokába került; 1226-ban a császár a rend nagymestereinek az örökös választói méltóságot adományozta, később pedig Kulmia és a porosz területek felett uralkodói jogokkal ruházta fel. A rend virágzásának legfényesebb korszaka erre a XIII. századra esik.

A rend Palesztinát 1291-ben hagyta el; nagymestere székhelyét ekkor Velenczébe tette át. Birtokai ugyan egyre növekedtek, de állandó volt is értük a háboruszkodás. Belső viszályok is gyöngítették a rend erejét, később pedig egymás után kobozták el birtokait. A mult század vége felé azonban még mindig 11 bailliatusa volt;

a tizenkettedik bailliatust Utrecht, 1537-ben ideiglenesen, 1619-ben pedig véglegesen elvált a rendtől. Az 1561. évben elvesztette a rend Livóniát, 1801—02-ben rajnai birtokait is, 1809 ápr. 4-én pedig I. Napoleon megszüntnek nyilvánította a rendet és birtokait az illető tartományok uralkodóinak adta oda. A rendi birtokok, az osztrák birtokok kivételével akkor mind elvesztek a rend kezéről. Ausztriában pedig 1839 júl. 16-án új szabályokat nyert, melynek értelmében ma kizárólag eredeti céljának, a betegápolásnak él.

A lovagrend eleinte *Mesterek* parancsnoksága alatt állt. Első »mester«-ét, bassenheimeri *Walpot* Henriket 1195-ben választotta; meghalt 1200 okt. 24 vagy nov. 5-én Akkonban. A harmadik mester halála után *Nagymesterek* és külön *Németmesterek* álltak a rend élén; az első nagymester *Salza* Hermann (1210—1239.); az első Németmester pedig *Balk* Hermann (1219—1227.); az utolsó *Albrecht*, brandenburgi örgróf (1511—1526.), illetőleg *Cleen* Dietrich (1514—1526.) volt. Utánuk e két állás *Nagy- és Németmester* cím alatt ismét egyesített. A rend jelenlegi Nagy- és Németmestere 1894 nov. 19-től *Fenő* főherceg, a ki a rendnek fennállása óta 58-ik parancsnoka. A különböző tartományokban bírt birtokok szerint a lovagok tartományokra oszlottak, mindegyik tartomány élén a *tartománymester* állt, ő alá tartoztak a *kerületek* (bailliatust), élükön a *tartomány komthur*-ral (bailli), kik alatt ismét az egyes *rendházak* tartoztak, élükön a *komthurokkal*.

A rend jelenlegi szervezete a következő: A rend két *alvezérségre* (ballei) oszlik, az *osztrák* és az *Etsch és környéke* alvezérségekre. Mindegyik élén egy-egy országos kommandátor, az egész rend élén pedig a rend nagymestere, az osztrák császári háznak valamelyik férfitagja áll. A rend lovagjai: *fogadalmi lovagok; tiszteletbeli lovagok* és a rend *Mária-keresztjének tulajdonosai*.

I. A *fogadalmi lovagok* ezidőszertinti száma a két alvezérségben 16. A fogadalmi lovagok közé való felvétel csakis azon esetben lehetséges, ha létszámukban üresedés állt be. Minden fogadalmi lovag felavattatása után a rend tulajdonát képező uradalmakból bizonyos (5—15.000 forint) évi járulékot húz. A rendnek ma összesen 27 helyen vannak kommandái. Minden »ballei«-nek van ezenfelül egy házi kommandája. Fogadalmi lovagok csak a belföldi nemesség tagjai lehetnek.

II. A *tiszteletbeli lovagok* száma nincs meghatározva. A tiszteletbeli lovagok intézményét a rend nagykáptalana 1865 ápr. 22—28-án létesítette. Ma a rendnek 28 tiszteletbeli lovagja között

több magyar család is képviselve van, mint az örgróf *Pallavicini*, gróf *Harrach*, herceg *Thurn és Taxis* és a báró *Waldbott* családok. A jelölt lehet nős vagy nőtlen, állhat katonai- vagy polgári szolgálatban, de feltétlenül róm. kath. vallásúnak és nagykorúnak kell lennie. Felvételekor 1500 frtot és minden évben további 100 frt díjat fizet a rend pénztárába. A tiszteletbeli lovagok fekete selyem nyakszalagon a rendnek csak keresztjét és a lovagok egyenruháját, hordhatják, a lovagi palástot azonban nem.

A rend fogadalmi és tiszteletbeli lovagjai 16 ösre kiterjedő ősi próbát tesznek. A jelöltnek a felvétel iránt a rend egyik országos kommandátorához intézett első folyamodványához melléklendő az ezen ősi próbát feltüntető ősi tábla és a jelölt keresztlevele, annak igazolásául, hogy esetleges ünnepélyes lovaggá ütésekor 24-ik életévét már betöltötte, az 50-iket azonban még el nem érte. A jelöltnek régebben négy évet kellett a rendben töltenie, míglen az ünnepélyes fogadalmat letehetette és pedig egy évet a novicziatusban, az egyszerű fogadalom után pedig még legalább három évnél kellett elteltetnie. E három év letelte után további határidőt kérhetett, mely azonban tíz évnél hosszabb időre nem szólhatott. Ezen tíz év alatt véglegesen határoznia kellett afelett, hogy leteszi-e az ünnepélyes fogadalmat vagy kilép a rendből? A fogadalmi lovagok eszerint tehát nem házasodhatnak és az alsóbbfokú egyházi felszentelésben részesülnek. Miután azonban újabb időben több eset fordult elő, hogy a fogadalmi lovagok, különböző okoknál fogva ezen lépésüket megbánták és a lovagrend kötelékében csak épen kényszerből maradnak vagy pedig fogadalmuk alól pápai dispencziót kérnek, a fogadalmi lovagok ünnepélyes fogadalmát az 1886 febr. kelt pápai bréve egyszerű fogadalommá változtatta át, mely alól a kánoni jog szerint a jelölt könnyebben feloldható.

A jelölt folyamodványa előterjesztésekor a rend Nagy- és Németmesterének, valamint a jelenlevő fogadalmi lovagoknak magát bemutatni köteles. Az ősi tábla pergamenten készíttendő el; két tanú írja alá és látja el nemesi pecsétjével. Az erre vonatkozó záradék a következő: »Hogy az ezen ősi táblán kimutatott összes ős nemesvérű, alapítványképes családokból származtak, hogy továbbá a színeikben, sisakjaival, ékítményeivel és ékszereikkel lefestett címerek az ő igazi nemesi címereik voltak s hogy végre N. N. jelölt úr tőlük származott le s a 16 nemes ős az ő igazi ősei, e törzsfá tehát valódi és igazi — alólirottak sajátkezű aláírásunkkal és nemesi címérpecsétünkkel igazoljuk és bizonyítjuk.

Kelt . . . » A pecsétek két, fából készült pecséttokban fekete-fehér selyemzsinórral a pergamentlaphoz erősítendőek.

A fogadalmi lovag ősi próbáját olyan két alapítványképes nemesember erősíti meg esküjével az ünnepélyes lovaggáütés és beöltöztetés előtt, kik a jelölt kilétét, származását jól ismerik, de vele rokonságban nem állnak. E két tanut (felesküvő tanuk) a jelölt választja.

A tiszteletbeli lovagoknál ez az eskütétel elmarad s a két nemes egyszerűen csak a jelölt ősi tábláját írja alá, illetőleg látja el címeres pecsétjével. Az ősi próbát az illető országos kommandátor által esetről-esetre kinevezendő, három fogadalmi lovagból álló bizottság approbálja. Az ősi próba második része a *filiatio*; az erre vonatkozó szabályokat az *Ősi próbák* cím alatt találja az olvasó.

A fogadalmi lovagok lovaggá ütésének szertartása, röviden a következőképpen megy végbe.

A Nagy- és Németmester által kijelölt napon és órában a káptalani terem előcsarnokában összegyűlnek a rend összes lovagjai, lelkészei, tisztjei és cselédsége, a jelöltek és közeli rokonaik. A jelölt fekete, ezüst csattos cipőben, fekete ruhában és abbé köpenyben, kard és érdemjelek nélkül felesküvő tanui és paizshordói kíséretében jelenik meg. A káptalani ülést a nagymester megnyitván, ő és vele együtt az egész gyülekezet letérdel és a Szentlélek hét áldása elnyeréseért hét Miatyánkot és hét Üdvözlégy-et mondanak el. A felavatandó lovagok a terembe vonulnak, tanuk átnyújtják a káptalannak a jelöltek ősi tábláit és az előírt szavakkal arra kérik, hogy a jelölteket a rendbe vegyék fel és szabályszerűen beöltöztessék. A nagymester erre a következő 12 kérdést intézi a jelölthöz:

1. Annak, ki a német lovagrendbe fel akar avattatni, ősnemes, lovagszerű származással kell bírnia. E származását 8 őssel atyai és 8 őssel anyai ágon bizonyítsa be, mert feltétel, hogy igazi és méltó lovagársunk legyen.

2. Testalkatra nézve egyenes legyen, ép testtagokkal bírjon, testi hiány, valamint titkos sorvadás nélküli legyen.

3. A belföldi alvezérségekbe belépő lovagok nem vállalhatnak szolgálatokat idegen uralkodók- vagy államoknál az osztrák-magyar uralkodó Ő cs. és kir. felségének legmagasabb engedélye nélkül. Akik ily szolgálatban állának, tartoznak próbaidejük tartama alatt vagy e szolgálat megtartása iránt Ő felsége engedélyét kieszközölni

és azt előterjeszteni, vagy az említett szolgálatot elhagyni. Mindenki, akit a lovagrend kötelékébe felvesz, tartozik a tőle követelt szolgálatokat teljesíteni, oly szolgálatokat ellenben el nem fogadni, amelyek a rendi köteleességekkel össze nem egyeztethetők.

4. Csak az vétetik fel a rendbe, ki szüleinek vagy rokonainak szorongatása nélkül megteheti; továbbá

5. Csakis az, ki 24. életévét már elérte, de az 50-et még túl nem haladta,

6. Az, aki a rendbe lép, ne legyen sem gondnokság alatt, sem pedig nehéz számadástétellel vagy adósságokkal annyira terhelve, hogy ez a rendnek kárára vagy hátrányára válhatnék.

7. Csak az vehető fel a rendbe, ki annyi vagyonnal bir, hogy az előírt alapszabályszerű díjakat lefizetni tudja, továbbá egy teljesen felszerelt harczi mént és egy egész lovagpánczélt magával hozhat, a beöltöztetéssel járó egyéb költségeket fedezheti és saját jövedelmeiből mindaddig rangjához illő módon megél, míg neki, országos kommandátorjának ajánlatára a rend részéről egy évi járulék (kommenda) fog kiutalványoztatni.

8. Fel nem vehető a rendbe, ki valamely bűnös cselekményt elkövetett vagy aki a rendet arról nem biztosítja, hogy oly veszélyes ellenségei nincsenek, kik a rendnek kárt okozhatnak vagy ártalmára lennének.

9. Csak az vétetik fel a rendbe, aki ünnepélyesen fogadja, hogy olyan komolyan akar a rend szabályainak megfelelőleg élni, amint ez tőle csak kitelik s az Isten kegyelme neki arra erőt ad.

10. Senki ne vétessék be a rendbe, akinek nincs komoly akarat arra, hogy haláláig a rendben marad vagy azt csak komoly és fontos okok miatt a Nagy- és Németmester úr engedélyével s az alapszabályokban előírt módon hagyja el.

11. Aki a rendbe felvétetik, tartozik még a novicziátus megkezdése előtt kimutatni, hogy az osztrák-magyar hadseregben szolgált, osztrák vagy magyar állami hivatalt viselt vagy e szolgálatra képesítve van; továbbá meg kell fogadnia, hogy a rend által teljesített önkéntes tábori egészségügyi szolgálatban a rendőrfőnök belátása szerint részt veend. Minden rendtag köteles a német lovagrend uradalmait, birtokait és jogait megoltalmazni, *minden a rendre vonatkozó ügyben a legszigorúbb titkot megőrizni* s a beteget, szűzeket, szülőkődöket és gyámoltalanokat tehetsége szerint támogatni és megvédeni.

12. Hogy közöltetett-e a lovagjelölt úrral a rend alkotmány

s hogy ismeri-e kellőleg a novicziátusa alatt teljesítendő kötelességeit, nincs-e ellenük kifogása s hogy önként felvállalja-e azokat?

A kérdésekre a jelölt válaszol, feleleteit pedig a káptalani titkár jegyzőkönyvbe veszi. A jelölt ekkor a káptalani asztal előtt mindkét térdére ereszkedik s a rendbe való felvétel iránti kérelmét megismétli. A jelölt most távozik s felesküvő tanúi leteszik az esküt. A jelölt ismét a káptalan elé lép, letérdel a Nagymester előtt s leteszi a fogadalmat. A menet innen a templomba megy. A sekrestyében a jelölt felveszi a pánczélt s a lovagsarut, de sarkantyú nélkül, a fekete és fehér tollakkal diszitett sisak félig csukva van, összekulcsolt kezeiben olvasót tart. Mise alatt megtörténik a jelölt lovaggáütése: a Nagy- és Németmester a jelölt kivont kardjával kettőt a jelölt mindkét vállára, egyet pedig fejére üt. Utána a lovag ünnepélyes beöltöztetése következik.

A fogadalmi és tiszteletbeli lovagok czíme méltóságos.

A rend *jelvénye* aranszegélyű, fehérszélű fekete kereszt, felette sisak és hadi fegyverzet. Tagjai egyszerű fehérszegélyű fekete mellkeresztet viselnek. A rend szalagja fekete, melyen a jelvényt nyakban viselik. A nagymester részére külön jelvény van megállapítva, mely abban különbözik a többiekétől, hogy a keresztnek fekete alapján ezüst lilium-kereszt van, rajta aranyfekete szegélyű arany paizson fekete sas. A fegyverzet és sisak helyét aranszegélyű fekete gyűrű pótolja. A mellkeresztben a gyűrű hiányzik, egyébként széle ezüst babérágakkal van ékesítve, a sason pedig királyi korona van. A tiszteletbeli lovagok csak a rend-keresztet viselik a fegyverzet nélkül; a mellkereszt sem jár nekik.

A lovagrend *egyházi* ágait bizonyos számú lelkész és apáca képezi. Egyházi konventjüket III. Miksa főherczeg, a lovagrend Nagy- és Németmestere alapította 1855. Alapszabályait aztán IX. Pius pápa hagyta jóvá 1871. júl. 14. A rendnek két konventje van: a *troppai* konventhez 38, illetőleg a laibachi alpriorsággal együtt 49; *lanai* konventjéhez pedig 52 lelkész tartozik.

A konventek kötelékén kívül álló lelkészek száma 12. A rend lelkészei fehér köpenyt viselnek, rajta a fekete kereszttel; jelvényükön pedig a sisak helyett urnaszerű fekete-fehér ékítmény van s nem szalagon, hanem három fekete zsinóron viselendő.

A lovagrend női apáczáinak intézményét ugyancsak III. Miksa főherczeg hozta be még 1840. kísérletképen Lanában. A következő évben már Troppauban is létesült egy »község«; alapszabályait IX. Pius pápa 1854. júl. 1. erősítette meg. A rend összes apáczáinak

ezidőszerinti száma 346. A rend több plébániát, 16 iskolát, 11 kórházat, 4 alapítványi házat, 5 gyermekmenhelyet és számos alapítványi helyet tart fenn.

Hogy a rend jelenlegi céljának, a háborúban való betegápolásnak megfelelhessen, Vilmos főherczeg nagymester 1871. márcz. 26. a rendnek egy új, az u. n. *Marianusok* (a Mária-keresztesek) osztályát alapította. A Mariánusok osztályának külön alapszabályai vannak és a német lovagrenddel éppen csak a nagymester személye által függ össze, tagjai tehát nem is nevezhetik magukat a lovagrend tagjainak. Célja az, hogy a rendet már béke idején mindazoknak az eszközöknek birtokába juttassa, melyek célját elősegítik. Tagjai a háborúban csak az első csatavonalban teljesítenek tábori szolgálatot, ápolják a betegeket, stb. E célra a rend saját költségén 41 teljesen felszerelt katonaegészségügyi train-oszlopot állít fel és 2 teljesen berendezett konvent-kórházat bocsát a háborúban megsebesült katonák befogadására.

Tagja lehet az osztrák-magyar nemességhez tartozó minden keresztény vallású és kifogástalan jellemű, 18-ik életévét betöltött férfi vagy nő, ki szükség esetére szolgálatát a rendnek felajánlja és évenként legalább 50 koronát vagy egyszersmindenkorra 1000 koronát a rend kórház-alapja javára befizet.

Jelvénye, melyért 36 korona fizetendő, kereszt, hasonlít a rend keresztjéhez, csak hogy ezüst szegélyű, a sisak helyét gyűrű pótolja, középpaizsa pedig kerek, fehér, rajta a vörös kereszt, az ezüst szegélyű fekete karikában pedig a rend jelmondata: *Ordo Teutonicus humanitati*. A kereszt egyenruhán a bal mellen, polgári kabáton a gomblyukban viselendő; nők bal vállukon viselik fekete-fehér selyemszalagon. Kiváló szolgálatok elismerésül azonban a nagymester megengedheti, hogy a jelvényt az illető a nyakban viselhesse. Nyakukban viselhetik a rendjelvényt azok is, kik jelentékenyebb összeget adományoznak a rend kórház-alapja javára.

A Mária-kereszt tulajdonosainak száma 1905. december végén 1366 volt.

*

A német lovagrendtől 1537. elszakadt *utrecht*i bailliatust 1580. a német alföldi államok vették oltalmukba, megszüntetvén a rend tagjaira nézve a coelibatust, kizárva a papokat kebeléből s a lovagokra nézve a protestáns vallást mondván ki kötelezőnek. 1809. ápr. 24. Napoleon a lovagrendet, 1811 február 27. pedig a bailliatust is megszüntette, de a rend 1815 aug. 8. ismét megalakult.

A rend tagja csak protestáns nemes lehet; a nemesi öspróba *négy ösre* terjed ki. Nagymestere a király, alatta állanak a nagykomturok, komturok és lovagok.

Jelvénye: aranszegélyű fekete kereszt, melyet a rend első két osztálya a nyakban, harmadik osztálya pedig a gomblyukban visel. Szalagja fekete; hímzett csillagja a bal mellen viselendő.

Az 1827. szept. 8. rendelet értelmében az expectansok sorába léphet be az, ki 525 frt. díjat lefizet. Ezeknek jelvénye ugyanolyan, mint a rend tagjaié, csak hogy valamivel kisebb alakú.

III. FEJEZET.

A máltai lovagrend.

A *jeruzsálemi szent-Jánosról* címzett *máltai lovagrend*, másképen *Johannita rendet* a hagyomány szerint *Maurus*, amalfi gazdag kereskedő alapította. 1070-ben engedélyt kért az egyiptomi Khalfától arra, hogy a jeruzsálemi Santa Maria della Latina templom szomszédságában szent Benedek szabályaival élő szerzetesek részére kolostort alapíthasson. Maurus az engedélyt megkapta s a kolostort felépítette. A kolostornak, melyben mindkét nembeli zárandokok befogadást találtak, mindjárt kezdetben két kápolnája volt, egy a nők számára, amelyet *Mária-Magdolnáról* és egy a férfiak részére, amelyet *Alamizsnás szt. János-ról* vagy *Keresztelő szt. János-ról* nevezett el. A kolostort aztán a zárandokoknak napról-napra emelkedő számára való tekintettel csakhamar vendégfogadóval és kórházzal is ellátta, a szerzeteseket pedig Johannitáknak vagy ispítálytestvéreknek nevezték.

Midőn 1091-ben Bouilloni Gottfried Jeruzsálemet elfoglalta, Tongue Gerhard apát alatt a szerzetesrend elvált a S. Maria della Latina egyháztól. A rend alapszabályait később 1113-ban II. Paschalis pápa megerősítvén, megadta a rendnek azt a jogot is, hogy rektorát maga választhassa. Tongue utóda, Du Puy Rajmond (1118 óta) több változtatást tett a rend szervezetén: új öltözetet állapított meg a szerzetesek részére: fekete köpenyt, baloldalán fehér vászon kereszttel; megkivánta a szerzetesi hármasság fogadalom letételét és szigorúbban körvonalozta a rend célját és feladatát is, mely a hitetlenek elleni küzdelem volt. A szerzetesrend ekkor valóságos *lovagi rend*dé változott át és csakhamar virágzásnak is indult. Nem-sokára azonban viszályba keveredett a templáriusok rendjével, de magában a rendben is belső egyenetlenkedések támadtak oly-

annyira, hogy a rend ereje egyre csökkent, és Szaladin egyiptomi szultánt már sehogysem tudta megakadályozni abban, hogy Jeruzsálemet el ne foglalja. 1191-ben a rend részt vett Akkon ostromában s ekkor ide tette át székhelyét is, de száz évre rá, 1291-ben elvesztette e várost, minek következtében a lovagok Ciprus szigetén telepedtek meg, a hol a királytól Limisso városát kapták a rend székhelyéül. A király és a rend között azonban szintén rövid idő alatt viszálykodás ütött ki, a rend jónak látta tehát, hogy ismét másutt telepedjék le s ezért 1309-ben elfoglalta Rodus szigetét, a hová székhelyét is áttette s magát *rodusi lovagoknak* kezdte nevezni. Roduson olyan nagy volt a rend ereje, hogy amikor II. Mohammed szultán 1479-ben 100.000 emberből állott seregével a szigetet ostrom alá fogta, nem birt vele és eredmény nélkül kellett visszavonulnia. A XVI. század huszas éveiben azonban bekövetkezett a katasztrófa. Szolimán szultán 1522-ik év nyarán 140.000 emberrel és 400 hajóval megjelent Rodus előtt, amelyet 4500 gyalogos és 600 lovas védelmezett. Hosszas küzdelem után 1522. december 24-én végre is megadta magát a rend és 1523. január 1-ének éjjelén elhagyták a lovagok a szigetet s V. Károly császár adományából Málta szigetén telepedtek le. A rend ekkor a *máltai lovagrend* nevet vette fel.

A rend itt ismét virágzásnak indult és erejében csakhamar annyira megizmosodott, hogy amikor 1522-ben a törökök ostrom alá vették Máltát, nem birtak vele s a szultán négy havi ostrom után kénytelen volt visszavonulni. A győzelem után a rend a nagymester tiszteletére La Valetta városát alapította és 1568-ban ide tette át székhelyét. Az is maradt egészen a francia forradalomig. 1798-ban azonban sulyos csapás érte a rendet: Bonaparte Napoleon egyiptomi útjában 1798. június 9-én megjelent Málta előtt s július 13-án árulás útján bevette La Valettát is és ezzel együtt az egész szigetet hatalmába kerítette. A rendet ekkor I. Pál czár vette oltalmába, akit 1798. december 16-án a rend nagymesterévé is választott, megerősítését azonban a pápa, a czár vallására való hivatkozással megtagadta. Máltát 1800-ban az angolok foglalták el és noha az 1802-ik évi amiensi béke kötelezte, hogy a szigetet a rendnek adják, az angolok azt kezükből ki nem adták. A rendet ezután egyik csapás a másik után érte. Spanyolországban IV. Károly a rend jószágait a koronajavakkal egyesítvén, magát a rend nagymesterének jelentette ki; a pozsonyi béke és a rajnai szövetség értelmében e rend délnémet és az olaszországi, 1808., 1810., és 1811-ik

években pedig bajorországi, vesztfáli, porosz és oroszországi birtokait is elvesztette s jelentékeny birtokai közül utóbb már csak a prágai nagyperjelség maradt meg. A többiek közül 1841-ben Ausztria közbenjárására Olaszország birtokainak egy részét mégis visszakapta s I. Ferdinánd császár ekkor alapította a rend *lombard-velencei nagyperjelségét*. — A rend székhelye Málta után Catania, 1836 óta pedig Ferrara volt; 1834-ben a pápa a rend székhelyét Rómába tette át. A rend souverain-nek tekintetik s mint ilyennek Wienben a császári udvarnál külön követsége van.

A lovagrend tagjai eredetileg három osztályt képeztek: a lovagok, káplánok és szolgáló testvérek osztályát. Szabályai csaknem teljesen azonosok voltak a templáriusok szabályaival; öltözetük, amely különben időnként több-kevesebb változtatáson ment át, fekete, bal mellükön nyolczágú fehér kereszt, a nyolcz lovagi erény jelképezésére. Minden tartomány élén egy prior állott, kik a konventben mint a nagymester tanácsosai vettek részt. A tartományi perjel alatt a kerületi perjelségek (főperjelségek) álltak, melyeknek további felosztásai aztán az egyes baillatus-ok vagy kommendák, illetőleg komthúrságok voltak. *Kommendák* alatt a lovagok kezén volt egy-egy rendi birtokot értettek, melyért az illető évenként bizonyos összeget fizetett a rendnek s köteles volt néhány lovassal ellátni őt. Ha egy lovag kezén több kommenda volt, területe *baillatus*-nak neveztetett. Felvett a rend továbbá tagjai soraiba olyan egyéneket is, kik vagyonának gyarapításához adományokkal járultak hozzá s a rend iránt hűséget fogadtak anélkül azonban, hogy a kötelező fogadalmat letették volna. Ezek az u. n. *donatusok*, kik bármikor kiléphettek a rendből és jelvény gyanánt a fél rendkeresztet viselték. A rend legfőbb bírása a pápa volt. *Czímere*, mely máig is megmaradt, vörös mezőben fehér (ezüst) nyolczsarkú kereszt. A paizs fölött hercegi korona, melyből egy rózsafűzér indul ki és körülövezi a paizsot; alúl egy kis johannita-kereszt. Jelmondata *Pro fide*.

A rend *jelenlegi* szervezete a következő: A rend két nyelvre: a német és az olaszra oszlik, melyek a rendi magiszterium és a Rómában székelő Sagro consiglio alatt állanak. A nagymesternek és nagypriorinak I. Ferencz-József a birodalmi hercegi rangot adományozta. A nagymester címe Eminenciád vagy Herczegség. Az olasz »nyelv« három nagyperjelséget foglal magában: 1. a római nagyperjelséget 20 lovagi és 3 egyházi kommendával és 12 u. n. »juris patronatus«-sal (családi kommenda), 2. a lombard-

velencei nagyperjelséget 10 lovag, 1 egyházi és 31 juris patronatussal, végre 3. a *szicíliai* nagyperjelséget 12 lovagi, 1 egyházi és 31 juris patronatus kommandával. A német nyelv a következő 5 ágra oszlik: 1. a *cseh* nagyperjelség. Székhelye Prága s a következő országok tartoznak alá: Cseh- és Morvaország, Szilézia, Alsó- és Felső-Ausztria, Stájerország, Krajna és Karinthia, Tirol és *Magyarország*; a nagyperjelség 14 lovag és 3 egyházi kommandával bír. 2. A *sziléziai* tiszteletbeli lovagok egyesülése; 3. a *vesztfáli* és *rajnamelléki* tiszteletbeli lovagok egyesülete; 4. az *angol* tiszteletbeli lovagok egyesülete, és 5. az *in gremio religionis* felvett lovagok t. i. azok, kik sem valamelyik nagyperjelségbe, sem pedig az említett egyesületekbe felvéve nincsenek. A rend élén a nagymester áll, ki Rómában székel; a nagyperjelségek élén pedig az elnökök állanak. Mindegyik perjelség bizonyos számú baillit (nagykomtur) komtur, fogadalmi lovagot, jogi lovagot, tiszteletbeli lovagot, donatusokat és rendpapokat foglal magában.

A *prágai* nagyperjelség területén a lovagrendbe való felvétel feltételei a következők.

1. Az *ősnemesi kvalifikáció*. A jelölt nyolcz apai és nyolcz anyai, összesen tizenhat nemes-születésű *őst* tartozik kimutatni. E származási táblát, melyen az összes czímerek pergamentre festve feltüntetendők, négy nemesrangú tanu *sub fide* hitelesíti.

A nemességet illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy a rend csak azok nemességét ismeri el kifogástalan nemességnek, kik nemességüket a *comitiva majore*-val bíró fejedelmektől kapták; néhány német, olasz, svájci város u. n. patricziátusát nem akceptálja. A magyar nemességre vonatkozólag nem hagyhatjuk szó nélkül azt a körülményt, hogy a rend kevés kivétellel csak azon családok nemességét ismeri el alapítványképeseknek, melyeket a Habsburg-dinasztia trónralépése óta megerősített, adományozott, illetőleg magasabb nemesi rangra emelt.

A törzsfa mikénti megszerkesztését illetőleg a következőket kell figyelembe venni.

a) A törzsfa minden ősi táblájába (Quartier) a mindkét nembeli ősök teljes családi- és keresztnelveikkel irandók be. A nevek felett az illető ős családi czímere a megfelelő színekben, paizzszal és sisakkal megfestendő. A törzsfán összesen tehát *harminczegy* festett címernek kell szerepelnie.

b) Megkívántatik továbbá, hogy a törzsfa legfelsőbb sorában feltüntetett tizenhat ős czímerei a későbbi generációk által használt

czímerekkel megegyezzenek, valamint beigazolandó az a körülmény is, hogy a legfelső tizenhat ős kétségtelen nemes és köztük nemességszerző (*primi acquirentes*) nincs.

c) A tizenhat őstől való leszármazás (*filiatio*) hitelesen bizonyítandó. A vonatkozó okiratokból annak a körülménynek is ki kell tűnnie, hogy a leszármazottak *törvényes* gyermekeik szüleiknek.

Az ősi próbánál nem lehet hivatkozni arra a körülményre, hogy a családnak a törzsfán előforduló valamelyik tagja netán előzőleg már más ősi próbát letett (cs. és kir. kamarási, stb.) hanem az ősi próba *minden esetben* teljesen leteendő még akkor is, ha a jelölt családjából egy tag régebben már fel is vétetett volna a rendbe.

2. A jelöltnek római katolikus *vallásának* kell lennie. (Kivételképpen más vallásuak is megkaphatják a rend keresztjét, de nem mint fogadalmi lovagok.)

3. Ha a jelölt kiskorú (a rend felfogása szerint a *nagykorúság* a 15-ik életévnél kezdődik) megkivántatik, hogy a prágai nagyperjesség területén született legyen, atyja kellő birtokkal birjon és az inkolátust birja s anyja is belföldi születésű legyen.

4. Úgy a nagy, mint a kiskorú egyének mindenekelőtt Ő felsége előzetes *engedélyét* tartoznak kieszközölni arra nézve, hogy a lovagrendbe leendő felvételükért folyamodhassanak.

Az engedély kérelmezésével egyidejűlegesen erről a körülményről a rend prágai nagyperjele is értesítendő és felkérendő, hogy az Ő felségétől hozzá leérkezendő folyamodványt pártoló javaslattal terjessze Ő felségéhez vissza. Czélszerű, ha a jelölt röviden már ekkor kimutatja, hogy az előírt ősi próbát le tudja tenni s a többi feltételeknek is megfelel.

A legfelsőbb engedély után, ha folyamodó kiskorú (15 éven alúli) a szükséges felmentésért a pápához folyamodik és ebbeli kérvényét a rendi káptalan elé terjeszti Wienben. A káptalan évenként kétszer szokott összeülni s ülésén a jelöltnek személyesen meg kell jelennie, hacsak ennek egészségi okok nem állják útját. A pápai engedély elnyerése után az ősi próba leteendő, még mielőtt a jelölt 15-ik évét elérte volna. Ha e határidő megtartatik, a jelölt rangja a pápai engedély keltének napjától számítatik. A felszerelt törzsfával együtt a jelölt által fizetett díjakról és felvételi illetékekről szóló nyugták is bemutatandók.

Ha a jelölt 15-ik életévét betöltötte, a felvétel tekintetében pápai engedélyre nincs szüksége.

Az ősi próbák megvizsgálására két bizottság rendeltetik ki s ha e két bizottság egybehangzóan a jelölt felvétele mellett nyilatkozik, a nagymester beleegyező nyilatkozata az u. n. *felvételi bullában* adatik a jelölt tudtára, mely az új lovagnak jogot ad arra, hogy a rend keresztjét viselhesse, (*jogi lovag*, vagy lovag-jelölt) évi járulék (kommenda) élvezetében azonban nem részesül. Ez csak a lovagok rangszáma szerint és a letett *ünnepélyes fogadalom* után következik be, amelyre a jelölt csakis 24-ik életévének betöltése után bocsátható.

A fogadalom rendjét IX. Pius pápának 1854. július 28-án kibocsátot brévéje szabályozza. Eszerint az *ünnepélyes fogadalom* letételét egy *tíz éven át* minden évben megismételt *egyszerű fogadalom* előzi meg, ami csak a betöltött 16-ik életév után veheti kezdetét s így a jogi lovag a legkedvezőbb esetben is 27 évesnél fiatalabb korában az ünnepélyes fogadalmat le nem teheti.

Ünnepélyes fogadalmuk komoly és nehéz. A felavatott lovag lemond a nősülésről s a családalapítás örömeiről; felesküszik, hogy erkölcsös, keresztényhez méltó, istennek tetsző életet fog élni; az özvegyeket, árvákat és gyámoltalanokat támogatni és őket az igazságtalanság ellen megvédeni fogja; a római-katolikus hitet a vallás eszközeivel és ha kell, karddal is terjeszteni fogja; a rend főnökének haláláig engedelmeskedni fog és utolsó leheletéig hű és háladatos gyermeke lesz az anyaszentegyháznak. A fogadalmukat letett lovagok az alsóbb papi felszentelésekben részesülnek; egyenruhájuk fekete bársony középkori öltöny, egyenes kard és fekete bársonyköpeny, baloldalán fehér vászonkeresztrel.

A *tiszteletbeli lovagok* ugyanazt az *ősi próbát* tartoznak letenni, mint a jogi lovagok, mégis a következő kivételekkel:

a) Nem kívántatik meg tőlük, hogy a prágai nagyperjelség limitáihoz tartozó országokban születtek legyen;

b) Életkoruk meghatározva nincs s e tekintetben csak azt kívánják meg a rend alapszabályai a jelölttől, hogy önálló legyen vagy legalább is azt igazolja, hogy nevelése be van fejezve.

A tiszteletkeresztért folyamodó jelöltnek szintén Ő felsége előzetes engedélyét kell kikérnie arra, hogy azt kérelmezhesse. Az ősnemesi kvalifikációt feltüntető kimutatás egyidejűleg a prágai nagyperjelhez küldendő, épen úgy, mint ez a jogi lovagok folyamodványainál történik. A legfelsőbb engedély elnyerése után aztán a prágai nagyperjel a rend nagymestere elé terjeszti fel a

jelölt folyamodványát, aki az adományozási bullát kiállítja és azt Prágába küldi.

Ha a lovagjelölt *nős*, köteles kimutatni, hogy neje szinte egyenrangú, alapítványképes nemes származású nő. Ha pedig a lovag már a rendbe való felvétele után rangján aluli házasságot köt, az adományozási bullában foglalt reverzális szerint a lovagrend fentartja magának a jogot arra, hogy a kinevezést visszavonhassa.

A tiszteletbeli lovagok csak abban az előjogban részesülnek, hogy a rend lovagkeresztjét és egyenruháját viselhetik. E kitüntetést a magas arisztokrácia *hölgyei* is elérhetik. A jogi lovagok és tiszteletbeli lovagok czíme méltóságos.

A lovagrend nagymesterének székhelyén, Rómában *apródokat* is vesz fel, kik 11-ik életévük elérése előtt ugyanazt az ősi próbát tartoznak letenni, mint a jogi lovagok. Tizenkettedik életévük betöltése után aztán személyesen kell jelentkezniök a konventnél, mire a nagymesteri apród-intézetbe (pageria) felvétetnek, ahol 16-ik életévükig maradnak.

A *donatusok* (a rend alsóbbfokú szerzetesei vagy fráterei) ősi és nemesi próbát *nem tesznek*, az illetőnek azonban be kell igazolnia, hogy tisztességes római-katholikus szülők gyermeke, megfelelő társadalmi állása van és hogy már eddig is mint a rend tisztviselője vagy egyébként annak érdekében működött és érdemeket szerzett.

A rend *jelvénye* a különböző osztályok szerint változó nagyságban: aranszegélyű, fehérre zománczott nyolczágú (máltai) kereszt, sarkaiban koronás kétfejű sassal, a kereszt felett dúsan díszített hercegi korona. A korona felett a *nagykeresztesek* (rendesen uralkodó fejedelmek és a főnemesség legkiválóbb tagjai; a nagkeresztrel egy tiszteletbeli bailli méltóság jár), komturok s a fogadalmi és tiszteletbeli lovagok keresztjén arany harci jelvényekből alkotott armatura függ, míg a rendpapok, az I. oszt. donatusok, a *kegy-lovagok* (chevaliers de grace) és tiszteletbeli hölgyek az armatura helyett arany csokrot viselnek; a II. oszt. donatusoknál a csokor hiányzik. A rend szalagja valamennyi osztály részére fekete; a papoké vörössel habozott. A nagykeresztesek, a baillik és tiszteletbeli hölgyek a szalagot jobb vállukon hordják, rajta a nagy mellkeresztrel.

A máltai lovagrend — épen úgy, mint a német lovagrend — ma már csak az emberszeretet és keresztény humanizmus terén fejt ki áldásos működést; a szoros értelemben vett hittérítés immár

nem tartozik feladatai közé. Számos kórházat, szeretetházat és más jótékony intézetet és 12 teljesen felszerelt katonai egészségügyi vonatot tart fenn, melyet háborúban a hadügyminiszterium rendelkezésére bocsát, maga pedig a háborúban megsebesültek ápolását végzi. Egy-egy egészségügyi vonatnak 16, az egésznek tehát 192 kocsija van, melyekben összesen 192 orvos, számvevő, ápoló és szakács végzi teendőit. Az egyes vonatparancsnokokul kiszemelt jogi vagy tiszteletbeli lovagok, orvosok, stb. betanítása céljából a rend csehországi uradalmán, Strakonitz-ban külön *iskolavonatot* tart fenn; vezérő főorvosa a tábori egészségügyi szolgálat külső része tekintetében közvetlenül a hadsereg fővezényletének van alárendelve; a lovagrend személyzete részére a katonai dekórumnak megfelelő egyenruha és felszerelés van rendszeresítve; a vonatparancsnokokat a jogi és tiszteletbeli lovagok közül a nagyperjel választja; az orvosokat a rend fővezérőorvosa szemeli ki az osztrák-magyar monarchia orvosi karából tetszése szerint s a nagyperjel által kinevezésük után ő osztja be az egyes vonatokhoz, stb.

IV. FEJEZET.

A porosz johannita-rend.

Frigyes-Vilmos porosz király 1810. okt. 30. és 1811. május 23. kelt rendeleteivel felosztatván a Málta-szigetéről nevezett souverain johannita-lovagrendnek brandenburgi alvezérségét (balley) s annak alnagymesterségét (Herrenmeisterthum) és elkobozván a nevezett lovagrendnek Poroszországban létezett commendáit és javadalmait, az 1812. máj. 23. kelt királyi rendelettel egy új *porosz királyi szent johannita-rend*-et alapított és pedig, — mint az alapító oklevél mondja — «a souverain johannita-rend megszüntetett brandenburgi alvezérségének dicső emlékezetére». Az 1853. jun. 23., a rend ujonnan megválasztott nagymestere, Károly kir. herczeg elnöklete alatt megtartott káptalani ülésen meghozattak a rend alapszabályai is, melyeket azután a király 1853. aug. 8. szentesített is.

A lovagrend humanitarius célra alapított; feladata egyrészt a hitetlenek elleni küzdelem, másrészt pedig a betegápolás. A rend evégből az országban kórházakat és céljának megfelelő intézeteket tart fenn, azokban a háborúkban pedig, melyekben Németország részt vesz, működése különösen a háborúban elesettek ápolására és a róluk való gondoskodásra irányul.

Az alapszabályok szerint a rendnek *jogi lovagjai* eredetileg csak *evangélikus* vallású *német*- vagy *porosz*-nemeselek lehettek; a külföldi nemeselek a rendbe csak mint *tiszteletbeli lovagok* voltak kinevezhetők. Az 1890. évben aztán oda módosították az alapszabálynak a jogi lovagokra vonatkozó ezt a rendelkezését, hogy »jogi lovag csak az lehet, ki *evangélikus* vallású és *tiszteletbeli lovag*,« — s ezzel utat nyitottak a református vallású, de nem német-, illetőleg porosz-nemességnek is arra, hogy a rend *jogi lovagjai* közé felvétessenek, amennyiben a rend *tiszteletbeli lovagja* minden evangélikus *nemes* ember lehet, nemzetiségére való tekintet nélkül. A lovagrend épen ezért ujabban a református vallású *magyar* nemeseleket is fokozottabb mértékben érdekli, mint eddig, mert a rendnek azóta nemcsak tiszteletbeli, hanem jogi lovagjai is lehetnek.

Az alapszabályok főbb rendelkezéseit a következőkben ismertetjük.

1. A szent János jeruzsálemi istápolyáról nevezett johannita-rendnek brandenburgi alvezérsége (Mark Brandenburg, Szászország, Pomméria és Wendország), mint a johannita-rend *evangélikus ága* visszaállíttatván, a brandenburgi alvezérség élén ismét egy *alnagy-mester* áll, akit az Ő felsége a porosz király, mint Brandenburg örgrófja által kijelölt két egyén közül, a lovagrend ősi szokása szerint a káptalan választ. Az alnagymester nevezi ki a kommandátorokat (comthur), felavatja a lovagokat, promoveálja a szolgáló frátereket és nővéreket, kinevezi a rend tisztviselőit; elnöke a káptalani gyűlésnek, stb. A rend jelenlegi alnagymestere Albrecht, porosz herceg.

2. A *káptalan* az alnagymester, mint elnökön kívül a rend kommandátoraiból, tiszteletbeli kommandátoraiból, kapitányából, kancellárjából és a rend azon tisztviselőiből áll, kiket hivataluk tartamára a káptalanban való szavazati joggal az alnagymester felruház. A káptalan minden évben, keresztelő szent János napján ül össze, rendkívüli esetekben azonban bármikor is összehívható. Az ülést istentisztelet előzi meg. A káptalan választja a rend alnagymesterét, megvizsgálja a jogi lovagjelöltek névsorát, javaslatba hozza az új lovagokat, stb.

3. *Jogi lovaggá* (Rechtsritter) csak az vehető fel, ki evangélikus vallású és kinevezése előtt tiszteletbeli lovag volt. Kinevezésekor 100 tallért tartozik befizetni a rend pénztárába. Számuk korlátlan. Felvételük rendszerint keresztelő szent János napján történik.

A rendbe felvett jogi lovag a káptalan előtt, az alnagymester által ünnepélyesen lovaggá üttetik. A jogi lovagot méltósága, a lovagrendi egyenruha és a rend jelvényének viselési joga csak az ünnepélyes lovaggáütés után illeti meg. A rend érdekeinek szolgálatában külön érdemeket szerzett jogi lovagok a káptalan beleegyezésével, az alnagymester által kivételesen *kommendátorokká* nevezhetők ki.

4. A *szolgáló fráterek*-et és *nővérek*-et a rend alnagymestere promoveálja. Ilyenekké csak olyan evangélikus vallású egyének vehetők fel, kik önként vállalkoznak a betegápolásra.

5. A *tiszteletbeli lovagok*-at a porosz király nevezi ki az alnagymester előterjesztésére; installációjukat az alnagymester végzi. A tiszteletbeli lovagok is a rend belső tagjaiul tekintetnek. Tiszteletbeli lovag lehet minden evangélikus vallású nemes ember, ha életmódja a rend céljával nem áll ellentétben. Minden tiszteletbeli lovag kinevezésekor és minden reá következő évben 12—12 tallért tartozik a rend pénztárába befizetni; ezenkívül egyszersmindenkorra 300 tallér felvételi díjat fizet. Számuk korlátlan; ünnepélyes lovaggáütésben nem részesülnek.

6. A lovagrend összes tagjai s az annak affiliált tiszteletbeli lovagok a rend *becsületbíróságá*-nak vannak alávetve; a bíróságot a káptalan képezi.

7. A *lovagok öltöneyei*. A rend lovagjai a következő díszöltönyt hordják:

a) a *jogi lovagok* díszöltönye: skarlátvörös kabát, két gomborral. A kabát gallérja, kézhajtókája, és zsebeinek szegélye fehér, arany hímzéssel. A vállon arany zsinór van a johannita-kereszttel. A nadrág fehér; csizmájuk magas, a sarkantyú rajta arany. Kalapjuk fekete nemezkalap arany zsinórral, fehér és fekete strucz-tollakkal; rajta fekete selyemszalagon a Johannita-kereszt. A kard barna bőrtokban van. — A kis egyenruha egyszerűbb: kabát, hosszú fekete nadrág, arany paszománnyal. A kabát alatt egyenes kard. Egyebekben azonos a díszegyenruhával.

b) a *tiszteletbeli lovagok* egyenruhája megfelel a jogi lovagok egyenruhájának, csak hogy ruhájuk vörös, a kalapon pedig két fekete toll van.

c) a *kommendátorok*, *tiszteletbeli kommendátorok* s a rend *kapitányának* dísz- és kis-egyenruháiik nagyjában szintén olyanok, mint a jogi lovagokéi, ez utóbbiaké mégis azzal a legszembeötlőbb

különbséggel, hogy fekete frakkból állanak, gallérjuk és kézhajtókaik fekete selyem; mellényük színe fekete vagy fehér; nadrágjuk fekete és háromszögletű a kalapjuk.

A rend jelvénye négy ágú, két-két, összesen nyolcz csúcsban végződő kereszt, épen olyan, mint a souverain máltai lovagrendé. A tiszteletbeli lovagok keresztjén hiányzik a korona, a sasok feketék és fejükön korona van. A keresztet a rend lovagjai mindkét egyenruhájukon fekete szalagon a kabát felett viselik. A porosz király, mint a rend védnöke a rendjelvényt a korona alatt egymást keresztező jogar és koronával díszítve viseli.

VI. RÉSZ.

Az udvarképesség és méltóságok.

I. FEJEZET.

Az udvarképesség fogalma.

Az *udvarképesség* (Hoffehigkeit) azt jelenti, hogy valaki születésénél vagy méltóságánál (hivatalánál) fogva az udvarhoz bizonyos alkalmakkor meghívatik, illetőleg a gyakorlat által szentesített szokásnál fogva az illető egyénnek igényét arra, hogy az udvarhoz ezen alkalmakkor meghivassék. Az udvarképesség eszerint kétféle s a különböző körülmények, ünnepélyes események és udvari ünnepségek szerint szűkebb vagy tágabb térre van korlátozva. A születést tekintve, tulajdonképen ma is csak az *ősi nemesség* udvarképes vagyis csak azok, kik a cs. és kir. kamarási méltóságra nézve megállapított ősnemesi kvalifikációjukat igazolták és ehhez képest mindazok, kik valamely más méltóság elnyerésénél (péld. máltai lovagrend, stb.) ugyanennek az ősi próbának megfelelő ősi próbát tettek vagy valamely különleges intézkedésnél fogva (V. ö. Nemes-hölgyalapítványok) O felsége által udvarképességeknek ismertetnek el.

A nemesség magasabb rangfokai (a bárói és grófi rang) tehát egymagukban *nem adják meg* tulajdonosaiknak az udvarképességet, mert az udvarképesség, a születés tekintetében, kizárólag az ősnemesi származáshoz, mint feltételhez van kötve, már pedig a nemesség magasabb rangfokozatai nem képeznek külön nemesi rendet és valamely újabb keletű báró vagy gróf e rangjánál fogva ipso jure nem válik udvarképessé, amint például cs. és kir. kamarás sem lehet, hacsak családja oly hosszú idő óta nem nemes és megőrizte tisztavérűségét, hogy az előírt ősi próbát letenni tudja. Volt és van is rá számos eset, hogy valamelyik bárónak vagy

grófnak leányát azért nem hívták meg az udvarhoz, mert anyja (az illető báró vagy gróf neje) nem alapítványképes vagyis ősnemes családból származott vagy legalább »kivételesen« részeseültek meghívásban, esetleg pedig egyszersmindenkorra, de ugyancsak »kivételesen« udvarképeseknek nyilvánítottak.

Az udvarképességnek másik módja: magasabb méltóságok és hivatalok viselése. Az ő udvarképességüket az a szoros kapcsolat adja meg, melyben méltóságuknál vagy hivatali állásuknál fogva az udvarral állnak, de udvarképességük, hacsak másképen szabályozva nincs, csak saját személyükre és nejeiket (gyermeküket) csak akkor illeti meg, ha születésüknél fogva udvarképesek.

Végre ujabban bizonyos tekintetben udvarképessé lett a vagyoni arisztokrácia is, melyről, mint ilyenről már szó volt; udvarképessége csak a bálók az udvarnál-ra szorítkozik.

Az udvarképes egyéneket tehát a következő csoportba oszthatjuk:

1. *Születésüknél fogva* udvarképesek mindazon nemesek, kik kifogástalan ősnemesi kvalifikációval bírnak és udvarképességük legfelsőbb helyen elismertetik. Ide tartoznak a cs. és kir. kamarások, a souverain máltai lovagrend lovagjai, a cs. és kir. csillagkeresztes hölgyek és a nemes- hölgyalapítványok tagjai.

2. *Méltóságuknál fogva* a valóságos belső titkos tanácsosok és nejeik s az idegen államok követei.

3. *A katonatisztek:* a cs. és kir. hadsereg tábornokai s a cs. és kir. közös hadsereg, hadi tengerészet és az osztrák Landwehr, illetőleg m. kir. honvédség tisztjei, hadnagytól felfelé. Ő felsége az udvarképességet aztán kiterjesztette a cs. és kir. tabornokok és tiszttek nem udvarképes születésű nejeire is, míg férjeik a katonai jelleget megtartják, abban az irányban, hogy az előre kihirdetett udvari ünnepségeken megjelenhetnek, ha Ő felsége a császárné és királyné előtt leendő bemutatás végett Ő felsége főudvarmesternőjénél előzetesen jelentkeztek.

Ugyanezen feltételhez van kötve az alább felsorolt méltóságok viselői nem udvarképes nejeinek az udvari ünnepségeken való megjelenhetése is: a közös miniszterek, a miniszterelnökök és miniszterek, a közös legfelső számszék elnöke, a testőrkapitányok, Ő felsége első segédtisztjei, Ő felsége katonai irodájának főnöke (ha tábornok), Ő felsége kabinetirodájának főnöke (ha államtanácsos), a közös külügyminiszterium első osztályfőnöke, a cs. és kir. nagykövetek és követek, a tényleges szolgálatban álló táborszernagyok és lovassági tábornokok, hadtestparancsnokok és rendszeresített had-

testparancsnokok, a dalmáciai hadparancsnok, a közös hadügy-minisztérium tengerészeti osztályának főnöke, a vezérkar főnöke, a tüzér-, hadmérnök- és lovassági főfelügyelők, a katonai legfelső törvényszék elnöke, a magyar zászlós urak (nádor, országbiró, Horvát-Szlavon és Dalmát bán, tárnokmester, főudvarmester, főkamárás, főajtonálló, főlovászmester és a magyar királyi testőrség kapitánya), a magy. királyi kuria elnöke, a m. kir. közigazgatósági bíróság elnöke, a m. kir. számszék elnöke, a fumei kormányzó, a m. kir. ítélőtáblák elnökei, a cs. kir. legfelső törvény- és semmitőszék elnöke, a cs. kir. legfelső számszék elnöke, a cs. kir. helytartók, a cs. kir. tartományi főtörvényszékek elnökei és a cs. kir. tartományi főnökök.

Az udvarképességgel kapcsolatban, melynek szabályait minden esetre való tekintettel e helyen amúgy sem lehet ismertetni, mert az udvarhoz való meghívások nagyon sokféle körülmény mérlegelésével és figyelembe vételével történnek, szólnunk kell az udvartartásról is.

Külön magyar királyi *udvartartásunk*, a m. kir. udvarnagyi állásnak 1895. december 13-án történt rendszeresítése daczára, tényleg nincs, hanem közös az ausztriai császári udvartartással. Magát az udvartartást belső és külső udvartartásra osztjuk. A belső udvartartáshoz ismét négy hivatali főosztály tartozik, a *főudvarmesteri hivatal*, élén a főudvarmesterrel; a *főkamarási hivatal*, élén a főkamarással; a *főudvarnagyi hivatal*, élén a főudvarnaggyal és a *főlovászmesteri hivatal*, élén a főlovászmesterrel. A belső udvarhoz tartoznak még: a testőrség (arciére, m. kir. nemestestőrség és darabant-testőrség), a főbb érdemrendek tulajdonosai; cs. és kir. kamarások, palotahölgyek, csillagkeresztes-hölgyek. A külső udvarhoz a cs. és kir. asztalnokok, udvarnokok, nemes apródok.

Annál a szoros viszonymnál fogva, melyben a Magyar Királyi Nemes Testőrség az udvarral és a multban a magyar nemességgel szemben állt, meg kell emlékeznünk e helyen róla is.

A *Magyar Királyi Nemes Testőrséget* a magyar nemzetnek a hétéves háborúban az uralkodó ház iránt tanúsított hűsége és önfeláldozása jutalmául, királyi udvara fényének emelése s a magyar ifjak kiművelése céljából 1760. szept. 11. Mária Terézia állította fel. Az ország rendei 1764. a száz nemes ifjúból álló intézményre évi százezer forintot ajánlottak meg olyformán, hogy az arra való fiatalembereket maguk a vármegyék ajánlják; Erdély külön húszezer frtot adott 20 testőr ellátására. Az egész gárda 120

főből állt s kapitányukat (tábornok) az 1765. évi VI. t.-cz. felvette a zászlósúrok közé.

A testőrök számát azonban már II. József felére szállította le, elrendelvén, hogy a jövőben mindegyik vármegye nem két, hanem csak egy nemes ifjút ajánljon gárdai szolgálatra. II. Lipót alatt a magyar testőrség új fejlődésnek indult; a király a II. József császár által létesített lengyel gárdát megszüntette s helyébe a magyar testőrséget léptette; elrendelte, hogy mindegyik testőrtől az *armális* felmutatását kívánják meg, a testőrnek magyarul kellett tudnia, stb. Az intézményt az 1850. kelt császári rendelet aztán feloszlatta. Az 1867. április 21. kelt királyi leirat azonban ismét felállította abból a czélból, hogy „magyar koronám — szól a leirat — országaiból származó hadban és békében kitűnően szolgált *nemes* tisztek személyem s császári házam tagjainak őrizetére, valamint fejedelmi udvarom fényének emelésére hivatott eme testőrségbe való felvétel által illő s biztos elhelyezésben részesüljenek.” A testőrség azonban *nemesi jellegének megszüntetése* mellett alakult meg s azóta a testőrségbe nemcsak nemes, hanem polgári származású tiszteket is osztanak be.

A régi magyar testőrség több kiváló nagyságot adott a magyar irodalomnak is.

A *nemes-apród*-intézményről is kell néhány szót szólanunk.

Apródoknak régebben azokat a nemes származású ifjakat nevezték, kik lovaggá való kiképeztetésük előtt valamely fejedelem vagy főúr udvarában nevelkedtek. Lovagias ügyességükről és tudományos kiképeztetésükről az a főúr gondoskodott, ki az apródot magához vette. Ugyan *urfi* volt, de azért bizonyos szolgálatokat végzett a fegyvertár, istálló, asztal körül: rendben tartotta a fegyvereket, felügyelt a lovak ápolására, ebédnél az előkelő személyeknek bort töltött, stb. Németországban ez az intézmény egészen czéhszerűen volt berendezve: a nemes fiú 7 éves korában apród lett, 14 éves korában a templomban ünnepélyesen had-apróddá avatták és szentelt kardot adtak át neki, 21 éves korában pedig lovaggá ütötték. Jelenleg az udvari szertartásoknál végeznek kiegészítő szolgálatot.

Az udvarnál tartatni szokott bálók háromfélék: 1. Kamarabálók (Kammerball), 2. Udvari bálók (Hofball) és 3. Bálók az udvarnál (Ball bei Hof). A *kamarabálokra* az uralkodó család tagjain, idegen fejedelmeken, kir. hercegeket és hercegnőkön kívül csakis az udvarral a legbensőbb viszonyban álló magas

rangú urak és hölgyek szoktak meghivatni. Az *udvari* bálokra általában az udvarképes egyéneket szokták meghívni.

A *bálok az udvarnál* intézményét Ő felsége sorozta 1868. az udvari ünnepélyek közé. Célja az volt, hogy alkalmat adjon a polgári világ kitűnőségeinek is arra, hogy az udvarral társadalmi téren is közvetlen érintkezésbe jussanak, amiből korábban teljesen ki voltak zárva. A „bál az udvarnál“ nevezetű udvari ünnepélyre minden polgári osztály egy vagy több képviselőjét is megszokták hívni: a nagyiparost, valamelyik tekintélyes orvost, ügyvédet, lapszerkesztőt, író, művészt, stb.

Az udvarképesség feltételeinek és szabályainak szigorú betartása felett a cs. és kir. főkamarási hivatal őrökdi.

Az egyes udvari és nemesi méltóságokat, melyeknek megszerzése ősi próba letételéhez van kötve és a külső udvartartáshoz tartozó cs. és kir. asztalnoki méltóságot, valamint az Aranyssarkantyús vitézek rendjét az alábbiakban ismertetjük.

II. FEJEZET.

A cs. és kir. kamarási méltóság.

A császári és királyi *kamarási méltóság*, a melyet jelvénye, az aranykulcs révén *aranykulcsosi* méltóságnak is neveznek, kizárólag a régi nemesség azon férfitagjai számára fentartott méltóság, kik az ezen méltóságra nézve előirt nemesi öspróbát letenni képesek s a méltóságra és ennél fogva a vele járó udvarképességre egyébként is érdemesek. A császári és királyi kamarási méltóság ugyanis udvari méltóság s adományozása még abban az esetben is, ha az illető folyamodó úgy az ösipróbára, mint egyéb feltételeire nézve előirt követelményeknek meg is felel, mindenkor Ő felsége legmagasabb kegyének folyománya, amiből az is következik, hogy annak adományozását senki nem követelheti s viszont Ő felsége tetszése szerint felmentést adhat a kellékek egyik vagy másik hiánya alól.

A méltóság kérelmezésekor hiteles okmányokkal a következő feltételek igazolandók.

1. A folyamodó kifogástalan *ősnemesi kvalifikációja*, azaz úgy apai, mint anyai részről nyolcz-nyolcz, összesen 16 *nemes születésű dédszülőtől* való egyenes és törvényes származása. Közelebbi feltételeivel alább részletesebben foglalkozunk.

2. Az osztrák, illetőleg a magyar állampolgárság.
3. A betöltött 24-ik *életév*.
4. Tisztességes *társadalmi állás és rangszerű vagyon* kimutatása mellett kifogástalan *erkölcsi és politikai magaviselet*.
5. *Tiszti rang* azoknál, kik védkötelezettség alatt állanak.

A méltóság adományozása iránti folyamodvány Ő felségéhez intézendő s úgy a folyamodvány, mint mellékletei a szabályszerű bélyegekkel ellátandók. Külföldön lakó folyamodók, amennyiben a szükséges belföldi bélyegeket be nem szerezhetik, azoknak értékét folyamodványukhoz készpénzben is mellékelhetik. A folyamodvány abban az esetben, ha a folyamodó Wienben lakik, a cs. és kir. főkamárásnak személyesen adandó át, ellenkező esetben pedig posta útján küldendő a cs. és kir. főkamárás címére. Külföldön tartózkodó folyamodók a cs. és kir. követség útján juttatják folyamodványaikat a főkamaráshoz.

Azok a folyamodók, kiknek valamely külföldi kamarási méltóságuk van, ezen méltóságukról lemondani vagy Ő felségéhez folyamodni tartoznak az iránt, hogy azt továbbra is megtarthassák.

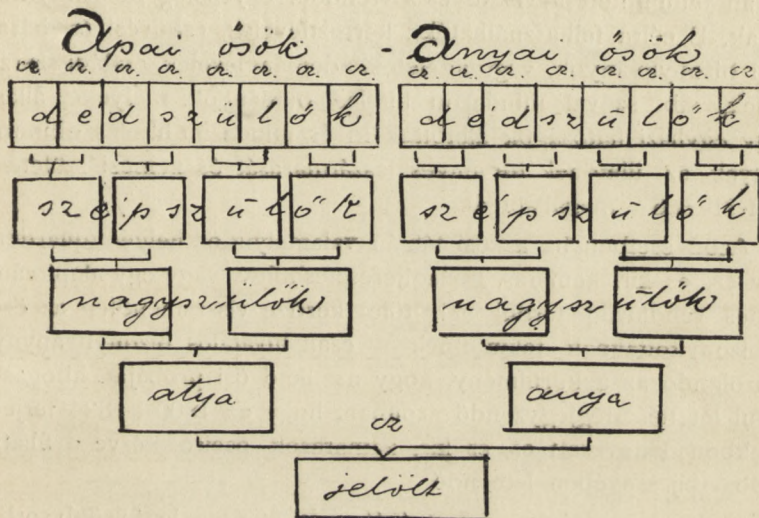
Folyamodónak a cs. és kir. kamarási méltóság elnyeréséhez megkívánt kifogástalan ősnemesi kvalifikációja az úgynevezett *ősi próbában* jut kifejezésre. A cs. és kir. kamarási méltóságra nézve előírt ősi próba ez idő szerint tizenöt apai és tizenöt anyai, összesen *harmincz ősrre*, vagyis felfelé a nyolcz-nyolcz dédszülőig, a legfelső vonalban tehát összesen *tizenhat ősrre* terjed ki. Megjegyzendő, hogy ezen tizenhat ősnek már nemes születésű ősnek kell lenniök vagyis még a legfelső vonalon sem fordulhatnak elő olyanok, kik akkor már éltek, mikor szülőik nemességadományozásban részesültek, vagy épen maguk a nemességszerzők. Az ősi próba további feladata az ezen tizenhat nemes születésű dédszülőtől való *törvényes lesszármazás* (deductio) igazolása és az úgynevezett *czímer-approbáció*, amely annak igazolásából áll, hogy a dédszülők által használt címerekben utóbb változás nem állt be, vagyis, hogy a lesszármazottak valamennyien ugyanazt a címert használták és használják, amelyet a jelölt dédszülői használtak.

Régebben a kamarási méltóságra nézve többféle ősi próba volt előírva. Ma azonban *egységes* úgy a tágabb értelemben vett Ausztriában, mint Magyarországon, minnélfogva a már érvényüket veszített korábbi különböző ősi próbáknak ismertetését már csak azért is mellőzzük, mert tárgyalásuk esetleg zavarólag hatna az érdeklődőkre.

Az ősi próbára nézve a következő különös szabályok állanak fenn.

1. Folyamodó *keresztlevelének* pontosan fel kell tüntetnie a születés idejét, hogy abból kétségtelenül megállapítható legyen, miszerint folyamodó életének 24-ik évét betöltötte; bizonyítania kell továbbá folyamodónak szülőitől való törvényes leszármazását és fel kell tüntetnie a szülők teljes családi és utóneveit is.

2. Az ősi tábla a következő minta szerint szerkesztendő meg:

Az ősi tábla e szerint nyolcz-nyolcz apai, illetőleg anyai dédszültőt, négy-négy apai, illetőleg anyai szépszültőt, a folyamodó atyját és anyját s végül magát a folyamodót tünteti fel. Az ősi táblán feltüntetett összes ősök száma tehát 30; folyamodó rajta a 31-ik. Feltünteteti továbbá a dédszültők címereit és folyamodó címerét, amely utóbbinak természetesen egyeznie kell apai dédapja címerével.

Ez az ősi tábla, az 1766. máj. 31-én 845 sz. a. kiadott legfelsőbb pápens értelmében négy tekintélyes, korosabb, egyúttal egyenszületésű, alapítványképes nemes által lelkiismeretesen átvizsgálendő s helyességének elismerésül eskü helyett *sub fide nobili* aláírandó és címeres pecsétjükkel megerősítendő. Az osztrák királyságok és tartományok államkötelekébe tartozó jelöltek ősi tábláját azonkívül a cs. és kir. belügyminisztérium, mint legfelsőbb nemesi hatóság, a Szent-István koronája alá tartozó országokból való jelöltek ősi tábláját pedig a kir. magyar belügyminiszter approbálja. Az ősi tábla

csak ezen belügyminiszteri megerősítés után fogadtatik el ősi próbának.

3. A *leszármazási és nemességi próba* akkor teendő le, ha az ősi tábla (ősi próba) egyik vagy másik kelléknek nem felel meg.

a) A *leszármazási próbának* (filiatio) olyannak kell lennie, hogy általa a jelölt keresztlevelétől kezdve az abban kimutatott szülők szülei (a négy nagyszülő), ezeknek szülei (a nyolcz szépszülő) és így tovább hiteles okmányokkal nemzedékről-nemzedékre, az ősi táblán feltüntetett nevekkal és sorrenddel egyezőleg bebizonyíttassanak. E célra felhasználhatók: keresztlevelek, esküvési és házassági bizonyítványok, végrendeletek, adománylevelek, családi szerződések, stb. szóval mindazon hiteles okmányok, melyeket állami vagy egyházi hatóságok állítottak ki és mindazon hiteles okiratok, melyek az illetőnek törvényes leszármazását és nemesi születését esetről-esetre megállapítják.

Azon esetben, ha az ősi táblán valamelyik ős helyén (quartiere) egy cs. és kir. kamarás, csillagkereszteshölgy vagy egy alapítványképes rendlovag fordul elő, tőle kezdve visszamenőleg az ősök bebizonyítottaknak tekintetnek s csak hivatalos bizonyítvánnyal igazolandó az a körülmény, hogy az illető ősi próbáját kifogástalanul letette. Megjegyzendő azonban, hogy az 1800—1824 terjedő években kinevezett cs. és kir. kamarások őseire nézve a filiatio-próba teljességében leteendő.

b) A *nemességi és címérpróbák* a jelölt és a legfelsőbb sorban kimutatott ősök nemességének és címérük valódiságának bizonyítására vannak hivatva. E célra eredeti nemeslevelek (hiteles másolatai a heraldikailag festett címerekkel látandók el) vagy az illetékes hatóságok bizonyítványai beterjesztendők arról, hogy az illető nemzetség *ősi nemessége és nemesi címere* az illető országban vagy tartományban *mint alapítványképes immatrikulálva és törvényesnek elismerve van.* Ezen okmányok hiányát az alapítványképes nemesi rendek, nemesi káptalanok és hiteles helyek bizonyítványai is pótolják, ha az illető család valamelyik őse címérével e helyek egyike előtt, mint lovagi születésű nemes felesküdt.

Ha az ősi táblán egy és ugyanazon családnál különböző nemesi fokozatok, címerek vagy nevek fordulnak elő, ezeknek oka és jogosultsága hiteles okmányokkal igazolandók.

Kétes esetekben a nemességi próba egészen a nemesség

szerzőjétől való leszármazásig vagy legalább egy bizonyos ősig kiterjeszthető.

4. A leszármazási, nemességi és címerpróba a *dedukciónak* nevezett külön iratban mutatandó ki. E célból az összes okmányok számokkal látandók és a bizonyításban a megfelelő számra való hivatkozással az előadott adatok támogatásul szolgálnak.

5. Valamennyi okmány és többi irat hiteles alakban állítandó ki és az előírt bélyegjegyekkel ellátandók; az idegen nyelven kiállított okmányok hiteles német fordításban is csatolandók, a külföldön kiállított okmányok pedig az illető cs. és kir. követség és a cs. és kir. közös külügyminiszterium, mint az uralkodó ház miniszteriuma által is hitelesítendőek.

6. Az ősi próba alkalmával előterjesztett okmányok és családi iratok vett hivatalos használat után a jelöltnek rendszerint visszaadatnak.

Megjegyzendő, hogy a hiányok alóli felmentés iránti folyamodvány mindenkor legfelsőbb kihallgatáson terjesztendő O felsége elé.

A cs. és kir. kamarások csak O felsége engedélyével fogadhatják el valamely idegen állam hasonló méltóságát és Ő felsége engedélye nélkül semmi olyan magánszolgálatot vagy megbízást nem végezhetnek, mely valamely haszonrészesedés vagy irodailletek élvezetével van egybekötve.

A cs. és kir. kamarási méltóság nem vonja maga után az osztrák vagy magyar *állampolgárságot*. A méltóság adományozása tényleges szolgálatban álló katonatisztek és állami hivatalnokok javára rendszerint *díjmentesen* történik, ellenkező esetben úgy a *kincstári díj*, mint a legfelsőbb helyen meghatározott *bélyeg- és kiállítási díj* a kinevezett kamarás által még az *eskü letétele előtt* fizetendőek le a főkamarási hivatalban. Olyan cs. és kir. kamarások, kik kinevezésük előtt cs. és kir. nemes apródok voltak, a kincstári díjnak csak fele összegét fizetik. Ha a cs. és kir. kamarás *egy év* leforgása alatt a díjakat le nem fizetné, a kamarások anyakönyvéből töröltetik, újból leendő kinevezéséhez új folyamodvány alapján, újabb legfelsőbb elhatározás szükséges.

A cs. és kir. kamarás becsületbe vágó vagy egyéb törvénybe ütköző cselekmény esetén *külön eljárási szabályzat* (Concess-Normale) alá tartozik; a hivatalos eljárást a cs. és kir. főkamarás indítja meg, az ítélet pedig a kamarási méltóságnak bizonyos időre

való felfüggesztését vagy az illetőnek a méltóságtól való végleges megfosztását is kimondhatja.

Az ősi próba nevei a következők:

1.

Azok a jelöltek, kiknek atyjuk *cs. és kir. kamarás* és anyjuk *csillagkeresztes-hölgy* volt, illetőleg jelenleg is azok, folyamodványukhoz csak a következő okmányokat tartoznak mellékelni:

1. Folyamodó *keresztlevelét* ;

2. *A főkamarási hivatal bizonyítványát* arról, hogy folyamodó atya helyesnek elismert olyan ősi próba alapján nyerte meg a *cs. és kir. kamarási méltóságot*, melyben legalább 12 és pedig 8 atyai és 4 anyai nemes születésű őst igazolt.

3. *A csillagkeresztes-rend irodájának hivatalos bizonyítványát* arról, hogy anyja helyesnek elismert olyan ősi próba alapján lett *csillagkeresztes-hölgyggyé* kinevezve, melyben legalább 12 és pedig 8 atyai és 4 anyai nemes születésű őst igazolt.

4. A jelölt szüleinek *házassági anyakönyvi* kivonatát.

Amennyiben a szülők részéről ezen fennebb körülírt ősi próba igazolható nem lenne, a jelölt az ősi próbát a fennebb ismertetett mód szerint tartozik letenni.

2.

Olyan jelöltek, kik valamely alapítványképes *nemes lovagrendnek* valódi vagy tiszteletbeli *lovagjai*, folyamodványukat a következő okmányokkal tartoznak felszerelni:

1. *Keresztlevelükkel* ;

2. Szülőknek *házassági levelével*.

3. Az illető *lovagrend irodájának hivatalos bizonyítványával*, amely szerint a jelölt a helyesen letett és ilyennek elismert ősi próbában legalább 16 nemes születésű őst igazolt, vagy pedig az illető lovagrendnél őrzött ősi táblának hiteles másolata mutatandó be.

Azon jelöltre nézve, ki az ezen pontban megállapított feltételeknek még nem felel, a kamarási méltóság kapcsán ismertetett ősi próba kötelező. Alapítványképes nemes lovagrendeknek a német és a máltai lovagrend tekintetnek.

3.

Azok a jelöltek, kik azelőtt *cs. és kir. nemesapródok* voltak, ugyanazt az ősi próbát tartoznak letenni, melyeket a *cs. és kir.*

kamarási méltóság feltételül és az 1. illetőleg 2. pontok alatt ismertettünk. Maga az a körülmény, hogy folyamodó nemes apród volt, az ősi próba letételének kötelezettsége alól fel nem menti.

*

A cs. és kir. kamarási méltóságért folyamodók *ősi próbáját* egy állandó *bizottság* vizsgálja felül, melynek elnöke a cs. és kir. főkamrás, tagjai pedig két vizsgáló és néhány cs. és kir. kamarásból (examinator) áll.

*

A cs. és kir. kamarások *kamarási szolgálata* (Kämmerer Normale) a számukra kiadott *Szolgálati Utasítás* tekintetében a következő főbb rendelkezéseket tartalmazza.

Míthogy a cs. és kir. kamarási méltóság nem csupán tiszteltbeli kitüntetés, hanem tulajdonosát egyúttal *udvari szolgálatra* is kötelezi, a cs. és kir. kamarás az e szolgálatra nézve kapott mindennemű utasításokat kötelességszerű buzgósággal és pontosan teljesíteni s az udvar minden ténykedésénél és szertartásánál, betegség vagy szolgálati teendők által való akadályoztatása esetét kivéve, megjelenni tartozik. Akadályoztatása esetén meg nem jelenhetését rövid *szolgálati jeggyel* a cs. és kir. főkamrásnak bejelenteni köteles. A legfelsőbb lakosztályok belső termeibe a cs. és kir. kamarások be nem léphetnek; kivételt képez az az eset, ha rendkívüli szolgálatuk közben valakit be kellene jelenteniök.

Szolgálatuk tartama alatt tiltva van, hogy magánügyeiket Ő felségének előadják, mert ilyen esetben épen úgy, mint a többi alattvalók, rendes kihallgatást kérhetnek. Kötelesek továbbá a cs. és kir. főkamrásnak minden a legfelsőbb szolgálatra vonatkozó utasítást teljesíteni, Ő felsége szolgálatában mindenütt és minden alkalommal pontosan eljárni és mindenkor úgy cselekedni, amint az egy hí szolgához illik, aki legkegyelmesebb urának becsületével és esküvel hűséget fogadott.

A cs. és kir. kamarások az 5-ik díj-osztályba (Diäten Classe) tartoznak s ennél fogva egyenrangúak az ezen díj-osztályba sorozott katonatisztekkel és állami hivatalnokokkal (vezérőrnagy, miniszteri tanácsos, kuriai bíró, főispán, stb.). Megjegyzendő azonban, hogy az *udvari rang* csak *udvari* ünnepélyeknél lép érvénybe. Más alkalomkor az illető kamarás katonai vagy államhivatalnoki rangja (ha olyannal bír) az irányadó.

Ha valamely kamarás különleges *udvari szolgálatra* behívatik, az ezen alkalommal külön kiadott *udvari értesítések, meghívások*

vagy a cs. és kir. kamarási kihordó által kézbesítendő »szolgálati beosztás« küldetnek meg az illető kamarásnak.

A cs. és kir. kamarásnak Ő felségeikhez *szolgálattevő* kamarási minőségben való beosztásáról a cs. és kir. főkamárás vagy ha az udvar utazáson van, az udvari utazás főrendezője értesíti a kiszemelt kamarást.

Az értesítés vétele után az illető kamarás a cs. és kir. főkamárásnak, az Ő felsége a császár-királyné részére kirendelt kamarás pedig a felséges asszony főudvarmesterének is bemutatja magát. Szolgálatának tartama alatt minden nap készen kell lennie a legfelsőbb parancsok elfogadására s azoknak teljesítésére, hogy az esetleg előforduló udvari ténykedéseknél, pld. ha a császár-királyné Ő felsége legmagasabb kihallgatásokat ad, szolgálatát azonnal megkezdhesse.

Ujjonnan kinevezett *külföldi követek* kihallgatásánál, kik megbízó levelüket az uralkodónak átnyújtják, a cs. és kir. kamarásokra külön szolgálat teljesítése vár. Az ezen szolgálatot és szertartást ismertető utasítás *közvetlenül a szolgálat megkezdése előtt* kézbesítetik az illető kamarásnak.

A cs. és kir. kamarások azon kötelezettség alól, mely szerint az udvar nagyheti szertartásain, valamint az Urnapján megtartatni szokott ünnepélyes körmeneten megjelenni tartoznak, *csak rendkívüli esetekben* oldhatók fel, minő például betegség, mély családi gyász, stb. esete. A kamarások kötelesek ily esetben a cs. és kir. főkamárást a megjelenésüket akadályozó okról idejekorán értesíteni, hogy nevezett a megfelelő intézkedéseket idejében megtehesse, nehogy a legfelsőbb udvar kísérete (cortège) a benne résztvevők számára nézve a várakozásnak meg ne feleljen. Ezért a kamarások lakásuk, illetőleg lakhelyük megváltoztatását a cs. és kir. főkamárásnak írásban bejelenteni kötelesek, mit akkor is tartoznak megtenni, ha egy udvari ünnepély előtt az udvar székhelyéről elutaznak.

Rendkívüli udvari ünnepélyek előtt, m. pl. esküvők, lakodalmak, keresztelések vagy temetések, továbbá koronázáskor, ünnepélyes lovaggáütéseknél, stb. külön utasítások kézbesítetnek azoknak a kamarásoknak, kik ezen ünnepélyekre kirendeltetnek.

A cs. és kir. kamarások egyenruhája. A cs. és kir. kamarásoknak háromféle egyenruhájuk van. Részletes leírásukat az *egyenruházati szabályzat* tartalmazza.

1. A *díszegyenruha* (sötétzöldszínű, arannyal hímzett német öltöny, aranyos udvari spádé és háromszögletű kalapból áll),

2. a *kis egyenruha* (interim- vagy Campagne-Uniform),

3. a fekete udvari *gyászegyenruha*.

A magyar (és lengyel) nemességhez tartozó egyének a magyar (illetőleg lengyel) díszruhát viselhetik, amelynek azonban a 3. egyenruhánál fekete szövetből kell készülnie.

A cs. és kir. közös hadsereg, hadi tengerészet és a két honvédség tényleges állományú vagy nyugdíjazott tisztjei, kik a cs. és kir. kamarási méltóságot bírják, minden alkalommal a katonatiszti egyenruhát viselik. A cs. és kir. kamarási rang *díszjelvényét* (arany rojton függő arany kulcs) a kabát, illetőleg atilla vagy ulanka hátsó részén a derék jobboldalán, két aranyozott gomb közt levő aranyzsinórra akasztják.

A közös hadsereg és a hadi tengerészet tartalék-, illetőleg a két honvédség szabadságolt állományába tartozó tisztek, valamint a szolgálaton kívüli viszonyban levők, udvari ünnepélyeken tetszésük szerint akár katonatiszti, akár pedig a kamarási egyenruhában jelenhetnek meg.

Az egyenruha viselésére jogosított állami tisztviselők úgy a *kamarási dísz-* mint a *kis egyenruha* helyett hivatalnoki egyenruhájukban jelenhetnek meg, a díszjelvényt pedig a katonatisztek számára előírt módon viselik. Ugyane jogban részesülnek a souverain máltai és a német lovagrend vitézei is, mégis azzal a megszorítással, hogy a rend lovagi öltönyében csak akkor jelenhetnek meg, ha a kamarások *kis egyenruhája* viselendő.

Magától értetődik, hogy csak a *tényleg kinevezett cs. és kir. kamarások* vannak feljogosítva arra, hogy a méltóság díszjelvényét a hozzá tartozó aranybojttal viseljék; ama *valóságos belső titkos tanácsosok* tehát, kik a kamarási méltóságot *nem* bírják, azzal a joggal sem élhetnek, hogy a kamarások arany kulcsát vagy az ennek kiegészítő részét képező arany bojtot hordják.

A kinevezett kamarás ünnepélyes megeskettetésénél a főkamarás kezéből veszi át a díszjelvényt. A kamarás *esküdtetele* a főkamarás előtt történik.

Ha valóságos belső titkos tanácsos neveztetik ki cs. és kir. kamarássá, ez esküt nem tesz és jelvényeit enélkül veszi át a főkamarástól. Oly kamarások, kik valóságos belső titkos tanácsosokká (vagy megfordítva) kineveztetnek, bizonyos díj lefizetése mellett még egy külön, ú. n. *»titkos tanácsosi bojt«*-ot is kapnak az aranykulcshoz.

Ha a kamarások lóháton vesznek részt egy rendkívül udvari ünnepélyen, a lószerszám az e tekintetben fennálló szabályok szerint készítendő, mire nézve két minta: *egy magyar és egy német* létezik.

Télen, zord időben, a szabadban vagy templomokban való ténykedéseknél a cs. és kir. kamarások a katonatiszti köpenyhez hasonló szabású, sötétzöld posztóból készült, hasonszínű bársonygállérral és aranyozott sasgombokkal ellátott felöltőt hordanak.

III. FEJEZET.

A cs. és kir. csillagkeresztes-rend. — Udvarhölgyek. — Palotahölgyek.

A cs. és kir. csillagkeresztes-rendet 1668. szept. 18-án Eleonora özvegy királynő alapította a szent kereszt iránti áhitat, erényes élet és jótékonyság előmozdítására azon magasabb arisztokráciához tartozó férjezett vagy özvegy nők számára, kik alapítványképes leszármazásukat ugyanazon a módon, *mint ez a cs. és kir. kamarási méltóságra* nézve megállapítva van, hitelesen igazolni tudják. Miután továbbá férjesnő csak azon esetben lehet csillagkeresztes-hölgy, ha egyúttal férje is udvarképes, saját alapítványképes leszármazásán felül még be kell bizonyítania, hogy férje a cs. és kir. kamarási próbát már letette s ennek alapján cs. és kir. kamarássá ki is neveztetett, vagy amennyiben a kinevezés eddigelé még nem történt volna meg, köteles férjének a kamarási méltóság elnyeréséhez szükséges ősi próbáját a saját ősi próbájával együtt szintén felterjeszteni. A rend élén, mint a rend legmagasabb védnöknője, a nagymesternő áll, ki mindig a legidősebb főhercegnő. Ő nevezi ki a rend tagjait, kiknek száma meghatározva nincs. Kinevezésük egy úgynevezett promóció alkalmával történik. A rend jelvénye: zöldre zománcozott, aranyfejű kétfejű sas, rajta kék kereszten vörös kereszt, felette fehérre zománcozott szalagon a rend jelmondata: «Salus et gloria». Az egész jelvény sötétkék keretbe van foglalva. A rend-jelvény fekete szalagon a bal mellen viselendő. Ünnepei a kereszt megtalálásának (május 3.) és felmagasztalásának (szept. 13.) napjain.

A cs. és kir. *udvarhölgyek* és a királynő *palotahölgyei* rendszeren a cs. és kir. csillagkeresztes-rend hölgyeinek sorából neveztetnek ki. Ellenkező esetben ugyanazt az ősi próbát tartoznak letenni, mint amely a csillagkeresztes-rendre nézve megállapítva van.

A »palotahölgy« (*Dame du palais*) elnevezés a régi francia udvarból indult ki, ahol eredetileg mindazokat a hölgyeket palotahölgyeknek nevezték, kik a herczegnők udvartartásához tartoztak. Az elnevezés 1673-ból való; rang szerint első volt köztük a *Dame d'honneur*, azaz olyan udvarhölgy, kinek saját állása vagy férje állására való tekintettel adták e méltóságot. Az udvarhölgyek közé tartozott a *Dame d'atours* is, ki az öltözékekkel foglalkozott. *Dame de la cour* alatt általában mindazokat a hölgyeket értjük, kiknek joguk van arra, hogy az udvarnál megjelenhessenek.

Az udvarhölgyek a palotahölgyektől ma még abban is különböznek, hogy az előbbiek állandóan az udvarnál laknak és az udvar kíséretében foglalnak helyet, a palotahölgyek ellenben nem.

IV. FEJEZET.

Cs. és kir. asztalnoki méltóság.

A cs. és kir. *asztalnoki* (K. u. k. Truchsess) *méltóság* a német birodalomból származott át Ausztriába, ahol I. Ottó koronázása alkalmával találkozunk vele először; méltósága örökölhető volt. Hivatásukat eredetileg a császári ház ezüstkészlete, asztalneműi s az udvari konyhaszemélyzet feletti felügyelet képezte s ebből kifolyólag közvetlenül az udvari főkonyha-mesternek voltak alárendelve. A külső udvartartás személyzetéhez tartoztak; az udvart utazásában kísérték, a német császárok ünnepélyes lakomáinál az asztalnál felszolgáltak s az ezüst és aranytálak, kanalak és egyéb értékes tárgyak felett a közvetlen őrizetet gyakorolták. Innen a nevük: *Truchsess*; »Truch« a régi német nyelven ládát, »sitzer« ültöt jelent, — Truchsess tehát az a férfi, ki a császár arany-neműit tartalmazó ládán ül vagyis őrzi azokat.

A Habsburgok udvarában már I. Rudolf uralkodása alatt előfordulnak. A méltóság adományozásának feltételei ma a következők:

1. *Nemes és törvényes születés*, a *primi acquirentes*-ek kizárásával;
2. *keresztény vallás*;
3. a trón és haza körül szerzett valamely *érdem*;
4. jelentékeny *vagyon* vagy ennek hiányában megfelelő jövedelem kimutatása;

5. legalább egy valóságos belső titkos tanácsos által történt ajánlás;

6. *feddhetlen mult*;

7. *loyális politikai elvek*;

8. *kifogástalan erkölcsi életmód* és

9. tántoríthatatlan *hűség* az uralkodó házhoz.

A méltóság elnyerése iránti folyamodványnak legfelsőbb kihallgatáson a királynak leendő átnyújtása előtt a fennebbi kelleket igazoló okmányok előzetesen a cs. és kir. főudvarmesternek bemutatandók, ahonnan a kérvény szolgálati úton a belügyminiszterhez tétetik át, aki folyamodó személyére nézve a kellő bizalmas információt Budapesten a főpolgármestertől, vidéken az illető főispántól szerzi be. A főudvarmester a folyamodványt érdemi elintézésben részesíti; a felségfolyamodvány csak ezután nyújtható át Ő felségének.

Az asztalnoki méltóságért kétféle *díj* fizetendő, 1. az ú. n. kincstári díj (Camerál) 125 frt bankjegyekben és 2. az iroda-díj: 31 drb körmöncki arany a díszjelvényért s az egyéb irodai költségekért. A *díszjelvény* arany bojtja külön fizetendő meg. Mindkettő a hűségi *eskü* letétele és az oklevél kiadása előtt fizetendő le. A hűségi esküt az asztalnok az első főudvarmester kezeibe teszi le és ezen alkalommal tőle veszi át a jelvényeket is. Maga az eskü a cs. és kir. kamarásoknál szokásos ünnepélyességgel megy végbe.

Egyenruhájuk ugyanolyan, mint a cs. és kir. kamarások egyenruhája azzal a különbséggel, hogy díszítménye nem arany, hanem ezüst hímzésekkel áll. A magyar nemességhez tartozó cs. és kir. asztalnokok azonban a magyar nemesi díszruhát is viselhetik. A *jelvény* szintén hasonló a cs. és kir. kamarások jelvényéhez, csak hogy felső végén a korona helyett két kis arany pálczika látható. Udvari gyász esetére külön udvari gyászöltönyük van. A két öltözet ára 2000 forint.

Az asztalnoki méltóság, az asztalnok saját személyére nézve az *udvarképesség* előjogával jár, ehhez képest minden udvari ünnepélyhez meg szoktak hívatni; rangban a cs. és kir. kamarások után következnek. Ujabban a nagycsüdtörtök napján teljesített ama szolgálatuk is, hogy az Ő felségeik által végzett lábmosás szertartása után a szegények megvendégelése alkalmával az ételekkel telt tálakat körülhordják, kiment a divatból.

V. FEJEZET.

Aransarkantyús vitézek.

Az *Aransarkantyús vitézek* (eques auratus) külön lovagrendet nem képeznek; sem jelvényük, rendjelük, kiváltságaik, sem pedig szabályaik nincsenek, szoros értelemben véve nem is udvari méltóság, de közjogi vonatkozásánál fogva ebben a fejezetben kell ismertetnünk.

Ősrégi szokás ugyanis, hogy a megkoronázott magyar király koronázása alkalmával néhány érdemes nemes férfit Szt. István kardjának érintésével aransarkantyús vitézzé avat. Régebben az aransarkantyús vitézek e kitüntetésnek jelvényeül csizmájukon arany sarkantyút és annak kisebbített mását a kalpag forgója alatt is viselték, ami azonban megállapítva sohasem volt és ma sincs. Számuk igen különböző volt: VI. Károly koronázásakor 6, Mária Terézia koronázásakor 44, II. Lipót koronázásánál, 33, V. Ferdinánd koronázásánál 27, a legutolsó koronázásnál pedig 23-an részesültek e kitüntetésben.

A kitüntetendőket újabban a miniszterelnök hozza javaslatba a királynak, az avatás azonban nem történhetik máskor, mint csak koronázás alkalmával.

VII. RÉSZ.

Nemes-hölgyalapítványok.

I. FEJEZET.

A nemes-hölgyalapítványok czélja.

A nemes-hölgyalapítványoknak az a céljuk, hogy az elszegényedett régi nemesség női tagjait rangszerű intézeti ellátásban részesítsék. Ilyen hölgy-alapítványok a Terézia, savoyai hercegnőről nevezett *wieni*, a Mária Terézia királynőről nevezett *prágai*, a Mária Terézia királynő által alapított *innsbrucki*, a II. József császár által alapított *gráczi* és a *brünni* (mariaschuli) nemes-hölgyalapítványi intézetek. A felvétel mindenik intézetben ősi próbához van kötve. A *wieni*, *prágai* és *innsbrucki* intézetekbe való felvételre ugyanaz az ősi próba kötelező, mely a *souverain málta*i lovagrendbe való felvétel tekintetében elő van írva. Ellenben a *brünni* alapítványi intézet alapszabályai tagjaitól csak *négy-négy apai, illetőleg anyai* ősi kimutatását követelik meg, a *gráczi* intézet pedig éppen csak annak a körülménynek igazolását kívánja meg, hogy a jelöltnek mindkét részről való *nagyszülői* nemes apától származtak. Megjegyzendő azonban, hogy a *wieni*, *prágai*, *innsbrucki* és *brünni* alapítványoknál az ősi próbák minden egyes esetben egészen leteendők és a törzsfán netán előforduló egy cs. és kir. kamarás- vagy csillagkereszteshölgnél az ezen méltóságnak adományozására való egyszerű hivatkozás helyt nem foghat. A szabályszerűen felszerelt, heraldikailag festett és az előírt módokon approbált törzsfa betérjesztésének kötelezettsége alól legfelsőbb helyen csak a legritkább esetekben adnak dispencziót.

Ezen öt nemes-hölgyalapítványi intézeten kívül vannak még más női alapítványi intézetek is, ismertetésük azonban kívül esik az e munka feladatkörén, amennyiben azok nem követelnek meg

tagjaiktól bizonyos számú ősrre kiterjedő ősi próbát, hanem legfeljebb a nemességnek egyszerű igazolását kívánják meg. Az ezen alapítványi helyek pályázati feltételeit esetről-esetre a hivatalos lap szokta közölni.

II. FEJEZET.

A Terézia, savoyai hercegnőről nevezett nemes-hölgy-alapítványi intézet Wienben.

Terézia, savoyai hercegnő 1769. augusztus 16-án kelt végrendeletében az osztrák-magyar monarchia nemes hölgyei számára Wienben egy húsz helyből álló hölgy-alapítvány létesítését rendelte el. A nemes-hölgyalapítvány az 1772. július 21-én kelt alapítólevél értelmében a húsz alapítványi helylyel tényleg életbe is lépett; az alapítványi helyek száma ezidő szerint 31.

Az általános *feltételek*, melyek mellett az alapítványi helyek elnyerhetők, a következők:

A jelöltnő ugyanazt az *ősi próbát* tartozik letenni, amely a souverain máltai lovagrendbe való felvételre nézve meg van állapítva, vagyis a negyedik ízben nyolcz apai és nyolcz anyai, összesen tehát tizenhat dédszülőt kimutatni. Kivételes esetekben Ő felsége felmentést szokott adni a legfelsőbb sorban feltüntetendő ősök kimutatásának kötelezettsége alól.

A jelöltnő továbbá 15 évesnél fiatalabb és 40 évesnél idősebb nem lehet. Szükséges végre, hogy jó erkölcsi hírneve legyen, testi és szellemi fogyatkozásban ne szenvedjen, négyezer forinton felüli vagyonnal ne bírjon, más alapítványt vagy egyéb évi járulékot ne élvezzen és árva legyen.

A kinevezésre vonatkozó *ajánlási jogot* az alapító hercegnő a herceg Liechtenstein-családnak mindenkori legidősebb tagjára ruházta, ki minden megüresedett alapítványi helyre három hölgyet ajánl kinevezésre Ő felségének.

A kinevezett alapítványhölgy *installációja* a nemes-alapítvány összes hölgyeinek és a vendégeknek jelenlétében ünnepélyesen történik. Az alapítónő végrendeletének első végrehajtója ünnepélyes beszédet intéz az új alapítványhölgyhöz, amelyben az alapítvány jótéteményeit és az alapítványhölgyek kötelezettségeit különösen is kiemeli. Az új alapítványhölgyet erre a régensnők a káptalani rendjelvénynyel feldíszítik, mire az illető az előírt ünnepélyes fogadalmat az alapító hercegnőnek életnagyságu arcképe előtt leteszi.

Minden alapítványi hölgy évi 2400 korona, a régensnők pedig évi 6000 korona járulékbán, ugynevezett *præbendában* részesülnek. A járulék élvezése megszűnik, ha az illető alapítványhölgy férjhezmenetele vagy apácává felavatása folytán az alapítványi intézetből kilép. Ha azonban olyan alapítványhölgy megy férjhez, ki legalább három éven át alapítványhölgy volt, a nemes-hölgyalapítványból egyszersmindenkorra 4000 koronát kap kelengyéjéhez. Ez az összeg azonban minden évben csak *egy* alapítványhölgynek utalványozható ki.

Az alapítványhölgyek szigorú keresztény életmódra vannak kötelezve: naponkint több órán át imádkoznak és istentiszteletet hallgatnak.

A *rendjelvény* fehérre zománczott keresztben a szeplőtlen szűz Máriának arany arcképe. A kereszt az alapító hercegnő névjelvényét és hercegi koronáját tünteti fel, rajta az *Immaculata conceptio* (szeplőtlen fogantatás) körirattal. A keresztet az alapítványhölgyek égszínű kék szalagon a bal váll alatt viselik. Ünnepe lyesebb alkalmakkor hasonló színű nagy szalagot öltenek fel bal válluktól jobb csípőjükig, melynek végére, a jobb csípőnél, a rendjelvény jó a kis rendszalaggal. Az alapítványhölgyek valahányszor az udvarnál vagy olyan társaságban jelennek meg, melyben a nemes úrnők ékszereiket viselik, valamint mindazon esetekben, mikor valamely ünnepélyen testületileg vesznek részt, a rendjelvényt viselni kötelesek.

Az intézet vezetésével — az alapító oklevél szerint — mindenkor egy hercegi vagy grófi családból való hölgy bízandó meg, ki a *fejedelemnő* címet viseli. Az utolsó hereegi fejedelemasszony, Darmstadt hercegnő lemondása óta az intézet vezetésében provizórium állt be, amelyben három régensnő osztozkodik. Ezeken felül van az intézetnek két igazgatója is, mint a végrendelet végrehajtói, kik egyúttal az intézet feletti felügyeletet is gyakorolják. Az alapítványi intézet legfelsőbb hatósága a cs. kir. belügyminisztérium.

III. FEJEZET.

A Mária Terézia királynőről nevezett cs. és kir. nemes-hölgyalapítványi intézet a Prága melletti Hradsinon.

A *Mária Terézia* királynő által 1755-ben a Prága melletti Hradsinon alapított és alapítójáról cs. kir. Terézia nemes-hölgyalapítványnak nevezett intézet célja az, hogy a trón és a monarchia

szolgálatában érdemeket szerzett olyan nemesi családok női sarjainak, kik kellő vagyonnal nem bírnak, menhelyet és rangjukhoz illő megélhetést nyújtson.

Az alapítványi hölgyek száma 26, kik egyenként 3000 korona évi járulékot (praebenda) élveznek. Az alapítványnak vannak továbbá olyan hölgyei is, kik nem laknak benn az intézetben, hanem csak valamelyik benlakó (Residenziär-Stiftsdame) hölgy halála után lépnek ennek helyébe. Ezeknek a hölgyeknek praebendájuk évi 2000—3000 korona. Az osztrák vagy magyar nemességhez tartozó jelöltnek a souverain-máltai lovagrendbe való felvételre nézve előírt *ősi próbát* kell letennie. Szükséges továbbá, hogy legalább 24 éves és vagyontalan legyen és jó erkölcsi hírnévvel bírjon. Kegyelem útján felvehetők az intézetbe legalább a 18. életévüket betöltött teljesen árvák is.

Az intézetbe való felvétel iránti folyamodvány vagy legfelsőbb kihallgatáson személyesen nyújtandó át Őfelségének, vagy hivatalos úton terjesztendő a felség elé. A kérvényben a kérelmező hölgynek először azíránt kell folyamodnia, hogy egy üresedésbe jövő helyre előjegyeztessék. Ha az előjegyzés megtörtént, annak megújítását minden évben újból kell kérelmeznie. Ilyenkor a már megtörtént korábbi előjegyzésre hivatkozik, az időközben netán beállott változásokat pedig világosan megemlíti.

Régebben minden alapítvány-hölgynek előbb egy évet noviciátusban kellett töltenie s csak ennek letelte után neveztetett ki valóságos alapítványhölgygyé. Az alapszabályoknak ezt a rendelkezését újabban hatályon kívül helyezték. Minden alapítványhölgy felvételekor 400 koronát tartozik lefizetni asztal- és ágyneműje beszerzésére. *Installációjuk*, röviden, a következőképen történik.

Az installálandó hölgy a prágai fővágrófnál (ki rendesen az alapítványi intézet első főkurátora) jelentkezik és felkéri őt, hogy installációja napját tűzze ki. Az installáció napján ismét megjelenik a felavatandó hölgy anyja, vagy ha árva, egy másik hölgy kíséretében a fővágrófnál, ki a kitűzött órában két kengyelfutó után, elnöki titkára által kísérve, hatfogatú kocsin az intézet temploma elé hajtat. Őt, ugyancsak hatfogatú hintón, a felavatandó hölgy követi a fővágróf neje kíséretében, mögötte kétfogatú hintón pedig a hölgy édesanyja vagy helyettese következik. A fővágróft az intézet tisztjei fogadják és elkísérik őt a prezbitériumba, ahol egy asztalhoz lép, baloldalán az elnöki titkárral. Utána a felavatandó hölgy is belép a templomba, ahová a fővágróf neje és a jelöltnő

anyja kísérik. A jelöltő az asztal jobb oldalára lép, míg a többi alapítványi hölgy a templomban elhelyezkedik. Az elnöki titkár felolvassa a legfelsőbb kinevezést közlő miniszteri leiratot, aminek megtörténte után a fővágróf rövid beszédet intéz a hölgyhöz. Ekkor a fővágróf neje a jelöltőnek feltűzi az alapítvány rend-jelvényét, a legifjabb alapítványhölgyek pedig vállaira akasztják a köpenyt, mire csöndes mise következik, amelynek bevégeztével mindnyájan a társalgó-termekbe vonulnak. A fővágróf az ünnepély napján bankettet ad, amelyen az új alapítványhölgy anyja, illetőleg helyettese, a dechantő, néhány alapítványi hölgy s az új alapítványi hölgy közeli rokonai vesznek részt.

Ha az apátnő maga végzi az installációt, annak szertartása a következő. Az ünnepélyre megjelenő apátnő uszályát két apród viszi. Kamarások és más méltóságok lépkednek előtte, mögötte pedig az alapítványhölgyek következnek. A menet a templomba megy, ahol az apátnő mennyezet alatt foglal helyet. A jelöltő anyja vagy helyettese az apátnő elé vezeti, miközben az egyik dechantő ezüsttálczán átnyújtja az apátnőnek a rend jelvényét, aki azt a jelöltnek feltűzi, a két legifjabb alapítványhölgy pedig a jelöltő vállaira akasztja a köpenyt. Ezután a dechantő az új hölgyet a helyére vezeti. Erre megkezdődik a nagymise, amelynek végeztével a menet a társalgó termekbe vonul, ahol az apátnő inté beszédet tart a felavatott hölgyhöz.

Az alapítványhölgyek *rangra* nézve a cs. és kir. kamarások nejeivel egyenlők s az *asszony* címmel tisztelendőek meg. Mindennapi öltö-zékük fekete ruha, amely azonban bársony vagy atlas nem lehet, ellenben színes szalagok, csipkék, gyűrűk, ékszer, fülbevalók és egy szerény nyakék hordása meg van engedve, fejékszer viselése azonban tilos. Ünnepélyes alkalmakkor külön fejdísz, hermelin-prémes hosszú, fekete köpenyt, fekete selyemruhát s a balvállról a jobb deréig lenyúló, arany paszománttal szegélyezett fehér moiré-szallagon a rend jelvényét viselik. A rend *jelvénye*: a zománczozott arany éremnek egyik oldalán a szeplőtelenül fogamzott szűz Mária képe, másik oldalán Mária-Terézia királynő névjelvénye.

Mindegyik alapítványi hölgy évenként négy hónapi *szabadságot* kérhet, szabadságideje alatt azonban járulékából havonként 24 korona 60 fillér visszatartatik s ezen összeg a többi hölgyek között szétosztatik. Ha szabadságidejét 14 nappal önkényesen meghosszabítja, praebendájának $\frac{1}{4}$ évi, ha négy hónapig engedély nélkül kimarad, $\frac{1}{2}$ évi része vonatik le, ha pedig egy évig távol maradna,

a praebenda teljesen elvonatik tőle. A szabadságolások úgy történnek, hogy a hölgyek fele mindig az intézetben marad. Naponként kétszer istentisztelet tartatik az intézet templomában s a hölgyek kötelesek minden évben négyszer meggyónni. A hölgyek csak Ő felsége engedélyével mehetnek férjhez.

Az intézet külön orvost és sebészt tart tagjai részére, kiknek 5 hintó és állandóan két színházi páholy áll rendelkezésükre. Mind-egyik hölgynek 3 szobából álló lakosztálya van. A hölgyek általában szigorú fegyelem alatt állanak, különösen ami a férfiakkal való találkozásukat illeti, így például egyedül csak atyjukkal vagy fivérükkel beszélhetnek az intézetben, minden más esetben ez csak valamelyik idősebb hölgy jelenlétében történhetik; ha a városba mennek, egy élteőbb társnőjük kíséri őket; mindegyik hölgy hetenkint legfeljebb csak négyszer hagyhatja el az intézetet; csak olyan nyilvános helyen jelenhetnek meg, ahol az arisztokracia szokott megjelenni; esti 10 órán túl az intézetben kívül nem maradhatnak stb. Farsang idején (az apátnő esetleges engedélyével máskor is) hetenkint kétszer domino-bálokat is szoktak tartani az intézet egyik termében, de csak álarcz nélkül s a bálban csak udvarképes egyének vehetnek részt. Utolsó farsangban azonban e megszorítás elesik. A contre-tánczokhoz (francia-négyes, fűzértáncz, körmagyar) azonban ekkor is csak udvarképes hölgyek bocsátandók, míg a többi hölgy külön tánczol.

Az intézet élén, mint apátnő, mindenkor egy cs. és kir. főhercegnő áll, aki hagyományos előjogánál fogva minden cseh-király-koronázáskor sajátkezűleg koronázza meg a királynőt s hercegnői czimet visel még abban az esetben is, ha esetleg születésénél fogva nem is illetné meg ez a cím. Jelvényei: a fejedelemsnői gyűrű, a hercegi korona és a püspökhöz hasonló pásztorbot. A gazdagon aranyozott, gyémántokkal kirakott és zománczozott pásztorbot 1303-ban készült. *Jutta* magyar királyi hercegnő ajándéka volt, amelyet Venczel cseh királynak azért küldött, hogy azzal nővérét, *Kunigunda* hercegnőt, a Szent-Györgyről nevezett zárda apátnőjét feldíszítse. A hercegi korona fejgyűrűjébe »*Virgo Ludmilla A. Blyzyw Abbatisa me fecit MDLIII.*« (Blyzyw Ludmilla szűz apátnő készítette engem, 1553.) szavak vannak bevésve. — Az apátnő részére a cseh nemesi rendek 40,000 koronányi évi járadékot fizetnek.

Az intézet főnöksége a következő négy hölgyből áll:

a) egy dechansnő, kinek évi fizetése 5100 korona;

- b) egy aldechansnő, kinek évi fizetése 3600 korona;
- c) két segéd-hölgy, évi fizetésük egyenkint 3400 korona.

A négy főnöknő rangban a cs. és kir. valóságos belső titkos tanácsosok nejeivel egyenrangú. Az intézet vagyona a prágai Hradsinon levő alapítványi palotából, a hozzá tartozó három kertből, közel 600.000 korona tőkéből, három földbirtokból, gyárakból, stb. áll.

Egy apátnővé kinevezett cs. és kir. főherczegnő ünnepélyes *intronizálása*, röviden a következő szertartások mellett történik.

Az installáció napján délelőtt 10 órakor a felavatandó főherczegnő a felavatás fogánatosításával Ő felsége részéről megbízott főherczeg kíséretében az intézet templomába megy. A menetet az installációt teljesítő főherczeg személyzete nyitja meg; mögöttük a nemes-hölgyalapítványi intézet titkára és levéltárnoka, néhány cs. és kir. kamarás, asztalnok következnek. Utánuk szolgálatot tevő kamarása kíséretében a főherczeg jó, utána pedig esetleg a főherczeg neje, kit főudvarmestere vezet karján és főudvarmesternője kísér. A főhereegnő uszályát egy cs. és királyi apród, ilyennek hiányában egy udvarképes család fisarja, esetleg egy ilyen család hajadon leánya viszi. A templom bejáratánál a papság élén a prágai herczeg-érek, az intézet alapítványhölgyei, biztosai, stb. fogadják őket. A főherczeg az Evangéliom-oldalra lép mennyezetes trónjához, az installálandó főherczegnő pedig az alapítványhölgyek kórusának közepén álló, függő mennyezet alatti imazsámolyához megy. Mindkettőjüket főudvarmesterük követi. A főherczeg mellett egy asztal áll, melyen arany tálczán a rend jelvénye s vörös bársony vánkoston a hermelines fekete köpeny fekszik; oldalán három pap áll, kik közül az egyik ezüst tálczán az apátnői gyűrűt, a másik az apátnői pásztorbotot, a harmadik pedig selyem vánkoston a herczegnői kalapot tartja.

A főherczeg által adott jelre az intézet első biztosa felolvassa az új apátnő kinevezési okmányát s beszédet tart a jelenlevőkhöz. Utána az új apátnő-főherczegnő főudvarmestere karján és főudvarmesternője által követve, a főherczeghez megy, aki neki a rendjelvényt feltűzi, a dechansnő és az első segéd-főnöknő pedig a főherczegnő vállaira teszik a köpenyt. Az új apátnő ekkor ismét a helyére megy. Erre kezdetét veszi a nagymise, miközben a főherczegnő három lelkész által követve, az oltárhoz lép, az Evangéliom-oldalon letérdel és arczával leborúl az oltár lépcsőire tett vánkosokra. A pontifikáló főpap a litániát végzi, benedikciót ad

és elmondja a *concede quaesumus*-t, a *Pater noster*-t és a *préfaciót*, majd pedig két kezét az új apátnő fejére téve, végzi az orációkat. Ezután leül, átadja az új apátnőnek a rend alapszabályait, melyek eddig az oltáron arany tálczán feküdtek, megáldja az apátnő jelvényeit, majd pedig átadja neki a gyűrűt és a pásztorbotot is, míg a hercegnői kalap még a vánkoson marad. Visszavezeti az apátnőt a helyére, intronizálja őt s elénekli az ambróziai dicsőeneket. A *Te Deum* alatt elhagyják az alapítványhölgyek imazsámolyaikat s egyenkint az új apátnőhöz közelednek, mélyen meghajolnak előtte s ismét visszatérnek helyeikre. A nagymise befejezése után az apátnő az alapítványi hölgyek kíséretében a nemes-hölgy intézetbe megy, ahol jelvényeit leteszi s lakosztályába tér. Az apátnő az installáció napján ünnepélyes diszebédet ad, este pedig díszelőadás tartatik a színházban.

Ha a főhercegnő-apátnő udvarhölgyeket nem tart, e szolgálatokat körülötte a négy főnöknő teljesíti. Továbbá minden nap négy alapítványi hölgy van szolgálattételre beosztva hozzá; ha este társaságot óhajt, vagy egy kártya-játszmára van kedve, az alapítványi hölgyekért küldhet stb. Az apátnő öltözködésében nincs korlátozva.

IV. FEJEZET.

A cs. és kir. nemes-hölgyalapítványi intézet Innsbruckban.

Az innsbrucki cs. és kir. nemes-hölgyalapítványi intézetet *Mária Terézia* királynő alapította az e városban elhalt férje, I. Ferencz császár örök emlékezetére 1765.

Az intézetbe való *felvétel* kellékei: *a)* a souverain máltai lovagrendre nézve előírt ősi próbával azonos ősi próba letétele; *b)* a betöltött 24. életév, amely alól legalább 18. életévüket betöltött teljesen árva hölgyek felmentést kaphatnak; *c)* kifogástalan erkölcsi előélet és *d)* vagyontalanság.

Az alapítványi hölgyeket Ő felsége nevezi ki; a folyamodvány a belügyminiszter útján terjesztendő a Felség elé. Az ősi próba okmányait a souverain máltai lovagrend csehországi nagyperjele írja alá, aki egyúttal azoknak helyességeért is szavatol.

Az alapítványi hölgyek évi 3000, 2000, illetőleg 1200 koronából álló járulékból (*prae'benda*) részesülnek s az ennek megfelelő összeget az alapítványi pénztárnok minden hó elsején az intézet első fejedelmnéjének kézbesíti, ki is annak az előre meghatározott étkezési díj levonása után fenmaradó részét az egyes alapítvány-

hölgyeknek kiszolgáltatja. Minden alapítványi hölgy az intézetbe való felvétele alkalmával 600 koronát tartozik az alapítvány pénztárába befizetni s köteles egy rendbeli ezüst evőeszközt magával vinni. A hölgyek saját költségükön ruházkodnak. Minden hölgynek két szobából álló lakása van, melyeket az illető hölgy ízlése szerint az alapítvány bútoroz be, a túlságos fényűzés és költséges pompa azonban tiltva van. Rangban a cs. és kir. kamarások nejeivel egyenrangúak.

Az alapítólevél bőven ellátja tanácsokkal az alapítványi hölgyeket, így többek között, hogy gyóntató atyául jezsuitát, esetleg más szerzetesbarátot válasszanak s csak akkor forduljanak más paphoz, ha amolyan nem áll rendelkezésükre; kötelesek a prédikációkat a Ferencz-rendiek templomában hallgatni; naponkint két misén vesznek részt, az orációkat együttesen végzik stb. Színházba járnak; hintók állanak rendelkezésükre; két-két hölgyet egy libériás inas szolgál ki; ruháikon és kalapjukon azonban csak félgyászszíneket viselhetnek, stb. A *rendjelvény* zománcozott arany érem, egyik oldalán a keresztre feszített Megváltó képével, a másik oldalon Mária Terézia királynő névjelvényével. A jelvényt fekete-fehér selyemszalagon viselik.

Az intézet élén két fejedelelnő áll, kik a cs. és kir. valóságos belső titkos tanácsosok nejeivel egyenrangúak s őket a *kegyelmes asszony* cím illeti meg. A hölgyek *feltétlen* engedelmességgel tartoznak a két fejedelelnőnek.

Az alapítványihölgyek ünnepélyes introdukciójának szertartása röviden a következő:

Az összes alapítványi hölgyek, kik a felavatás alkalmából alapítványi díszruháikat öltik magukra, ünnepélyes menetben az alapítványi kápolnába mennek, ahol az Evangéliom- és Episztola-oldalon helyet foglalnak. A két alapítványi biztos — kik mindenkor a cs. és kir. valóságos belső titkos tanácsosok közül neveztetnek ki — a számukra előkészített két karosszék előtt hímzett szőnyeggel betakart asztal mellett állva marad. Az asztalon a beöltöztetendő alapítványihölgy szerzetes köpenye, az intézet alapszabályai és a kinevezési okmány fekszik.

Az alapítványihölgy édes anyja, vagy esetleg az ezen alkalomra felkért «helyettes anyá»-val az alapítványi kápolnába jó s úgy az egybegyűlt alapítványi hölgyek, mint a két alapítványi biztos előtt mélyen meghajol. A szőnyeggel leborított asztal mellé áll, kísé-
rő-

nője (anyja) pedig a számára fentartott imaszékbe ül. Erre az alapítványi biztos az alapítványi hölgy kinevezésére vonatkozó kinevezési okiratot az alapítvány levéltárnokának átnyújtja, ki azt fenthangon felolvassa s az intézet alapszabályait az alapítványi hölgynek azzal a figyelmeztetéssel adja át, hogy rendelkezéseit szigorúan betartsa s a két fejedelemnőnek feltétlenül engedelmeskedjék.

Ezután az első fejedelemnő kilép székéből és az új alapítványi hölgy elé áll. A második alapítványi biztos erre átnyújtja a fejedelemnőnek a rend jelvényét, ki azt az új alapítványi hölgy mellének baloldalára tűzi fel. Nyomban erre a két legfiatalabb alapítványi hölgy lép az új alapítványi hölgyhöz és beöltöztetik az alapítványi köpenybe és pedig akképpen, hogy az idősebbik a köpenyt új társnőjük vállára akasztja, a fiatalabbik pedig azt elől a nyaknál összecsatolja. Utána a két hölgy ismét helyére megy, az első fejedelemnő pedig az alapítványi hölgyek *legutolsó* helyére vezeti az új alapítványi hölgyet, mely őt, mint a legfiatalabb alapítványi hölgyet megilleti. Az ünnepélyes beöltöztetés után egy prelátusi rangban álló cs. és kir. udvari káplán szent misét mond; ennek befejeztével a két fejedelemnő az alapítványi hölgyek kíséretében a sekrestyén keresztül az intézetbe tér vissza, ahol az új alapítványi hölgy a fejedelemnők egyikének fogadótermében a társnőinek és ismerőseinek szerencsekívánatait fogadja.

V. FEJEZET.

A mariaschuli szabadvilági nemes-hölgyalapítványi intézet Brünbnben.

A brünni (mariaschuli) szabadvilági nemes-hölgyalapítványnak 1792. kelt alapszabálya az alapítványi hölgy *ősi próbájára* nézve kevésbé szigorú feltételeket állapít meg, mint az előbb ismertetett három nemes-hölgyalapítvány. Annak, ki ezen nemes-hölgyalapítványba felvétetni akar, csak *négy-négy apai, illetőleg anyai őst* kell kimutatnia s a tőlük való egyenes és törvényes leszármazást hitelesített törzsfával igazolnia. Megkivántatik továbbá, hogy folyamodó legalább 12. életévét betöltötte legyen, de 20 évnél fiatalabb (ezen utóbbi feltétel alól esetleg felmentés kérhető), vagyontalan, egészséges és kifogástalan erkölcsű legyen s látható testi hibákban ne szenvedjen. Az alapítvány eredetileg csak a morvaországi nemes úri- és lovagrend árva leányai számára alapított, de egy későbbi

legfelsőbb rendelet az intézetbe leendő felvételre való jogosultságot az egész osztrák és magyar nemességre is kiterjesztette.

A hölgyalapítványba *tiszteletbeli hölgytagok* is neveztetnek ki, kik azonban évi járulékot nem élveznek, az alapítványi jelvényt — arany érem — sem hordhatják, egyébként azonban a praebendás alapítványhölgyek minden kiváltságaiban részesülnek, minő például az udvarképesség is. Az alapítványhölgyek rangban a cs. és kir. kamarások nejeivel egyenlők s az *asszony* cím illeti meg őket.

A tiszteletbeli hölgytagok is ugyanazoknak a felvételi feltételeknek vannak alávetve, mint az évi járulékot élvező alapítványhölgyek és írásbeli nyilatkozatban már előzetesen kijelenteni tartoznak, hogy tiszteletbeli alapítványhölgyekké leendő kinevezésük esetén évi járulékra nem tartanak igényt.

VI. FEJEZET.

A nemes-hölgyalapítványi intézet Grácban.

A gráci nemes-hölgyalapítványi intézetet *II. József* császár alapította 1785-ben eredetileg 18 alapítványi helylyel. Az alapítványi vagyon azonban időközben annyira megcsökkent, hogy az alapítványi helyek száma utóbb már csak 7-re szállt le s egy-egy alapítványi hölgy évi praebendája mindössze csak 1050 korona.

Az *ősi próbát* illetőleg az alapszabályok a brünni alapítványra nézve megállapított próbánál is enyhébb nemesi kvalifikációt kívánnak meg; folyamodónak a kellően felszerelt törzsfán csak azt kell bizonyítania, hogy *mindkét részről való nagyszülői nemes apától* származtak. Szükséges továbbá, hogy folyamodónő 15 évesnél idősebb és 50 évesnél fiatalabb legyen, jó erkölcsi hírből álljon, vagyonnal ne bírjon és más alapítványt ne élvezzen.

A rendjelvény arannyal zománczott érem: egyik oldalán szent Józseffel, amint a szent Jézust karján tartja, a másik oldalon az alapító névjelvényével és a császári koronával. A hölgyek a jelvényt bfborszínű széles szalagon a bal váll alatt viselik.

Az alapítványhölgyek udvarképesek, egy rangban állanak a cs. és kir. kamarások nejeivel és szintén az *asszony* czímmel tiszteltetnek meg. *Installációjuk* ünnepélyes szertartással megy végbe, amely alatt az alapítványhölgy a cs. és kir. tartományi főnök, a fejedelelnő és az összes alapítványhölgyek jelenlétében ünnepélyes fogadalmat tesz arra, hogy az alapítvány alapszabályait megtartja.

A gráci nemes-hölgyalapítványnak 1888 óta szintén vannak *tiszteletbeli* hölgytagjai. Az ugyanezen év ápr. 4-én kelt legfelsőbb rendelettel kiadott alapszabályoknak ide vonatkozó fontosabb rendelkezései a következők:

A tiszteletbeli hölgyek száma korlátlan, ugyanannak az ősi próbának vannak alávetve, mint az alapítványi hölgyek, az ősi próba alól azonban egészben vagy részben felmentés kérhető. Megkívántatik, hogy a kinevezendő hölgy katolikus vallású, hajadon és legalább 20 éves legyen. Kinevezésekor 50 aranyat tartozik befizetni az alapítvány pénztárába, az alapítványi hölgyek előjogaiban részesül, vásár- és ünnepnap misét és szent beszédet köteles hallgatni; viseli az alapítványi jelvényt, stb.

VIII. RÉSZ.

Érdemrendek (Rendjelek).

I. FEJEZET.

Az érdemrendek eredete, rendszere és adományozása.

Az érdemrendek eredete a középkori lovagrendek korába nyúlik vissza. A lovagrendeket, amint erről már szó volt, az egyházi rendek mintájára a XIII. századtól kezdve kezdték alapítani az uralkodók tulajdonképpen azzal a célzattal, hogy a lovagokat valamely szervezet keretében szorosabban egymáshoz fűzzék. A rendbe való felvétel feltételeit külön állapították meg s mindegyik rendnek meg volt a maga jelvénye.

Későbbben, mikor a rendek alapítása mind általánosabb lett, az egyesületek megszűntek valóságos rendek lenni s jelvényük mindinkább kitüntetésszámba jött: érdemeket kezdtek velük jutalmazni. Az érdemrendek mind máig megtartották ebbeli jellegüket: ma is mint kitüntetés jönnek számba szemben a lovagrendek jelvényeivel, melyekről már megemlékeztünk.

Az érdemrendek úgy alakjukat, mint jellegüket tekintve nagyon különbözők. Alakjuk rendszeren kereszt- vagy csillagformájú, de más alakú érdemrendek is vannak. A nagyobb érdemrendeknek aztán vannak kiegészítő részei, melyek olykor szintén mint külön kitüntetés adományoztatnak, minők például valamely kereszthez a csillag, a csillaghoz a gyémántok, a rend-láncz, stb. Az érdemrendek továbbá rendszerint több osztályból állanak. Kivételt e tekintetben csak a legmagasabb érdemrendek képeznek, melyeknek többnyire csak egy osztályuk van. A különböző osztályok aztán az érdemrendek különböző, alacsonyabb vagy magasabb rang-

fokozatát állapítják meg. A gyakorlatban az érdemrendek adományozásánál szigorúan be is szokták tartani azoknak e hierarchiai rangfokozatát, a melyre nézve némi tájékozásul szolgálhatnak a következő példák: a hetedik és nyolczadik fizetési osztályban álló tisztviselő, vagy az alezredes és őrnagy kitüntetés esetén nálunk a Ferencz József-rend lovagkeresztjében; a hatodik fizetési osztályban levő tisztviselők és az ezredes a Vaskorona-rend harmadosztályában; az ötödik fizetési osztályban álló tisztviselők (miniszteri tanácsosok, kuriai bírák, stb.) és a vezérőrnagyok rendszerint a Lipót-rend kiskeresztjében; államtitkárok, altábornagyok stb. a Lipót- vagy Szent István-rend középkeresztjében, a Vaskorona-rend második osztályában; miniszterek, táborszernagyok stb. a Lipót- vagy Szent István-rend nagykeresztjében, a Vaskorona-rend első osztályában stb. részesülnek és így tovább.

Több érdemrenddel aztán bizonyos cím vagy rangemelés is van összekötve. Így például a Szent István-, Lipót- és Vaskorona-renddel régebben nálunk is a grófi-, illetőleg a bárói rang járt; egyik-másik külföldi érdemrend adományozása az illető egyént személyére nézve a nemesi, a Mária Terézia-rend Ausztriában a lovagi rangra emeli, stb. Vannak továbbá érdemrendek, melyek bizonyos ősnemesi kvalifikációhoz vannak kötve, melyek bizonyos összegű évi járulék élvezetével vannak összekötve, stb.

Az érdemrendek rendszerint az úgynevezett *rendszalagon* viseltetnek, az egyes érdemrendek szerint szintén más és más alakban: hol a vállon át a jobb- vagy baloldalon, nyakban, mellen, gomblyukban, stb. Udvari ünnepélyek alkalmával mindig előírják a meghívottaknak, hogy minő érdemrendekkel jelenhetnek meg az ünnepségen s azokat hogyan kötelesek feltűzni, például a nagykeresztek szalaggal, vagy szalag nélkül, a kereszt a csillaggal, vagy csillag nélkül, illetőleg aranylánczon a nyakban, vagy a mellen tűzendő fel, stb.

Az érdemrendek adományozása felségjog. Általános elv továbbá, hogy belföldi honos külföldi érdemrendet rendszerint csak Ő felsége engedélyével fogadhat el, illetőleg hordhat. A legtöbb rendnek külön egyenruhája is van, de ezeket mostanában már nem igen szokták hordani.

A következőkben első sorban a magyar Szent István-rendet, utána az osztrák érdemrendeket fogjuk ismertetni, legvégül pedig a külföldi érdemrendeket soroljuk fel.

II. FEJEZET.

A m. k. Szent István-rend.

A magyar királyi *Szent István-rendet* 1764 május 5. *Mária Terézia* királynő alapította. Az ugyanezen év május 6. kelt alapszabályok a rend tagjainak számát 100-ban állapította meg, kik között 20 nagykeresztes, 30 parancsnok és 50 kiskeresztes lehet. Ebben a számban azonban a rend egyházi tagjai nincsenek belefoglalva. Az érdemrendnek tehát 3 osztálya van. A rend kiskeresztje általában az érdemes nemességnek, a kommandátor és nagykereszt ellenben kizárólag az ősi és előkelő nemesség olyan tagjainak adományozható, kik magas állami hivatalokat vagy méltóságokat viselnek és nemzetségük ősiségét legalább *negyedíziglen* kimutatni tudják. Különös tekintetreméltó és kiváló érdemek eseteiben a rend kommandátor-keresztjét esetleg olyan érdemes férfiak is megkaphatják, kik ily magas állást még nem értek el. Egyes kivételes esetekben az ősi próbára nézve is felmentés adható. A rend nagykeresztjének tulajdonosai a valóságos belső titkos tanácsosi méltóságra tarthatnak igényt, a rend kommandátorjai pedig az alapszabályok szerint a grófi rangra való emelésüket kérelmezhetik, a bárói rangot ellenben úgy a kommandátorok, mint a rend kiskeresztjének tulajdonosai, a díjak elengedése mellett megkapják, ha eziránt folyamodnak. Az alapszabályok e rendelkezéseit azonban egy 1884. július 18. kelt legfelsőbb kézirat felfüggesztette s újabban a rangemelés még azon családoknak sem adatik meg, melyeknek valamelyik tagja az érdemrend adományozásában még akkor részesült, amikor az alapszabályoknak a rangemelésre vonatkozó e rendelkezése még hatályában volt.

A rend nagymestere a király; ünnepe augusztus 20.

A rendjelvény a rendnek mind a 3 osztályánál egyforma; az egyes osztályoké csak a jelvény nagyságában különbözik egymástól: sötétzöldre zománczozott aranszegélyű kereszt, fölötté a magyar szent korona; a kereszt középpaizsa kerek, fehér szegélylyel vörösre zománczozva, benne koronás zöld hármashalmon a fehér kettős apostoli kereszt; jobbról M(aria), balról T(eresia) betűk; a paizs fehér szegélyében a rend jelmondata: Publicum meritorum praemium. (Az érdemek nyilvános jutalma.) Hátlapján tölgykoszorú, benne fehér alapon S(anc)to St(ephano) R(egi) Ap(ostolico) arany betűk. Szalagja sötétzöld, bíborvörös középsíkkal; szélessége a rend I. osztályánál 10, a II-iknél 5, a III-iknél

3.75 cm. A rend I. oszt. jelvényét a jobb vállon át a baloldalon, II. osztályát a nyakban, III. osztályát pedig a gomblyukban viselik. A rend egyházi tagjai a rendjelvényt nyakukban hordják. A kereszthez külön csillag is tartozik, mely ezüstből való, gyémántokkal van kirakva s belső vörös paizsában a keresztnél leírt hármashalom, kereszt és betűk. A nagykeresztesek ünnepélyes alkalmakkor a rendjelvényt arany nyaklánczon viselik, mely váltakozva a következő tagokból áll: SS (Sanctus Stephanus), MT (Maria Theresia) és a magyar korona. Az első monogramm 13, a második 12, a korona pedig 25-ször fordul elő a lánczban. A láncz középtagja, melyen a jelvény függ, repülő arany pacsirta, körülötte *Stringit amore* felíratú szalag, melyet lombdiszítvány övez.

A rendnek külön öltözete van: vörös bársonyruha, zöld bársonymente, karmazsinvörös tafotával bélelve és hermelinnel szegélyezve. A kalap vörös bársony, forgója vörös-zöldre van zománcozva és kócsagtoll ékesíti. A rendjelvény I. osztálya tulajdonosainak kalapjára és mentéjére tölgyfalombok, a II. és III. osztály tulajdonosaiéra pedig két, egy széles és egy keskeny szegély van hímezve.

III. FEJEZET.

Osztrák érdemrendek.

1. Az osztrák érdemrendek között a legelső helyen az *Arany-gyapjas-rend* áll. Az Arany-gyapjas lovagrendet Jó Fülöp burgundi herceg alapította 1429. jan. 10., harmadik neje, Izabella portugali hercegnővel történt egybekelése alkalmával a Megváltó, Mária és Szent-András tiszteletére, a keresztény hit és szentegyház védelmére s az erény és jó erkölcsök növelésére. A rendet 1433-ban IV. Jenő és 1517-ben X. Leó pápa erősítették meg.

A rend lovagjainak száma, alapítása idejében 25, három év múlva 31 volt; 1516. már 51-re szaporodott. Nagymesterei eleinte a burgundi hercegek s utánuk a spanyol királyok voltak. Burgundi Máriának Miksa osztrák főherczeggel történt házassága (1477) folytán a rend nagymesteri méltósága a Habsburg-házra szállt, mikor aztán a Habsburg-ház spanyolországi ága kihalt, VI. Károly és V. Fülöp is magának követelte a rendtagok kinevezésének kizárólagos jogát, melyet XIII. Gergely pápa II. Fülöpre ruházott. Az 1725-iki bécsi béke aztán megadta a kinevezés jogát a spanyol uralkodónak is, de az osztrák rendház kezdettől fogva nem ismerte

el a rend spanyolországi ágát s a spanyol király által történt kinevezéseket.

A rendnek csak egy osztálya van s az is csak uralkodóknak és a legmagasabb rangú, római katolikus vallású arisztokraczia kiváló érdemeket szerzett tagjainak adományoztatik. A spanyolországi rendtagok között — ahol a rend tagjai közé való felvételért 7500 frk. fizetendő — több polgár, 11 protestáns és 2 mohamedán is van. Ausztriában a rend külön évi járulékot is osztogat olyan tagjainak, kik a háború viszontagságai folytán hibájukon kívül szegénységbe jutottak, ha be tudják igazolni, hogy osztrák vagy magyar főnemesi vagy lovagi családból származnak. Az évi járulékok a *Toison-rend praebendái*-nak neveztetnek. A kellően felszerelt folyamodványok O felsége legfelsőbb kabinetirodájához nyújtandók be.

A rend *jelvénye*: aranykosbőr, mely vörösre zománczozott, lángokat lövelő tűzkövön függ. Jelmondata: *Pretium laborum non vile* (A munka becse nem csekély). A rendtagok öltözéke Ausztriában skarlát bársony, fehér tafotával bélelt hosszú öltöny, felette biborszínű fehér selyemmel bélelt köpeny, melynek szegélyzete széllein fehér selyem szallagon a *je l'ay empris* jelmondat többszörösen ki van varrva; biborvörös, aranynyal himzett bársony főveg, vörös cipők és harisnyák. A spanyol-rend tagjainak öltözéke csak épen abban különbözik a most leírt öltözéktől, hogy köpenyük nincs.

Ünnepét Wienben Szent-András napján vagy a rá következő vasárnapon ülik meg.

2. A *Mária Terézia rend* a legmagasabb katonai érdemrend, melyet Mária Terézia királynő a kollini győzelem emlékére 1757. máj. 13. alapított. Alapszabályait 1758. decz. 12. nyerte; módosítva lettek 1765. okt. 15. és 1810 decz. 12. A rendnek három osztálya (nagykeresztesek, parancsnokok és lovagok) van s kizárólag csak olyan katonatiszteknek adományozható, kik csatában anélkül, hogy arra parancsnokuktól rendeletet kaptak volna, olyan hadműveletet vagy fegyvertettet vittek véghez, mely a csata vagy ütközet kedvező kimenetelére döntő befolyással volt vagy azt legalább lényegesen előmozdította. A rend adományozásáért az illetőnek magának kell folyamodnia. A folyamodványhoz csatolandó az illető katonatiszt parancsnokainak és a hadművelet vagy fegyvertett kivitelénél jelen volt tisztársainak erről szóló bizonyítványa.

A Mária Terézia-renddel kitüntetett katonatiszt minden további

kérelmezés vagy külön kinevezés nélkül az osztrák császárság lovagi rendjének tagjává válik, ha még eddig a nemesi rangot nem is bírta s a lovagi családokról vezetett lajstromba beiktattatik. A rend mind három osztályának tulajdonosai, ha arra igényt tartanak, a díjak elengedése mellett az osztrák bárói rangra is emeltetnek. A rend lovagjainak utódai is fel vannak jogosítva arra, hogy a maguk részére a rendes lovagi oklevél díjmentes kiállítását kérelmezhessék, mire a kinevezés és az illetőnek az osztrák lovagi rendbe való immatrikulálása megtörténik. Az érdemrend tulajdonosai 1878 óta évi járulékot is élveznek és pedig hat nagykeresztos évi 12,000 korona, 16 parancsnok évi 3000 korona, 100 lovag évi 1600 és 50 lovag évi 1200 korona nyugdíjat.

Felvénye fehérre zománczott széles talpú aranykereszt, szélei aranszegélylyel; a kereszt közepén vörös paizs, benne a rend jelmondata: *Fortitudini*. Hátlapja M(aria) T(eresia) F(ranz) arany monogramm, melyet aranszegélyű kék karikagyűrű vesz körül. Szalagja fehér, két oldalt skarlát vörös csíkkal.

A jelvény I. osztályát 10 cm. széles szalagon a jobb vállon át a baloldalon, II. osztályát 5 cm. széles szalagon nyakban, III. osztályát 3.75 cm. széles szalagon a bal mellen viselik. Az I. osztály tulajdonosai mellükön csillagot viselnek; a csillag gyöngyökkel van szegélyezve és gyémántokkal kirakva. A rend ünnepe október 15.

3. A *Lipót-rendet* I. Ferencz császár alapította 1808. január 8. Ludovika osztrák-modenai hercegnővel való házassága napján, atyjának, II. Lipót császárnak emlékére. A rendnek három osztálya (nagykereszt, parancsnok és lovagkereszt) van, melyek épúgy polgári, mint katonai érdemek jutalmazásául adományoztatnak. Az egyes osztályok rangban a Szent-István-rend osztályai után következnek.

Felvénye: arany szegélyű, fehér szélű, sötétvörös kereszt; közép-paizsa kerek, vörös, rajta F(ranciscus) I(mperator) A(ustriae) arany monogramm, körülötte aranszegélyű fehér karikán a rend jelmondata: *Integritati et merito* (A derékségnek és az érdemnek). Hátlapján arany tölgykoszorún belül fehér alapon *Opes regum corda subditorum* arany felirat. A kereszt felett biborral bélelt arany császári korona. A rendhez tartozó hadi ékítmény halványzöld babérkoszorú, mely a koronát övezi körül, ha pedig a rend birtokosa a hadi jelvényű kereszt után a rendnek egy magasabb

osztályában részesül, a babérkoszorú a kereszt karjain vonul át, Szalagja biborvörös, fehér szegélylyel.

A nagykeresztesek a jelvényt 10 cm. széles szalagon jobb vállon át a baloldalon, a II. osztályú kereszt tulajdonosai 5 cm. széles szalagon a nyakban s a III. osztályú kereszt tulajdonosai 3·75 cm. széles szalagon a gomblyukban viselik. Az I. osztály tulajdonosai ezen felül bal mellükön egy ezüst, gyémántokkal kirakott csillagot hordanak. A rend nyakláncza aranyból van, tagjait fölváltva tölgykoszorú és F(ranz) L(eopold) betűk képezik; felettük a császári korona,

A rendnek külön egyenruhája van: vörös bársony kabát, térdnadrág, aranycsattos cipő és fehér tollú, arany zsinóros barettum. Öve fehér selyem, arany rojtokkal, kardja arany markolatú, gombján F. I. A. 1808. Palástja fehér bársony; gallérja arany csipkés fehér batiszt. A rend tagjai azonban öltözköket ma már nem hordják.

Megjegyzendő még, hogy a rend I. osztályával a valóságos belső titkos tanácsosi méltóság jár, a II. osztálylyal az örökös bárói, a III. osztálylyal pedig az örökös lovagi rang, az alapszabályoknak a rangemelésre vonatkozó rendelkezése azonban 1884. július 18-án hatályon kívül helyeztetett.

4. A *Vaskoróna-rendet* I. Ferencz császár alapította 1816. február 12. A rendnek 3 osztálya van; az I. osztályú érdemrend tulajdonosai valóságos belső titkos tanácsosi rangban állanak, a II. osztály tulajdonosai 1884 július 18-áig a bárói, a III. osztály tulajdonosai pedig a nemesi rang adományozását kérhették. Az érdemrend 1860. január 12-től kezdve katonai érdemekért hadi ékítményekkel díszítve is adományoztatik.

A rend tagjainak külön öltözéke van, mely azonban újabban nincs használatban. *Felvénye* színes drágakövekkel ékített arany »vaskorona«, rajta a koronás kétfejű sas, jogar, kard és ország-alma; mellén aranyszegélyű sötétkék paizs, rajta az F(ranz) aranybetű. Szalagja aranysárga, sötétkék csíkokkal. Csillagja, melyet a rend I. osztályának tulajdonosai viselnek, ezüst, gyémántokkal van kirakva, rajta kerek paizson a »vaskorona«, körülötte pedig sötétkék karikagyűrűben a rend jelmondata *Avita et aucta*. Az I. osztályú érdemrendet ünnepélyes alkalmakkor aranynyaklánczon viselik. A láncz 12 arany tölgykoszorúból és ugyanannyi F(ranciscus) P(rimus) monogrammból áll, melyeket a vaskorona köt össze.

5. A *Ferencz József-rendet* dicsőségesen uralkodó jelenlegi királyunk alapította 1849. december 2. A rend három osztályból áll,

a nagykeresztesek, parancsnokok és lovagok osztályából. Adományozása születés, vallás és állásra való tekintet nélkül történik. Az érdemrend tulajdonosai a nemességre vagy örökölhető kitüntetésre igényt nem tarthatnak, az udvari ünnepélyekre azonban meghívhatnak.

Jelvénye nyolczsarkú, karminvörösre zománczott kereszt, melynek karjai végükön kikanyarodnak. Előlapján fehér paizson az *F. J.* monogramm, hátlapján 1849. A kereszt karjai között a feketére zománczott osztrák kétfejű sas van, jogar és alma nélkül, csőrében zárt aranylánczot tartva, melynek alsó részén a rend jelmondata *Viribus unitis* áll. A kereszt felett aranyból készült osztrák császári korona van. Az érdemrend különböző osztályai csak nagyságra különböznek egymástól. Szalagja vörös; az érdemrendet a nagykeresztesek jobb vállukon át, a parancsnokok nyakukban és a lovagok a gomblyukban viselik. A nagykereszthez tartozik még a csillag, mely nyolczágú gyémántokkal van kirakva s a bal mellen viselendő. A gomblyukban viselt miniatűr decoratio részére külön aranylánczocskák vannak előírva, melyek a nagykereszteseknél a koronás kétfejű sas és *F. J.* koronás monogrammból, a parancsnokoknál csak a kétfejű koronás sasból, a lovagoknál pedig arany paizsocskákból állanak, a paizsokon felváltva egy korona és egy *F. J.* monogrammal.

6. Az *Erzsébet Terézia-rendet* VI. Károly császár özvegye, Erzsébet Krisztina alapította 1750-ben 20 olyan ezredes és tábornok részére, kik a császári házat harmincz éven át híven szolgálták. Az érdemrend adományozása születés, vallás vagy honosságra való tekintet nélkül történik. 1771 november 6. *Mária Terézia* felújította az érdemrendet és tagjainak számát 21-ben állapította meg, kik három osztályba soroztatnak. A rend tagjai az egyes osztályok szerint 2000, 1600, illetőleg 1000 korona évi nyugdíjban részesülnek.

Jelvénye: aranykeretű, nyolczágú csillag, vörösfehér zománczú sugarakkal. Fehérre zománczott, aranykeretű, tojásdad közép-paizsában *E. C.* és *M. T.* monogrammok vannak. Körirata *Maria Teresia parentis gratiam perennem voluit.* A jelvényre arany császári korona van illesztve s fekete szalagon a bal oldalon a gomblyukban viselik. Ünnepe november 19. van.

7. *Erzsébet-rend.* Alapította I. *Ferencz József* király 1898. szeptember 17-én Erzsébet királynőnek ugyanezen év szeptember 10. bekövetkezett halála alkalmából, a meghalt királynő és türingiai szent Erzsébet tiszteletére a vallási, emberbaráti vagy jótékony-

sági téren érdemeket szerzett nők kitüntetésére. Három osztálya van: nagykereszt, első és második osztály. *Jelvénye* a nagykereszt és az első osztálynál vörösre zománczozott aranykereszt, ágai között zöldre zománczozott levelek s természetes színű zománcz-rózsák nőnek ki a középpaizsból, melynek kerek, aranszegélyű, fehérre zománczozott előlapján egy kis kereszt alatt türingiai szent Erzsébet dicsfényes alakja, hátlapján pedig fehér mezőben arany-rózsa ágon nyugvó arany *E* betű. A kereszt felső végén arany szalagcsokor. A nagykeresztesek az érdemrendet egy 66 mm. széles fehér, két széle felé keskeny cseresznyepiros csikkal átvont, habos szalagon viselik, mely a jobb válról balfelé csüng le. Ehhez jön egy a mell baloldalára tűzendő nyolczágú, vert- ezüstcsillag, melynek közepében a rend keresztje van. Az érdemrend I. osztályánál a rend keresztje egy 28 mm. széles szalagon a mell baloldalán viselendő. A II. osztályú érdemrend alakja csak abban különbözik az előbbentől, hogy a kereszt, a rózsaaág és általában mindaz, mi amannál arany, emennél ezüst. Kivételt csak szent Erzsébet képe, a dicsfény s az érdemrend hátlapján látható jelvények képeznek ez alól. Az érdemrend ezen fokozata is a bal mellen viselendő.

A renddel összekötött *Erzsébet-érem* ezüstből van verve; előlapján a rend keresztjét, hátlapján pedig a rózsaaágon nyugvó *E* betűt mutatja. Az érem oly módon viselendő, mint a rend másodosztályú jelvénye.

8. *Papi érdemkereszt*. Alapította II. Ferencz császár 1801. november 23. tábori lelkészek részére. Az érdemrendnek két osztálya van; jelvénye, az I. osztálynál arany, a II-iknél ezüst lóherés latin kereszt. Az I. osztály középpaizsa aranszegélyű, fehér színű; a másodiké ezüstszegélyű, kék színű, rajta arany, illetőleg ezüst színben a *Piis meritis* felírás. Szalagja fehér, három vörös csikkal. Az érdemrend a bal mellen viselendő.

9. *Pro litteris et artibus*. Alapította I. Ferencz József 1887. augusztus 18. Az érdemjel a tudomány és művészet jutalmául régebben adományozott aranyérmét pótolja. Jelvénye tojásdad aranyérem, keskeny fekete szegélylyel, körülötte feketére zománczozott babérkoszorú, melyet négy oldalt fekete ékítményű arany-szalag köt össze. Előlapján Ő felsége reliefsképe az aranygyapjasrend öltönyében, hátlapján *Pro litteris et artibus* felirat. Az érem bíborbélésű aranykoronán függ; szalagja vörös. Az érdemrendet a férfiak nyakukban, a nők balvállukon viselik.

IV. FEJEZET.

Külföldi érdemrendek.

A külföldi érdemrendeket — könnyebb áttekintés végett — az egyes államok neve alatt soroljuk fel. Azoknál az érdemrendeknél, melyeknek több osztályuk van, megjelöljük az osztályok számát is. Közülük azokkal az érdemrendekkel, melyek a magyar nemességet is közelebbről érdeklik, a következő szakaszban részletesebben foglalkozunk.

A) Érdemrendek az egyes európai államokban.

Anhalt: 1. *Medve Albert házirend.* Alapított 1836 febr. 18. A rendnek 5 osztálya van.

2. *Érdemrend.* A. 1873 szept. 30.

Baden: 1. *A hűségéről nevezett házirend.* A. 1715 jun. 17.

2. *Károly Frigyes katonai é.* A. 1807 ápr. 4. Három osztálya van.

3. *I. Berthold-rend.* A. 1896 szept. 9. Négy osztálya van.

4. *A zähringeni oroszánrend.* A. 1812 decz. 26. Öt o.

Bajorország: 1. *A Hubert-rend.* A. 1444. Az uralkodóházak tagjain és külföldieken kívül a rend lovagjainak száma 12 lehet.

2. *Szent György-rend.* L. 4. Fejezet. I.

3. *Miksa Főzsef-rend.* (Katonai é.) A. 1806 jan. 1. A rend adományozása személyes nemességgel van egybekötve. Három osztálya van.

4. *Bajor Korona-rend.* A. 1808 máj. 19. A rend adományozása szintén a személyes nemességgel van egybekötve. Négy osztálya van.

5. *Szt. Mihály-rend.* A. 1837 febr. 16. Négy osztálya van.

6. *Miksa-rend.* A. 1853 nov. 28. Tudomány és művészetek jutalmazására.

7. *Katonai érdemrend.* A. 1866 szept. 19. Hat o. van.

8. *Lajos-rend.* A. 1827 aug. 25. Két osztálya van.

9. *Terézia-rend.* A. 1827 decz. 12. (Női érdemrend)

10. *Erzsébet-rend.* A. 1766 okt. 18. (Női érdemrend.)

Belgium: 1. *Lipót-rend.* A. 1832 szept. 11. Öt osztálya van.

2. *Polgári érdemrend.* A. 1867 szept. 21. Öt osztálya van.

3. *Katonai kereszt.* A. 1885 febr. 11. Hét o. van.

Braunschweig: 1. *Oroszlán Henrik-rend.* A. 1834 ápr. 25. Öt osztálya van.

Bulgária: *Katonai érdemrend.* A. 1879. ápr. 17. Öt o. van.

2. *Szent Sándor-érdemrend.* A. 1881 decz. 25. Öt o. van.

3. *Polgári érdemrend.* A. 1891 júl. 14. Hat o. van.
4. *Katonai érdemrend.* A. 1900 máj. 31. Hat o. van.

- Dánia:** 1. *Elefánt-rend.* A. 1464 okt. 9.
2. *Danebrog-rend.* A. 1671 okt. 12. Három o. van.

Franciaország: *Légion d'honneur (Becsületrend).* A. 1802 máj. 19. Öt o. van.

Görögország: *Megváltó-rend.* A. 1829 aug. 12. Öt o.

Hesszen: 1. *Aranyoroszlán é.* A. 1770. júl. 14.

2. *Lajos-rend.* A. 1807 aug. 25. Öt o.

3. *Fülöp-rend.* A. 1840 máj. 1. Hat o.

Hohenlohe: *Házi- és Főnix é.* A. 1757 decz. 29. Két o.

Lippe: *Tiszteletbeli kereszt.* A. 1869 okt. 25. Négy o.

Luxenburg: 1. *Arany oroszánról nevezett házirend.* A. 1858 jan. 29. és márcz. 16.

2. *Nassaui Adolf-rend.* A. 1858 máj. 8. Négy o.

3. *Tölgy-korona-rend.* A. 1841 decz. 29. Öt o.

Mecklenburg: 1. *Korona-rend.* A. 1864 máj. 12. Négy o.

2. *Griffrend.* A. 1884 szept. 15. Négy o.

3. *Katonai szolgálati é.* A. 1848 aug. 5.

Monaco: *Szent Károly-rend.* A. 1858 márcz. 15. Öt o.

Montenegro: 1. *Danilo-rend.* A. 1855 máj. 5. Öt o.

2. *Szent Péter-rend.* A. 1852 ápr. 23.

Nagybritannia: 1. *Térdszalagrend.* A. 1350 jan. 19.

2. *Bath-rend.* (Order of the Bath.) A. 1399. Három o.

3. *Distel-rend.* A. állítólag 787.

4. *Szent Patrick-rend.* A. 1783 febr. 5.

5. *Szt. Mihály- és György-rend.* A. 1818 aug. 12. Három o.

6. *Indiai csillagrend.* A. 1861 febr. 23. Három o.

7. *Indiai császársági é.* A. 1878 jan. 1. Öt o.

8. *Kiváló szolgálati érdemrend.* A. 1886 szept. 6.

9. *Viktória- és Albert-rend.* A. 1862 febr. 13. Négy o.

10. *Indiai császári korona-rend.* A. 1878 jan. 1.

11. *Viktória-rend.* A. 1896 ápr. 23. Öt o.

12. *Indiai császársági é.* A. 1902 aug. 8.

13. *Érdemrend.* A. 1902 jun 26.

14. *Vörös kereszt női é.* A. 1883. ápr. 23.

Németalföld: 1. *Katonai Vilmos-rend.* A. 1815 ápr. 30. Négy o.

2. *Németországi oroszán-rend.* A. 1818 szept. 29. Három o.

3. *Órániai Nassaui é.* A. 1892 ápr. 4. Öt o.

Norvégia: 1. *Oroszlánrend.* A. 1904 jan. 21.

2. *Szent Olaf-rend.* 1837 júl. 21. Öt o.

Olaszország: 1. *Annunciata-rend.* A. 1362.

2. *Szent Móríc- és Lázár-rend.* A. 1434 okt. 16. Öt o.

3. *Savoyai katonai é.* A. 1815 aug. 14. Öt o.

4. *Savoyai polgári é.* A. 1831 okt. 29.

5. *Olasz koronarend.* A. 1868 febr. 20. Öt o.

6. *Mezőgazdasági-, ipari- és kereskedelmi é.* A. 1901 máj. 9.

Oldenburg: *Péter Frigyes és Lajos házi é.* A. 1838 nov. 27.

Két csoportja s mindegyiknek 5 osztálya van.

Oroszország: 1. *Szent András-rend.* A. 1698 decz. 10.

2. *Szent Katalin-rend.* A. 1714 decz. 5. (Női é.) Két o.

3. *Alexander Nerosky-rend.* A. 1725 máj. 21.

4. *Fehér Sas-rend.* A. 1325.

5. *Szent György-rend.* A. 1769 decz. 7. Négy o.

6. *Szent Vladimir-rend.* A. 1782 okt. 4. Négy o.

7. *Szent Anna-rend.* A. 1735 febr. 14. Négy o.

8. *Stanislau-rend.* A. 1765. máj. 7. Három o.

9. *Vöröskereszt női érdemrend.* A. 1878 ápr. 23. Két o.

Pápai szék: 1. *Krisztus-rend.* L. 4. fejezet III.

2. *Pius-rend.* A. 1847 jun. 17. Két o.

3. *Szent György-rend.* A. 1831 szept. 1. Négy o.

4. *Sylvester-rend.* A. 1841 okt. 31. Két o.

5. *Szent sir-rendjel.* A. 1496. Három osztálya van. Az érdemrend adományozása a pápai szék nevében a jeruzsálemi patriarcha által történik.

Poroszország: 1. *Fekete Sas-rend* A. 1701 jan. 17. Adományozása az illető személyét nemesi rangra emeli.

2. *Korona é.* A. 1901. jan. 18.

3. *Pour le mérite é.* A. 1740. Két o.

4. *Vörös Sas-rend.* A. 1705 nov. 17. Öt o.

5. *Korona-rend.* A. 1861 decz. 5. Négy o.

6. *Hohenzollerni házi-rend.* A. 1841 decz. 5. Öt o.

7. *Vilmos-rend.* A. 1896 jan. 18.

8. *Johannita-rend.* L. Lovagrendek.

9. *Vas-kereszt.* A. 1813 márcz. 10. Három o.

10. *Lujza-rend* (női é.). A 1814 aug. 3. Két o.

Portugália: 1. *Krisztus-rend.* L. 4. fejezet III.

2. *Aviz-rend.* A. 1162 aug. 13. Három o.

3. *Szent Jakab-rend.* A. 1290. Öt o.

4. *Villa Viçosa-rend.* A. 1819 szept. 10. Négy o.
5. *Torony- és kard-rend.* A. 1459. Öt o.
6. *Polgári és mezőgazdasági és kereskedelmi érdemek jutalmazására.* A. 1893 jun. 4. Három o.
7. *Szent Izabella-rend.* (Női é.) A. 1801 nov. 11.
- Reuss:** *Tisztelet-kereszt.* A. 1869 máj. 24. Négy o.
- Románia:** 1. *Román csillag-rend.* A. 1877 máj. 22. Öt o.
2. *Román korona-rend.* A. 1881 máj. 22. Öt o.
- San-Marino:** 1. *San-Marinói lovag-rend.* A. 1860 márcz. 15. Öt o.
- Schaumburg-Lippe:** *Tisztelet-kereszt.* A. 1899 nov. 8. Öt o.
- Schwarzburg:** *Tisztelet-kereszt.* A. 1853 máj. 20. Négy o.
- Spanyolország:** 1. *Aranygyapjas-rend.* L. Osztrák é.
2. *Szent Ferencz katona-rend.* A. 1811 aug. 31. Öt o.
3. *Szent Jakab-rend.* A. 1175. Három o.
4. *Alcantara katona-rend.* A. 1156.
5. *Calatrava katona-rend.* A. 1158.
6. *Montesat lovag-rend.* A. 1319 júl. 22.
7. *Szent Hermenegild katona-rend.* A. 1814 nov. 28. Három o.
8. *Izabella-rend.* A. 1815 márcz. 24. Három o.
9. **III. Károly-rend.** A. 1771 szept. 19. Négy o.
10. *Katonai é.* A. 1864 okt. 3. Négy o.
11. *Tengeri szolgálati é.* A. 1866 okt. 3. Négy o.
12. *Jótekonysági é.* A. 1856 máj. 17. Három o.
13. *Mária Krisztina katonai é.* A. 1890. Három o.
14. **XII. Alfonz-rendjel.** Tudomány, irodalom és művészetek jutalmazására. A. 1902 máj. 23. Négy o.
15. **XII. Alfonz polgári é.** A. 1902 máj. 29.
16. *Mária Lujza-rend.* (Női é.) A. 1792 ápr. 21.
- Svédország:** 1. *Seraphin-rend.* A. 1285.
2. *Kard-rend.* A. 1522. Hat o.
3. *Északcsillag-rend.* A. 1748 ápr. 28. Négy o.
4. *Wasa-rend.* A. 1772 máj. 26. Öt o.
5. **XIII. Károly-rend.** A. 1811 máj. 27.
- Szász hercegség:** *Ernö házi-rend.* A. 1690. Öt o.
- Szász királyság:** 1. *Korona házi-rend.* A. 1807 szept. 20.
2. *Katonai Henrik-rend.* A. 1736 okt. 7. Négy o.
3. *Érdemrend.* A. 1815 jun. 7. Öt o.
4. *Albrecht-rend.* A. 1850 decz. 31. Hat o.
5. *Szidónia-rend.* (Női é.) A. 1870 decz. 31.

6. *Mária Anna-rend.* (Női é.) A. 1906 máj. 15.

Szász Weimár: *Sólyom-rend.* A. 1732 okt. 2. Három o.

Szerbia: 1. *Szent Lázár-rend.* A rendjelvényt csak a szerb király viseli,

2. *Karadjordjevich csillagrend.* A. 1904 jan. 14. Négy o.

3. *Fehér sas-rend.* A. 1883 febr. 16. Öt o.

4. *Szent Száva-rend.* A. 1883 febr. 4. Öt o.

Törökország: 1. *Kaneadial Ozman-rend.* A. 1895 jul.

2. *Erthogrul-rend.* A. 1903 febr.

3. *Nitschan-i Iftichar-rendjel.* (Dicsőség-rend.) A. 1831 okt. 19.

4. *Szolgálati é.* (Nitschan-i Imtiaz.) A. 1879 szept. 21.

5. *Ozman-rend.* A. 1862 jan. 4. Négy o.

6. *Medjidie-rend.* A. 1851 aug. Öt o.

7. *Nischan-i Schefakat.* (Női é.) A. 1878. Három o.

Württemberg: 1. *Korona-rend.* A. 1818 szept. 23. Öt o. Az é. adományozása az illető személyét nemesi rangra emeli.

2. *Katonai szolgálati é.* A. 1806 nov. 6. Három o.

3. *Frigyes-rend.* A. 1830 jan. 1. Öt o.

4. *Olga-rend.* A. 1871 jun. 27.

5. *Katonai Károly-rend.* A. 1759 febr. 11. Négy o. Az é. adományozása az illetőt személyére nézve nemesi rangra emeli.

B) Nemesi érdemrendek.

Vannak továbbá olyan érdemrendek is, melyeknek adományozása nem annyira kitüntetés, mint inkább az illető nemesi származásának elismerése számba jönnek és inkább jelvényeknek, mint érdemrendeknek tekintendők.

Ide tartoznak azoknak a lovagrendeknek jelvényei, melyek — bár a változott viszonyok folytán eredeti hivatásukat ugyan elvesztették és ma már inkább csak a humanizmus terén fejtenek ki működést — régi szervezetükben mind máig fenntartották magukat: a magas német lovagrend, a *souverain máltai*-, a *porosz királyi Johannita*-, a *bajor Szent György- és a toszkánai Szent István-rend.* A német lovagrenddel, *souverain máltai*- és a *porosz királyi Johannita*-renddel külön fejezetben már részletesen foglalkozván, e helyen már csak utalunk az ott elmondottakra; a *bajor Szent György- és toszkánai Szent István-rendről* azonban, mint a melyeknek tagjai magyar honosok is lehetnek, itt kell megemlékeznünk.

I.

A bajor Szent György lovagrend.

A lovagrend alapítása a keresztes háborúk idejében történt. Mai szervezetét *Károly Albert* választófejedelem adta meg 1729 márcz. 28., amikor a rendet a róm. kath. ősnemesség számára megújította s azt nagyperjelségekkel és commendákkal látta el.

A rend alapszabályait 1778. XIII. Benedek pápa, Károly Tivadar és IV. Miksa József választófejedelemek megerősítették, 1827 febr. 25. és 1871 ápr. 14. pedig új alapszabályokat kapott. E szerint a rend nagymestere a bajor király, első nagyperjele a koronaherczeg, második nagyperjele pedig a következő herceg.

A rend két »nyelv«-re oszlik: a *német* és *idegen* ágra s három-féle *lovagokkal* bír: nagykommendátorokkal, kommendátorokkal és valódi, illetőleg *ad honores* (tiszteletbeli) *lovagokkal*. A nagy-parancsnokok száma 6, a parancsnokoké 12; a lovagok száma nincs meghatározva. Ezeken kívül egy papi osztálya is van, melynek szintén csak ősnemes származású papok lehetnek tagjai. A papi osztály egy rendi püspökből, egy prépostból, négy dékánból és több rendi káplánból áll, kik a *pápai házi prelátus* címet viselik.

A rendnek csak olyan római katolikus vallású nemesek lehetnek tagjai, kik az előírt ősi próbát letenni tudják. A jelöltnek 1871 óta úgy atyai, mint anyai ágon *8—8 őst* kell kimutatnia és igazolnia, hogy a legfelsőbb vonalban feltüntetett dédszülei *nemes születésűek* voltak, és végre, hogy az egyenes apai és anyai vonalban előtüntetett két törzscsalád legalább *300 év óta* szakadatlanul nemesi birtokon ül. A harmincz ősből álló törzsfán egyetlen egy nemesnek (primi acquirentes) vagy »diplomatikus«-nak sem szabad előfordulnia.

A rend »német« nyelvébe csak tisztán német származású, idegen »nyelv«-ébe ellenben külföldi származású és vegyes vérű családok is tartozhatnak, ez utóbbiak azonban a rend összes lovagjainak egyharmad számárányát meg nem haladhatják.

A lovagrendbe való felvétel további kellékei a következők: 1. Betöltött 21. életév; 2. megkívántatik továbbá, hogy a jelölt hazáján kívül utazásokat tett, vagy egy hadjáratban résztvett legyen; és 3. hogy más lovagrendnek ne legyen tagja.

A rend tagjainak ünnepélyes lovaggáütése rendszerint Mária fogantatása napján történik. A jelölt két lovagtanuja kíséretében középkori fehér atlaszöltönyben, fején fekete-fehér tollas kalappal, sarkantyúscsizmában és karddal jelenik meg a templomban, ahol a rend összes lovagjai a rend nagymesterével az élén bevárják őt. Az állva végighallgatott prédikáció után a lovagjelölt a sekrestyében leoldja sarkantyúit és kardját s felveszi a lovagpánczelt és a fehér tollakkal diszített tournament-sisakot.

A *Gloria* végén a rend két nagykeresztes lovagja a jelölt elé tartja a rend címeres paizsát, a melyre a jelölt ráteszi jobb kezét és leteszi a fogadalmat. Ezután ismét két nagykeresztes lovag a nagymester trónjához vezet, aki előtt a trón legfelsőbb lépcsőjén letérdel. A nagymester megkérdi tőle, hogy mit akar, mire a jelölt megismétli abbéli kérelmét, hogy a rendbe felvétessék. A nagymester erre lovaggá üti. Az első nagyperjel a karddal, a második a lovagpaizsszal felfegyverzi az új lovagot, mialatt a legfiatalabb kommandátor a sarkantyúkat köti lábaira.

Az Evangélium után a lovagrend szertartásmestere a sekrestyébe vezet, ahol az új lovag sisakját és pánczéliját leteszi s az eddig piros szalaggal összekötve volt haját is kibontja. Majd kíséretével visszamegy a templomba, ahol a rend egyenruháját magára ölti.

A *Sanctus* előtt a jelölt az oltár előtt a rendi püspökhöz lép s átnyújtja neki az égő gyertya, a paizs és kard áldozatát, amelynek végeztével égő gyertyával kezében helyére megy. Az új lovag, ki a ceremónia előtt meggyónt, az ünnepélyes felavatás után a szent áldozatban részesült.

A rend *jelvénye* fehérszegélyű égszínkék kereszt, négy sarkában a bajor rutával, valamennyi csúcson arany gombocskákkal. Kékre zománczozott előlapján szűz Mária képe, a négy rutában pedig a következő betűk: V(irginia) I(mmaculata) B(avar)ia I(mmaculata). Hátlapja vörösre van zománczozva, ugyancsak a négy kék bajor rutával, melyekben a rend jelmondatának arany kezdőbetűi vannak: J(ustus) U(t) P(alma) F(lorebit). Zöld koszoruban szent György képe aranyban. A kereszt felett oroszlánfő aranyból; a félhold és a többi ékítmények kékek, szalagja világoskékbe sötétkékre megy át, széle fehér.

A rendjellel együtt idegen rendjel csak a nagymester engedélyével hordható.

A rend ünnepe április 24. és december 8.

II.

A toszkánai szent István-rend.

A toszkánai szent István-rendet *Medici Cosimo*, Toszkána első nagyhercege alapította 1562. a tengeri rablók felett aratott győzelme emlékére. A rend eredetileg a máltai lovagrendhez hasonló szervezettel bírt; jelenleg öt osztályból: a nagykeresztesek, perjelek, bailli-k, a *jogi* és *kegyelmi* lovagok osztályából áll. Mindkét osztálybeli lovagok igazolni tartoznak, hogy úgy apai, mint anyai ágból való nagyapjuk, ennek atyja, nagy- és szépapja, valamint nagyanyja s ennek apja, nagy- és szépapja alapítvány képes nemesek voltak. A törzsfán a legfelsőbb vonalban az illető családok czimerei is feltüntetendők. Igazolni tartozik továbbá 1. hogy folyamodó és ősei hazájukban magasabb méltóságokat bírtak vagy legalább azoknak elnyerésére képesek voltak és 2. hogy birtokaiból vagy tőkepénzből évenként legalább 300 skudit vagyis 2100 lírát húz. Ez utóbbi körülmény esküvel is meg erősítendő, mi végből folyamodó illetékes parochiája által kiállított erkölcsi bizonyítványt is bemutatni köteles.

A rendbe való felvételnek ezen kívül még egy módja van: egy *kommendának az alapítása*. Kommendát a következő feltételek mellett minden nemes ember alapíthat, aki: 1. római katolikus, 2. szüleinek törvényes gyermeke, 3. kifogástalan előéletű és 4. vallásos erkölcsű. Ez utóbbi körülmény az illetékes lelkész által kiállítandó erkölcsi bizonyítványban igazolandó. Egy kommanda alapításához ugyan még a rend nagymesterének — az olasz királynak — a beleegyezése is szükséges, de ezt minden esetben megszokták adni, ha folyamodó a többi feltételnek megfelel. Minden kommandához ingatlan birtokból vagy gyümölcsözőleg kezelt tőkéből egy legalább is 10.000 skudit kitevő dotáció utalandó ki. Magyarországi alattvaló csak Ő felsége előzetes engedélyével alapíthatnak kommandát és léphetnek be a rendbe is.

III.

A pápai és portugáli Krisztus-rend.

A pápai Krisztus-rendet még a középkorban állítólag a souverain máltai rend, mások szerint a templariusok alapították. Midőn 1312. e lovagrend és Portugália között viszály támadt, XXII. János pápa 1318. azzal a joggal ruházta fel Dionys portugáli királyt,

hogy a rendet ő is adományozhassa. Ekkor aztán a rend két ágra oszlott, a pápai és a portugáli ágra, amely utóbbinak eleinte szintén szigorú egyházi jellege volt. 1789 óta a rend beltágjai a nagymesterből, nagykommendátorból, 150 kommendátorból és korlátlan számú lovagokból állnak. Valamennyinek római katolikus vallásúnak és nemes-származásúnak kell lennie. A rend kétféle formában adományoztatik. Katonák tetszésük szerint a rendnek régebbi, vagy újabb formáját viselhetik. Azonkívül mindegyik osztály birtokosának meg van a joga ahhoz, hogy a jelvényt gyémántokkal ékesítse.

A pápai Krisztus-rend a legmagasabb érdemrend és csak egy osztálya van, amelyet a pápa — a rend alapszabályai szerint — csak a római katolikus vallású magas arisztokrácia azon tagjainak adományoz, kik mint a szentegyház buzgó előharcosai egyházi, katonai vagy diplomáciai téren a római szentszék iránt kiváló érdemeket szereztek. A rend vitézei abban a kitüntetésben részesülnek, hogy amikor valamely helyiségbe belépnek, a katolikus egyház őket harangzúgással fogadja s ünnepélyesen kivonul elébe. A főpapi rezidenciák, parochiák és zárdák ezenfelül a Krisztus-rend lovagját megérkezésekor vendégükül kötelesek fogadni s ott tartózkodása alatt minden tehetségük szerint a legfényesebben ellátni.

A rend *jelvénye* egy hosszúka alakú, keskeny aranszegélyű vörös kereszt, melynek közepén kisebb fehér kereszt van beillesztve. Fölötte arany díszítményen arany korona, efölött, ha a rend hadi érdemekért adományoztatik, arany katonai jelvények. A rendjelvény, mint nyakkereszt, piros selyemszalagon viselendő. Csillagja ezüst, gyémántokkal van kirakva, rajta zöld tölgykoszorúban a kereszt a korona nélkül; a bal mellen viselik. A rend egyenruhája bíborvörös kabát, hímzett arany tölgyfalevelekkel díszítve; gallérja és hajtókái fehér posztóból. A nadrág fehér, 4 cm. széles arany szegélylyel. A kalap fehér tollakkal és arany bojtjal ékítve. Aranyhímzésű félköpeny.

IV.

A pápai Aranyrózsa.

A XI. század közepe táján kezdett szokásba jönni, hogy a pápa a nagybőjt negyedik vasárnapján a S. Croce in Gerusalemme bazilikában a mise után egy levelekkel és virágokkal díszített rózsafát megszentel, a következő körmenetben kezében tartja s azt

valamelyik, épen Rómában tartózkodó fejedelemnek adja ajándécul, ki azt fényes lovagkísérettel az örök városban körülhordozza. Ha az aranyrózsa adományozására méltó fejedelem nincs Rómában, akkor a pápa valamely templomnak, városnak vagy amint újabban rendesen történni szokott, valamely távollevő fejedelemnek vagy fejedelemnőnek küldi azt el ajándékba.

Az Aranyrózsa tulajdonképen ugyan nem érdemrend, de adományozása a pápa legnagyobb kitüntetésének tekintetik.

KEMPELEN

A

EMESSEG

N. M.